

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Vztah svaté večeře Páně a homilie
v odkazu reformátorů
Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina**

Drahomír Frühbauer

Katedra praktické teologie

Vedoucí práce: prof. ThDr. Pavel Filipi

Studijní program: Evangelická teologie jednooborová, M6141

Studijní obor: Evangelická teologie

Praha 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Vztah svaté večeře Páně a homilie v odkazu reformátorů Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina* napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 24. dubna, 2008

Drahomír Frühbauer

Bibliografická citace

Vztah svaté večeře Páně a homilie v odkazu reformátorů Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina; diplomová práce/Drahomír Frühbauer; vedoucí práce: prof. ThDr. Pavel Filipi; Praha, 2008; 78 stran.

Anotace

Cílem této práce je obhájit jednotu homilie a svaté večeře Páně v reformované bohoslužbě. Chápat reformovanou bohoslužbu pouze jako nesakramentální variantu narušuje vzájemnou provázanost slova a svátosti. Je to stejná chyba, jako kdybychom tvrdili, že Božího slovo a jeho činy spolu nesouvisejí. Bůh pokaždé, když něco říká, potvrzuje svá slova činem. Kázání a svatá večeře Páně vyjadřují jednotu Božího slova a činu.

Práce ukazuje, že v reformované tradici švýcarského typu nacházíme dvě pojetí bohoslužby: svátostné, kde slovo a svátost jsou těžištěm shromáždění (odkaz Jeana Calvina) a nesvátostné, kde jím je pouze slovo (odkaz Ulricha Zwingliho). Každé z nich má své výhody a nevýhody a patří do reformované tradice.

Klíčová slova

- Reformovaná bohoslužba
- Úvod do reformované bohoslužby
- Švýcarská reformace
- Kázání/homilie
- Večeře Páně
- Kazatelna a stůl Páně
- Slovo a svátost
- Kazatelská bohoslužba (*pronaeus*)
- Německá mše

Summary

The Title: The Relationship between the Lord's Supper and homily in Ulrich Zwingli's and Jean Calvin's legacy

The intention of this thesis is to defend the unity word and the Lord's Supper in a reformed worship. Understanding of reformed worship as only nonsacramental service interrupts its inner relationship between word and sacrament. This is the same being in error to proclaim no connection between God's word and His deeds. Whenever God speaks, He supports His words by action. The unity of the word and table expresses the unity of God's word and deeds.

This thesis shows that we find two approaches to the worship in Swiss reformation: sacramental where word and sacrament are focus of congregation (Calvin's legacy), and nonsacramental where only the word is its centre (Zwingli's legacy). Both of them have got its advantages and disadvantages and are belonging to the reformed tradition.

Keywords

- Reformed worship/liturgy
- Introduction in the Reformed worship
- Swiss Reformation
- Preaching/Homily
- The Lord's Supper
- Pulpit and table
- Word and Sacrament/ Table
- Preaching Service (*pronaeus*)
- German Mass

Poděkování

Zvláštní poděkování patří vedoucímu této práce prof. ThDr. Pavlu Filipi za jeho bystré a kritické poznámky při jejím vzniku.

1.	Úvod.....	2
1.1.	Zdůvodnění tématu	5
2.	Co je reformovaná bohoslužba?	5
2.1.	Biblický faktor bohoslužby.....	7
2.1.1.	Regulativní princip reformované bohoslužby	8
2.2.	Reformovaný faktor bohoslužby	11
2.3.	Ekumenický faktor bohoslužby	12
3.	Vznik reformované bohoslužby.....	15
3.1.	Co jí předcházelo?	15
3.2.	Theobald Schwarz a Martin Bucer	19
3.3.	Ulrich Zwingli.....	25
3.4.	Guillaume Farel	29
3.5.	Jean Calvin.....	30
3.5.1.	Důvod Calvinových obtíží prosadit týdenní slavení svaté večeře Páně	36
3.6.	John Knox	39
4.	Theologie reformátorů Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina	42
4.1.	Ulrich Zwingli.....	42
4.1.1.	Spor o svatou večeři Páně.....	46
4.2.	Jean Calvin.....	50
4.2.1.	Trojčinné učení.....	52
4.2.2.	Klíčová témata v Calvinově bohoslužbě	52
4.2.2.1.	Víra	53
4.2.2.2.	Pokání	53
4.2.2.3.	Modlitba.....	53
4.2.2.4.	Řád	54
4.2.2.5.	Církev.....	55
4.2.3.	Svatá večeře Páně	56
5.	Shrnutí a doplnění.....	59
6.	Bohoslužba slova jako specifikum reformace	63
6.1.	„s“lovo jako střed bohoslužby	64
6.2.	„s“lovo a svátost jako střed bohoslužby	67
6.3.	Reformované církve jako církve S/slova	69
7.	Vztah svaté večeře Páně a homilie v odkazu reformátorů Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina	70
7.1.	Kázání, svátost a víra	71
7.1.1.	Svatá večeře Páně jako pouhá <i>commemoratio</i> Kristovy smrti?.....	73
8.	Závěr.....	73
9.	Seznam literatury a elektronických zdrojů	75

1. Úvod

Práce je studií vztahu homilie a svaté večeře Páně v reformované bohoslužbě v odkazu Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina.

Nejprve je potřeba vyjasnit pojmosloví používané v této práci. Slovo *liturgie*, jež je přepisem řeckého slova λειτουργία, bývá užíváno hned v několika významech. Slovníkový význam slova je (1) veřejná služba konaná na vlastní náklady, (2) obecně jakákoli služba obci (např. branná povinnost), (3) kultická služba kněží (jejich modlitby a obětování božstvům) a (4) dobročinná služba lidem v nouzi. Samotné slovo je složeninou slov έργον (dílo, čin) a λειτός (jednoduchý, prostý, tj. patřící lidu), které se dá přeložit jako služba lidu ve smyslu či služba a komu.¹

V Novém zákoně se používá už jen v náboženském významu. Je označením chrámové služby kněží a levitů (Lk 1,23; Žd 9,21; 10,11 aj.), služby andělů (Žd 1,7.14), bohoslužebného shromáždění obce (Sk 13,2), a také se používá ve vztahu ke Kristově službě jako našeho zprostředkovatele-přímlovce (Žd 8,2.6). Dalším využitím slova je označení pro charitativní činnosti (2K 9,12 aj.).²

V apoštolské době se jí označovala jak služba Bohu (bohoslužba), tak i křesťanská služba obci. Označení eucharistické slavnosti jako liturgie se v průběhu času začalo používat nejprve v řecky mluvící církvi na Východě, odkud se až v době humanistů začala prosazovat i v Západní latinsky mluvící církvi.³ Proto se dnes slovem liturgie rozumí označení takové bohoslužby a jejího pořadu, která má svůj smysl a význam právě ve slavení eucharistie. Z tohoto důvodu se pod označením liturgická studie míní studium vlastního ritu eucharistie jako ohniska bohoslužby a jejího vývoje. Protože práce není zaměřena pouze na eucharistii, a protože slovo liturgie je chápáno v různých tradicích různě, nahrazujeme jej slovem *bohoslužba* či *křesťanské shromáždění*. Tímto označením míníme (nedělní) bohoslužebné shromáždění obce včetně slavení eucharistie.

Slovo eucharistie není v reformované theologii zdomácnělé, nahrazujeme jej označením *svatá večeře Páně*. Toto označení není jakýmsi umělým nahrazením původního názvu eucharistie. Vyskytuje se už u ap. Pavla v listu do Korintu (1K 11,20),

¹ Thayer's Greek Lexicon, heslo: [3187] λειτουργία BibleWorks, verze 6.0, [www]

² ADAM, A., *Liturgika*, str.17

³ Tamtéž, str.17

kde ve spojitosti s agapickou hostinou cituje slova ustanovení svaté večeře Páně.⁴ Bylo známé také v rané církvi, které užíval Hippolytus.⁵ Označení se vyskytuje i ve čtrnáctém století, kdy se konala na Zelený čtvrtek na připomínku ustanovení svátosti i ve spojitosti s agapickou hostinou.⁶ Označení „svatá večeře Páně“ v této práci znamená označení vlastního bohoslužebného obřadu slavení svátosti reformovaného ritu.

Termín „Boží slovo“ (či slovo Boží) je třeba rozlišit. Má hned několik významů. Znamená sílu slova Boha - stvořitelské slova Boží (srv. Gn 1; Ž 33,9; 148,5; Iz 41,4 aj.), Ježíše Krista - vtělené Boží Slovo (J 1,1.14; Ko 1,25-27 atd.).⁷ Znamená Písmo - zapsané Boží slovo (Ř 10,4; 2K1,20; 5,19 aj.) a homilii jako kázání, jež je slovem Božím.⁸ Především platí, že slovo Boží je sám Ježíš Kristus.⁹ On je právě Evangelium a Slovo pravdy. V něm všechny ostatní významy nacházejí svoji jednotu a smysl. „Boží slovo“ má také význam *Božího oslovení*, neboť diskuze na toto téma předpokládá Boží sebeodkrytí se člověku, lidské pochopení tohoto zjevení a změnu způsobenou vzájemnou komunikací. Boží slovo jako oslovení zahrnuje dvojí: (1) Boží vůli učinit se zjevným člověku a (2) snahu o lidskou odpověď.¹⁰

Pojem „Boží slovo“ nám tím odkrývá základní charakteristiku každé bohoslužby jako dialogu mezi Bohem a jeho lidem. Iniciátorem dialogu je Bůh v Duchu svatém. V tomto smyslu lze rozlišit, které části bohoslužby náleží do Boží řeči a které naopak náleží do odpovědi lidu. Bůh hovoří (zjevuje se) prostřednictvím svého slova (Slova jako svého Syna, Ježíše Krista, slovy Písma, kázání a ustanovení svátostí) a ve svátostech (svatý křest a večeře Páně). Lid odpovídá chvalozpěvem, modlitbou a díkůvzdáním. Komunikace se děje dvojím způsobem: verbálně (např. prostřednictvím apoštolského pozdravu, písní, modlitbou, kázáním a požehnáním) a neverbálně

⁴ Spojení svaté večeře Páně s agapickou hostinou je známé hned z několika zdrojů. Předně to je Pavlův list do Korintu (1K 11). Z mimo biblických pramenů to je Justin Martyr, který ve své Apologii (cca.150 po Kr.) popisuje obřad svaté večeře Páně jako obřad, jehož rámcem byla společná hostina. Později (cca do konce druhého století po Kristu) však vlivem působení helénistického prostředí došlo k oddělení vlastního obřadu svaté večeře Páně a agapické hostiny). Ze společné židovské hostiny byly některé významné prvky přeneseny do vlastního obřadu svaté večeře Páně a osamostatněny. Hostina sama byla tak z obřadu vyloučena a dostalo se jejího označení hod lásky čili agapé (srv. list Judův 12). Označení eucharistie pak bylo rezervováno pro obřad svaté večeře Páně bez agapické hostiny. (FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.43)

⁵ DAVIES, J.G., heslo: Lord's Supper, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.340

⁶ Tamtéž, str.340

⁷ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.32

⁸ BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap. I, str.8

⁹ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.33

¹⁰ Tamtéž, str.32

(prostřednictvím gest, symbolů a aktů svátostí). Protože iniciátorem tohoto dialogu je vždy Bůh, který se sklání ke svému lidu skrze slovo a svátost, má bohoslužba katabatický, tj. sestupný, ráz. To ale neznamená, že se má shromážděný lid chovat při bohoslužbě pasivně. Boží oslovení vyvolává lidskou touhu odpovědět. Tím, že lid odpovídá, získává bohoslužba také ráz anabatický, tj. vzestupný. Z křesťanské bohoslužby se stává dialog mezi Bohem a člověkem. Někdy bývá označována jako *sacrum commercium*.¹¹ Z tohoto pohledu je zřejmé, že smyslem bohoslužby není uspokojování náboženských potřeb. Není ani jakýmsi náboženským folklórem. Slavení bohoslužby je setkání s živým Bohem, je způsobem jak přijímat a sdílet Boží milost zjevenou v Kristu v darech Ducha svatého. Cílem Božího oslovení je posvěcení člověka. Proto je třeba bohoslužbu chápat ve dvojitým významu: bohoslužbu jako službu obce před Bohem a bohoslužbu jako službu Boha obci, neboť je to především Bůh, který nabízí svoji službu lidem v Kristu Ježíši (srov. Mt 20,28; Mk 10,45). Je mylné chápat bohoslužbu jako souhrn nějakých náboženských ceremonií a předpisů nebo jako pouhý řád církevně-právních úkonů.

Křesťanská bohoslužba v sobě obsahuje trojí pohyb. První můžeme pojmenovat *anamnesis*. V bohoslužbě jsou přítomny prvky, které rekapitulují dějiny spásy (zvláštní důraz u Zwingliho). Druhým pohybem je důraz na společenství věřících, kteří si jsou vědomi Božího spásného plánu se světem. Třetím pohybem je eschatologický rys bohoslužby. Každá bohoslužba se děje v „mezidobí“ Kristova nanebevstoupení a jeho druhého příchodu. Eschatologický rys tak vnáší do bohoslužby celosvětový a dějinný rozměr. Pouze Bohu patří království, moc i sláva. Pouze on je Pánem celého stvoření.

Aby byla bohoslužba jakékoli církve vskutku pravověrnou křesťanskou službou a aby měla své pevné (ekumenické) místo mezi ostatními církvemi a jejich tradicemi, má vydávat svědectví, že je to trojjedinný Bůh, který předsedá bohoslužbě a je v ní adresátem oslovení.¹²

Na závěr se krátce zastavme u pojmu homilie a kázání. V římskokatolické perspektivě je mezi homilií a kázáním rozdíl. Mluví-li se o homilii, míní se tím především promluva v rámci mše. Kázáním se pak míní vše ostatní. V reformované tradici je homilie a kázání prakticky synonymem. Někdy se v ní rozlišuje homilie jako kázání, které se přísně drží biblického textu a jeho struktury a kázání jako tématického

¹¹ ADAM, A., *Liturgika*, str.19

¹² Srov. NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.32

kázání. Základem ale obojího je pouze a jen biblický text.¹³ Proto budeme i zde slova „homilie“ a „kázání“ používat synonymně.

1.1. Zdůvodnění tématu

Cílem tématu je ověřit, do jaké míry je reformovaná bohoslužba bohoslužbou nesakramentální, tj. do jaké míry je pravdivé tvrzení, že v reformovaných církvích je kladen důraz na slovo (Písmo, kázání) na úkor svátostí. Proto je tématem vztah homilie a svaté večeře Páně. Otázkám místa, homilie a svátostí ve speciálních bohoslužbách, jako jsou konfirmace, svatby, pohřby a bohoslužby konané k příležitostí nějakého výročí aj. zde nebude věnována pozornost. Otázka křtu, druhé svátosti reformovaných církvích, jeho místa a vztahu vůči homilii a svaté večeři Páně rovněž nebude tematizována. Práce je zaměřena pouze na vztah svaté večeře a homilie. Proto zde nebudou analyzovány ani ostatní části bohoslužby a jejich vztah k homilii a svátostí.

2. Co je reformovaná bohoslužba?

V úvodu jsme nastínili pojetí křesťanské bohoslužby obecně. Nyní zaměříme pozornost na její pochopení v reformované tradici. Bohoslužba je především oslavou Boží slávy, která se děje ve jménu Ježíše Krista, jenž je hlavou církve (Ef 4,15n).¹⁴ Navazuje na zvěstování Kristova evangelia, pokračuje v jeho skutcích milosrdenství, v modlitbě a ve vysluhování svátostí, které ustanovil. Děje se jak v jeho jménu, tak i ve společenství jeho těla (církve).¹⁵ Je dílem Ducha svatého, který vyvolává v lidech touhu oslavovat Boha.

Klíčem k pochopení reformované bohoslužby je důraz na její biblické základy. Pravá bohoslužba má být utvářena na základě svědectví Písma. Důležité je přesvědčení, že není nic, co by na zemi mohlo dostatečně oslavovat Boha kromě Boha samého.¹⁶ Boha věrohodně oslavuje právě to, co od něho přichází. Proto se po reformované bohoslužbě žádá, aby Boží slávu především zrcadlila. Děje-li se tak, je sama Božím dílem.¹⁷

¹³ Srov. NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.37

¹⁴ OLD, Hughes O., heslo: Worship, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 410

¹⁵ Tamtéž, str.410

¹⁶ Tamtéž, str.410

¹⁷ Srov. Westminster Confession I.6 [www]

Reformovaná bohoslužba, stejně jako jakákoli jiná křesťanská bohoslužba, se koná na základě Kristova příslibu, že je s námi po všechny dny až do konce tohoto času (Mt 28,20). Je výrazem jeho přítomnosti. Zároveň lze říci, že samotný akt bohoslužby vyjadřuje theologické a etické přesvědčení shromážděného lidu, který zároveň tato přesvědčení ovlivňuje.¹⁸ Bohoslužba je výrazem víry věřících a zároveň jejich víru utváří. Zde tkví její důležitá role v životě každé církve, neboť zkušenost víry je zásadním způsobem prožívána právě v bohoslužebném shromáždění. Teprve později je vědomě tříděna a přichází ke slovu katechetické vzdělání. Bohoslužba je srdcem a obrazem života každého křesťanského společenství.¹⁹ V ní, která má své základy v Písmu, a která je zároveň výrazem zbožnosti lidu, se nachází jisté napětí. To je někdy vnímáno negativně. Mluvíme zde o napětí mezi přesvědčením, že co není v Písmu zakázáno, je dovoleno a co v Písmu není dovoleno, je zakázáno.²⁰

Pro pochopení reformované bohoslužby jsou důležitá první čtyři přikázání Dekalogu, ve kterém je celý Izrael volán, aby sloužil Bohu.²¹ Ten je shrnut do největšího přikázání Zákona - milovat Boha z celého svého srdce, duše i mysli a milovat bližního jako sebe sama (Mt 22,37-39). I ap. Pavel v listu do Korintu vykládá bohoslužebné otázky v pojmech lásky (1K 11-14). Reformovaná bohoslužba by měla být chápána zejména v tomto láskyplném vztahu mezi Bohem a jeho lidem.²²

Reformovaná bohoslužba je ta, která se drží příkladu Písma, a proto má být utvářena výhradně podle něj. Tento důraz je pro ni typický a má svoji váhu. Je ale špatné jej absolutizovat. Uvažme prostý fakt, že není pouze jedna reformovaná bohoslužba, která by platila v každé době a na každém místě a není pouze jedno pochopení biblického principu bohoslužby.²³ Rozlišujeme devět reformačních tradic: luterská, reformovaná, anabaptistická, anglikánská, puritánská, kvakerská, metodistická, tradici prvních křesťanských osadníků na Americkém kontinentě (Frontier Worship) a pentekostální bohoslužba.

Jediné, co všechny tyto bohoslužby přes jejich pestrost spojuje a co jde napříč jejich tradicemi, je odpověď shromáždění na vykupitelský Boží čin v Ježíši Kristu.²⁴ Množství tradic je důkazem toho, že lidská reakce na Boží oslovení je různá. Z tohoto

¹⁸ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.174

¹⁹ Tamtéž, str.174

²⁰ OLD, Hughes O., heslo: Worship, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 410

²¹ Tamtéž, str.410

²² Srov. *Inst.* II,xiii,11-34

²³ Srov. HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in: *Theology Today*, str.30, [www]

²⁴ Srov. tamtéž, str.30

důvodu nemůže být stanovena jednoznačná a obecně platná odpověď na Boží volání. Nelze předem určit tu či onu bohoslužebnou tradici za jedinou správnou. Co smíme učinit, je zaměřit svoji pozornost na určité faktory, které by měly v každé reformované bohoslužbě působit. Máme zde na mysli tři navzájem provázané faktory: (1) biblický, (2) reformovaný a (3) ekumenický.²⁵ Církev, jejichž heslem je *ecclesia reformata semper reformanda*, by měly být znovu a nově utvářeny (reformovány) právě v okruhu těchto tří faktorů. Podívejme se na ně blíže.

2.1. Biblický faktor bohoslužby

Na první pohled požadavek Písma jako měřítka bohoslužby vypadá zcela jasný. Z Písma při bohoslužbách čteme a modlíme se. Z historie víme, že radikální pochopení některých jeho příkazů nebylo vždy přínosem. Například základě argumentací z Písma došlo v Curychu, v době působení Ulrycha Zwingliho, k zákazu zpěvu ve shromážděních, k zákazu používání varhan a jiných hudebních nástrojů (navzory tomu, že byl Zwingli v hudebník). Došlo zde i ke kulturnímu barbarizmu, k tzv. „vyčištění“ chrámů. Je otázkou, zda v reformaci někdy nedošlo spíše k zneužití autority Písma, než k jeho tvůrčímu uchopení.²⁶ Další otázkou je dichotomie duchovního a materiálního v reformované bohoslužbě. Cokoli je přisuzováno intelektu, je myšleno jako duchovní a cokoli je přisuzováno smyslům, je myšleno jako materiální.²⁷ Toto pojetí je ale zcela nebiblické a devalvuje zásadní zvěst každé křesťanské bohoslužby, tj. víru ve vtělení Syna Božího (J 1,14). Navíc vedlo k omezování bohoslužebné symboliky a gest ve prospěch mluveného slova. Důsledkem do dnešních dnů je podceňování významu svátostí a jejich místa v bohoslužbě.

Pojďme v otázce Písma jako formujícího principu bohoslužby dále. Písmo je svědectvím o určitých aktivitách, které by měly být součástí našich bohoslužeb. Na jeho základě lze ukázat tři rysy. Prvním rysem bohoslužby je její dialogičnost. Bůh mluví-jedná a lid odpovídá (srov. Ex 19-24). Na rozdíl ale od běžného dialogu, který se může neomezeně rozrůstat, bohoslužba má svá pravidla a omezení.²⁸ Dalším rysem bohoslužby je akt smlouvy mezi Bohem a jeho lidem. Bůh ustanovuje smlouvu a lid

²⁵ Srov. HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in: *Theology Today*, str.30, [www]

²⁶ Tamtéž, str.31

²⁷ Tamtéž, str.31

²⁸ RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship* [www]

slibuje poslušnost (srov. Neh 9). Třetím rysem je regulace bohoslužby přímo slovem Božím (viz Dt 13,1).

V presbyterních církvích je třetí rys brán vážně a je označován jako *regulativní princip*. Zastavme se krátce u tohoto principu a podívejme se, co znamená.

2.1.1. Regulativní princip reformované bohoslužby

V zásadě rozlišujeme dvojí regulativní princip. Přímý, který je z Písma, a nepřímý, tj. z tradice. V otázce přímého regulativního principu je třeba vyjasnit pojem příkázání. Příkázání je přímé Boží nařízení určené lidem, aby jej dodržovali. V církvích ale existují jisté praxe, které nejsou přímo nařízeny Písmem. To je důvod, proč nejrůznější reformované konfese používají kromě pojmu *příkázání* i jiné výrazy - *ustanovit* či *předepsat*. Akreditaci těchto praxí lze hledat v apoštolské tradici. Pokud víme, že ta či ona praxe má své kořeny v apoštolské tradici (například vkládání rukou, Sk 8,17), je to dostatečným důkazem, že i toto je Božím nařízením. Tedy ne všechno, co je nařízeno Bohem, nacházíme v Písmu ve formě příkazu.

Podívejme se, jak se regulativní princip v Písmu ukazuje. Od chvíle, kdy byl v Izraeli stanoven centrální svatostánek (ať už jako mobilní stan za časů Mojžíše, nebo Jeruzalémský chrám v době Šolomounově), byl určen za jediné místo a směr bohoslužby. V listu Židům je tento vztah k pozemskému chrámu analogicky vztažen k nebeskému svatostánku (Žd 12,22nn). Tak jako byl pro starověký Izrael kultickým centrem a směrem uctívání Boží dům v Jeruzalémě, tak pro nás je v dnešní době centrem a směrem uctívání nebeský svatostánek. Zde slouží pravý velekněz Ježíš Kristus, který se za nás bez ustání modlí (Žd 4,14-15,10).²⁹ Dalším příkladem je závěr Matoušova evangelia:

„Ježíš přistoupil a řekl jim: Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi. Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku“. (Mt 28,18-20)

Slova jasně ukazují, že není jiné legitimní autority učedníků (učednic), která by nebyla založena na autoritě Ježíše Krista. V tomto smyslu je možné chápat jejich vyslání, kdy jim Ježíš dal své výsady, aby šířili jeho učení (např. Mt 10,5-15 par.;

²⁹ WILLIAMSON, G. I., *The Regulative Principle of Worship*, [www]

Lk 10,1-12). Byli vysláni v důvěře, že budou nejen učit a konat, co jim Ježíš přikázal, ale že k jeho učení nepřidají nic ze svých pohnutek. Byli poučeni, že marná je každá zbožnost, kterou ctí Ježíše, když to jsou jen lidské příkazy (Mk 7,7). Další příklad regulativního principu nacházíme v listu do Korintu. Apoštol zde Pavel autorizuje svá slova následujícím způsobem:

„Podle milosti Boží, která mi byla dána, jako rozumný stavitel jsem položil základ a druhý na něm staví. Každý ať dává pozor, jak na něm staví. Nikdo totiž nemůže položit jiný základ než ten, který už je položen, a to je Ježíš Kristus“.
(1K 3,10-11)

Citát je ukázkou, na čem se má zakládat apoštolský úřad a budování církve. Církev je přirovnávána k pravému Božímu svatostánku, jehož plány byly zjeveny ap. Pavlovi. Každý, kdo by chtěl pokračovat na této stavbě, musí stavět na stejném základu, na Ježíši Kristu a jeho evangeliu.³⁰ O to více je tento princip důležitý v bohoslužebné praxi církve. Proto znovu a zřetelně Pavel deklaruje, od koho přijal slova ustanovení svaté večeře Páně (1K 11,23), aby nebylo žádné pochybnosti o pravosti a autoritě jeho slov. Avšak je tu velké napětí mezi tím, co je nařízeno Bohem a tím, jak své bohoslužby skutečně utváříme. Lidská zbožnost se může velice snadno stát svévolnou – ἐθελοθρησκία (Ko 2,23).

Ukázali jsme zde, že Písmo je třeba číst jako zdroj pravé zbožnosti. Bůh v něm k nám hovoří skrze své příkazy a nařízení (přímý regulativní princip). Z reformované tradice se pak učíme, jak Písmo číst a jak se z něj inspirovat (nepřímý regulativní princip). Důležité je správně vidět vztah mezi Písmem, tradicí a působením Ducha svatého. Ten je formulován několikerým způsobem. Písmo je základ křesťanského shromáždění. Duch svatý o něm vydává svědectví. Z tohoto důvodu sem patří i právo na svobodu svědomí každého křesťana a autorita tradice a církve není absolutní. Proto ve Westminsterské konfesi (1647) čteme toto:

„The whole counsel of God, concerning all things necessary for His own glory, man's salvation, faith and life, is either expressly set down in Scripture, or by good and necessary consequence may be deduced from Scripture: unto which

³⁰ WILLIAMSON, G. I., *The Regulative Principle of Worship*, [www]

nothing at any time is to be added, whether by new revelations of the Spirit, or traditions of men.(1) Nevertheless, we acknowledge the inward illumination of the Spirit of God to be necessary for the saving understanding of such things as are revealed in the word;(2) and that there are some circumstances concerning the worship of God, and government of the Church, common to human actions and societies, which are to be ordered by the light of nature, and Christian prudence, according to the general rules of the word, which are always to be observed.”³¹

A dále:

“All synods or councils, since the Apostles' times, whether general or particular, may err; and many have erred. Therefore they are not to be made the rule of faith, or practice; but to be used as a help in both.”³²

A jinde:

“God alone is Lord of the conscience,(1) and hath left it free from the doctrines and commandments of men, which are, in anything, contrary to His Word, or beside it, in matters of faith or worship.(2) So that to believe such doctrines, or to obey such commands out of conscience, is to betray true liberty of conscience:(3) and the requiring of an implicit faith, and an absolute and blind obedience, is to destroy liberty of conscience, and reason also.”³³

Odpověď na otázku, podle čeho bezpečně poznáme, že smíme s čistým svědomím tím či oním způsobem oslavovat Boha, zní: Boha máme v našich bohoslužbách oslavovat skrze Písmo, o jehož pravdivosti svědčí Duch svatý, a jak nás tomu učí apoštolská tradice. Z toho vyplývá, že do bohoslužby patří pouze to, co není v rozporu s Božími nařízeními (např. Dekalog). Patří sem pouze to, co nachází svoji akreditaci v Ježíši Kristu ve smyslu *imitatio Christi* a samozřejmě i to, co pramení z apoštolské tradice (viz vkládání rukou). Celá bohoslužba se má dít v Duchu a v pravdě

³¹ Westminster Confession I,6, [www]

³² Tamtéž, XXXI,4

³³ Tamtéž, XX,2

(J 4,23n) a v síle jeho darů (srov. 1K 12). Má se dít v Duchu, který svolává každé křesťanské shromáždění a hraje zásadní roli při společné oslavě Boha.

2.2. Reformovaný faktor bohoslužby

U druhého faktoru reformované bohoslužby je třeba mít na paměti, jaké dědictví nám bylo prostřednictvím tradice svěřeno.

Důraz reformované tradice nás učí, že reformovaná bohoslužba má být obecně křesťanská. Má svědčit o obecném kněžství věřících.³⁴ Učí nás, že bohoslužba není jen záležitostí speciálně vycvičených kněží, kde lid je pasivně přítomen a bohoslužba je pro něj jakýmsi náboženským představením. Je záležitostí celého křesťanského shromáždění.³⁵ Mluvíme-li o obecném kněžství křesťanů, míníme tím skutečnou a aktivní účast věřících ve shromáždění. Mluvíme tu o přímé účasti věřících na celé bohoslužbě včetně i těch částí, které bývají obecně přisuzovány pouze duchovním (příkladem může být důraz na svobodu ve veřejných modlitbách³⁶ nebo praxe vzájemného vysluhování svaté večeře Páně). Chceme poukázat, že středověké pojetí bohoslužby jako něčeho, co je kněžími vykonáváno pro lid a za lid, je reformací odmítnuto. Bohoslužba je dílo vykoupeného společenství věřícího lidu (λειτουργία), které je vyjádřením jeho víry a odpovědnosti vůči Bohu a člověku.³⁷

Dalším důrazem druhého faktoru je čtení z Písma. Varovná je rozšířená praxe, kdy kazatel/ka sám v průběhu celého roku určuje výběr biblických čtení pouze na základě svých představ, co by se mělo a nemělo ve shromážděních číst. Kazatel ve výsledku svévolně určuje výběr textu. Reformovaný faktor bohoslužby si žádá, aby používání Písma bylo méně individualistické, mnohem ucelenější a bralo ohled na období církevního roku.³⁸

Třetím důrazem je eschatologie. Každá z bohoslužeb je dočasná. To znamená, že neexistuje žádná univerzální bohoslužba, jež by platila v každé církvi a v každý čas. Jediné na co se s jistotou smíme spolehnout, je Ježíšova slova, když říká, že kde jsou dva nebo tři shromážděni v jeho jménu, tam je i on uprostřed nich (Mt 18,20). Nelze ani říci, že ta či ona forma bohoslužby automaticky zabezpečuje Kristovu přítomnost

³⁴ BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap. XVIII, str.68

³⁵ HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in: Theology Today, str.33, [www]

³⁶ Srov. BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.XXIII, str. 90

³⁷ HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in: Theology Today, str.33, [www]

³⁸ Tamtéž, str. 33

ve shromážděních. Žádný bohoslužebný pořad negarantuje jeho přítomnost. Církev se nachází *in via* nikoli *in patria*.³⁹ Otázka forem bohoslužby a jejích reform je tedy otevřená. To se ale netýká obsahu. Je jím evangelium Ježíše Krista, (srov. J 3,16).

2.3. Ekumenický faktor bohoslužby

Napsali jsme, že forma bohoslužby zůstává otevřená. To je jedním z předpokladů k ekumenickému společenství mezi církvemi.. Ekumenický rozměr reformované bohoslužby důležitý, protože již Jean Calvin jej měl na mysli. Proč by jinak svoji bohoslužbu nadepisoval jako *La Forme des Prieres et Chantz, avec la maniere d'administer les Sacramens, et consacrer le Mariage: selon la coustume de l'Eglise ancienne?*⁴⁰ Co jiného by to mělo být, než touha navázat na praxi ještě nerozdělené církve! Calvin nám v názvu zanechal silný ekumenický odkaz. Pod tlakem událostí ale musel mnohé ze svých představ o reformované bohoslužbě opustit. To vedlo k ochuzení reformované tradice. Například v reformovaných bohoslužbách se takřka bez výjimky recituje Apoštolské vyznání víry. Proč bychom nemohli recitovat Nicejsko-caříhradské vyznání? Nebo proč nerecitovat *Gloria in excelsis Deo*? Co nám brání, abychom se při slavení svaté večeře Páně modlili eucharistickou modlitbu? Vždyť sami reformátoři ji důvěrně znali.

Odpovědi leží v oblasti historické, nikoli theologické. Švýcarští reformátoři odmítli úpadkovou praxi církve své doby a zavedli bohoslužbu novou, byť za cenu velkého zjednodušení a ztráty původních rysů raně křesťanské bohoslužby. Naléhavost historické ztráty bohoslužebných pokladů církve ukazuje právě současná ekumenická situace. Ekumenický faktor je výzvou znovu se kriticky obracet ke svým vlastním tradicím a objevovat jejich zapomenutou bohatost a ekumenické rozměry. Například jedním, a zároveň hlavním, z nich je původní reformační důraz na slovo a svátost jako řádné součásti každé nedělní bohoslužby po vzoru apoštolské církve.

Tradice reformovaných církví ve své pluralitě mohou být vítaným prostředím pro bohoslužebnou kreativitu, která v respektu k Písmu nemá lpět na tradici a naopak v respektu k tradici nemá lpět na ustrnulých interpretacích Písma.⁴¹ Reformovaná bohoslužba tím v sobě obsahuje dynamické napětí, v němž se znovu snažíme

³⁹ HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in: Theology Today, str.36, [www]

⁴⁰ PAHL, I., *Coena Domini I*, str.347

⁴¹ Srov. HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in: Theology Today, str.36, [www]

o upřímnou odpověď našemu Vykupiteli. Aby tato snaha nesklouzla do blouzniveckých poloh, musí být každá nová bohoslužebná reforma utvářena ekumenicky, tj. má se držet společných křesťanských základů.⁴² Prvním krokem by mělo být používání ekumenického lekcionáře a liturgického kalendáře všude tam, kde to je možné.⁴³ Hrozí tu ovšem jedno nebezpečí. Při snaze znovu oživit bohoslužebnou praxi své církve nesmíme podlehnout pokušení nekriticky brát z jiných tradic a zavádět ten či onen bohoslužebný úkon, aniž bychom jej nepodrobili pečlivému prozkoumání z pohledu výše tří zmíněných činitelů. Ekumenický faktor si nežadá, abychom v zájmu dobrých vztahů opouštěli své vlastní tradice a přijímali jiné. Účelem je poukázat na společné kořeny církví v apoštolské církvi.⁴⁴

Je potřeba upozornit na jeden významný aspekt ekumenického faktoru. Bohoslužba je služba Boha obci, přičemž prostředkem této služby milosti je jeho slovo (Písmo a kázání, slova ustanovení svátostí a žehnání) a svátosti, a že bohoslužba je zároveň službou obce před Bohem. Co z toho vyplývá? Vyplývá nám, že náleží k podstatným projevům života církve. Celý život křesťana má být bohoslužbou. V užším slova smyslu to znamená oslava Boha v křesťanském shromáždění a v širším slova smyslu službu Bohu v každodenním životě (Ř 12). Už kolem r.150 po Kr. píše křesťanský filosof Justin Martyr dopis císaři Antoniu Piovi, kde mimo jiné vysvětluje, že bohoslužba má své pokračování ve službě potřebným.⁴⁵ Justin ve svém výkladu bohoslužby vypisuje celý seznam lidí, kterých se tato služba týká.⁴⁶ Dopis je svědectvím o nanejvýš účinném a praktickém spojení diakonické služby s kázáním a svatou večeří Páně. S tím souvisí další pojmy jako μαρτυρία (vydávat svědectví víry, srov. J 15,27), κοινωνία (podílet se na křesťanském společenství, srov. Fm 1,6 a 1K 10,16). Vztah bohoslužby a veřejného života (služby) je jedním z témat současných ekumenických rozhovorů.

Právě ekumenický faktor nám může pomoci lépe pochopit principy a základy své vlastní bohoslužebné tradice a zajistit její místo v rodině ostatních tradic církví. Kritériem není její líbeznost, ani její psychologická hodnota ve smyslu uspokojování

⁴² WHITE, James F., *A Protestant Worship Manifesto* [www]

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in *Theology Today*, str. 36, [www]

⁴⁵ BECKMANN, J., *Quellen zur Geschichte des Christlichen Gottesdienstes*, str.5

⁴⁶ Jsou to sirotci, vdovy, lidé v nouzi pro nemoc či z jiné příčiny, vězňové a cizinci na přechodném pobytu. (BECKMANN, J., *Quellen zur Geschichte des Christlichen Gottesdienstes*, str.5)

náboženských potřeb.⁴⁷ Je jím skutečná účast na společenství s Bohem, naším Otcem a Synem, naším Spasitelem v Duchu svatém, Posvětitel (srov. 1J 1,3).

Přirozeným následkem všech ekumenických snah a rozhovorů je tzv. ekumenická bohoslužba, která je jasným svědectvím společného přesvědčení všech křesťanských církví. Její zrod nebyl jednoduchý. Vyvíjela se víc jak jedno století a prošla mnoha fázemi na různých místech a v různých dobách.⁴⁸ Její vznik lze stručně charakterizovat jako cestu komparativní a paralelní a jako cestu tvořivé a jednotící bohoslužby. U obou klasifikací se krátce zastavíme.

Roku 1937 na druhé světové konferenci komise pro víru a řád bylo formulováno přesvědčení, že rozdělení a neporozumění mezi církvemi pramení z jejich různých způsobů slavení bohoslužby. To vedlo ke vzniku zprávy (1951), která obsahovala celý seznam bohoslužeb s jejich výklady od předních theologů jak pravoslavné, římskokatolické, reformované, anglikánské, tak i kvakerské tradice. Tato komparativní eklesiologická studie charakterizuje ranou fázi moderní ekumény.⁴⁹ Pro mnohé účastníky konference to bylo vůbec poprvé, kdy se bezprostředně konfrontovali s jinou tradicí. Vzájemným setkáním se otevřely dveře ke sdílení bohatství tradic různých církví.

V tomto ekumenickém vření samozřejmě vystalo hned několik nebezpečí. Bohoslužby jednotlivých církví se mohou chápat jako pouhá exhibice tradic s tím, že i my jim ukážeme, „jak to děláme u nás doma“. Dalším nebezpečím je hybridní kombinování tradic ve snaze vytvořit jakousi „reprezentativní“ ekumenickou bohoslužbu.⁵⁰ Vyhnout se těmto nebezpečím je těžké, ale nutné. Ekumenická bohoslužba nemůže být slepencem různých tradic!⁵¹

⁴⁷ HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in *Theology Today*, str. 40, [www]

⁴⁸ Jednou z prvních zkušeností moderní ekumény byl vznik organizace *World Student Christian Federation* (zal.r.1895), díky níž se setkaly tři tradice: pravoslavná, anglikánská a reformovaná. Jako první vydala dva ekumenické zpěvníky *Cantate Domino* (1924) a *Venite Adoremus* (1935) spolu se sbírkou pořadů bohoslužeb pro nejrůznější konfese. Významným se stalo i založení ekumenického hnutí *Life and Work* (Stockholm 1926) a *Faith and Order* (Lausanne 1927), které se spolu s *World Missionary Conference* (Edinburgh 1910) zasadili o vznik *World Council of Churches*. Jejimi důležitými setkáními jsou zasedání v Nairoby (1975) a Vancouveru (1983). Plodným bylo i období padesátých a šedesátých let, jehož vyvrcholením byl II.vatikánský kotel (1962-1965). Dalším důležitým momentem ve vývoji ekumenické bohoslužby bylo zasedání Komise pro víru a řád v Peru v Limě (1982). To je kontext, ve kterém se utvářela ekumenická bohoslužba. (TOMKINS, O., heslo: Ecumenical Worship, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.221)

⁴⁹ Tamtéž, str.221

⁵⁰ TOMKINS, O., heslo: Ecumenical Worship, in: , in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.221

⁵¹ Srov. prohlášení z r. 1952: „Liturgy ... is not something prepared and made by man, as scientific text book, or even as a novel or a poem is made ... Liturgical renewal is neither emendation nor creation, but an attempt to enter or re-enter the liturgy which has been alive since the first liturgy of the Upper Room, from which springs all our sacramental worship, and the synagouge sevicees which are the origin

V otázce kreativity a jednotící síly ekumenické bohoslužby je třeba si uvědomit, že v procesu její tvorby se nelze vyhnout cestám inovací, nikoli však bezbřehých. Dvacáté století se vyznačovalo vzájemným obohacováním se mezi církvemi ve snaze znovu objevit společné kořeny slavení a theologie bohoslužby (liturgiky) jako takové.

3. Vznik reformované bohoslužby

3.1. Co jí předcházelo?

Reformovaná bohoslužba nevznikla náhle bez jakékoli souvislosti na předchozí vývoj. Abychom pochopili její vznik, nahlédněme, v jakém prostředí vznikla a s jakou tradicí a zbožností své doby se vyrovnávala.

Už od dob rané církve bylo slavení eucharistie důležitou součástí života církve. Svědčí nám o tom jedno z nejstarších dochovaných svědectví. Je to *Apologie* křesťanského filozofa Justina Martyra (cca 150 po Kr.).⁵² Co se od něj dovídáme? Dovídáme se, že křesťanské bohoslužebné shromáždění se schází jednou za týden, v den Slunce, jehož zvláštní význam je odvozen z prvního dne stvoření nebe a země (Gn 1,1) a ze vzkříšení Ježíše Krista jako počátku nového věku (srov. Mt 28,1 par; Sk 20,7; 1K 16,2).⁵³ Dále se dovídáme, že k bohoslužebnému shromáždění se scházejí křesťané z celého okolí (srov. Sk 1,15; 2,1; 1K 11,20 a 14,23), aby byla upevňována jednota místní obce.⁵⁴ Vstupní část se soustředí na slovo, poté následují modlitby, jež tvoří přechod do druhé části. V té jsou přinášeny, žehnány a rozdávány dary chleba, vína s vodou ke společnému hostii. Společné sdílení kalicha a chleba po vzoru poslední večeře s Ježíšovým učedníky bylo chápáno jako zvěstování jeho smrti až do jeho příchodu (1K 11,26). Hostina se dělá v kontextu modliteb a díkůvzdání.⁵⁵ Těm, kteří se nemohli zúčastnit, byla svatá večeře Páně posílána po diákonech.⁵⁶ Dovídáme se,

of our preaching-centred worship... liturgical experiments are attempts to decide where we stand in the Church of God, and what, being where we are, we have to do" (*Report on Ways of Worship* 1952). (Tamtéž, str.221)

⁵² Řecký text Justinovy Apologie viz knihu: BECKMANN, J., *Quellen zur Geschichte des Christlichen Gottesdienstes*, str.4-6

⁵³ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.41

⁵⁴ Tamtéž, str.41

⁵⁵ MARSHALL, I. Howard, heslo: New Testament Worship, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.389

⁵⁶ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.42

že bohoslužba má tři části: (1) slovo (čtení z pamětních spisů apoštolů nebo proroků s napomenutím), (2) svátost (slavení svaté večeře Páně) a (3) dar almužny.⁵⁷

Justinův dopis jistě prezentuje bohoslužebnou tradici jeho obce, nikoli celé tehdejší církve. Je jen jedním z hlasů tradic křesťanských obcí prvních staletí. Proto nemůže být chápán jako reprezentativní příklad. Váha Justinova svědectví spočívá ale ve dvou faktech. Je to jedno z nejúplnějších a z nejstarších svědectví o raně křesťanské bohoslužbě a tento typ bohoslužby se později v západních i východních církvích nejvíce prosadil.

V průběhu doby až do počátků reformace mše prošla tolika změnami a úpravami, že byly stěží rozpoznatelné její původní rysy. Postupem doby přestala být společným dílem lidu (λειτουργία). Byla silně klerikalizována. Místo aby zahrnovala účast celého shromáždění, stala se speciálním úkolem pro kněží.⁵⁸ Sloužení bohoslužby včetně slavení svaté večeře Páně (epikléze a recitace slov ustanovení – *verba testamenti*) bylo vázáno výhradně na osobu kněze. Tím spojení mezi nebem a zemí, mezi Kristem na Otcově pravici a Kristem přítomným ve svátosti vlastně obstarávala církev tak, že světila a pověřovala své kněze, aby toto spojení realizovali.⁵⁹ To se pro vývoj eucharistické bohoslužby stalo osudným. Také ariánský spor významně posunul původně vyrovnaný christologický důraz při slavení svaté večeře Páně. Učení, že Kristovo lidství a božství jsou si rovnocenné, ustoupilo do pozadí. Důraz byl položen na Kristovo Božství. To se odrazilo i v lidové zbožnosti a zpětně i na myšlení církve.⁶⁰ Zmizelo vědomí, že při svaté večeři Páně se shromažďuje Kristův lid, jenž je vyznamenán výsadou přiblížit se k Bohu skrze Krista a jeho obět' (srov. Žd 10,19-20).⁶¹ Kristův sestup do svátosti se ocitá plně v režii církve.

Dalším nešťastným vývojem středověké mše byla skutečnost, že i když svatá večeře Páně byla slavena každou nedělí a počet křesťanů rostl, ubýval počet účastníků na stole Páně (komunikantů). Stále častějším jevem bylo, že shromáždění křesťanské obce neodpovídalo společenství komunikantů.⁶² Prostý lid přijímal nanejvýš jednou ročně (o Velikonocích).⁶³ Omezováno nebylo jen přijímání, ale i ostatní způsoby aktivní účasti lidu na bohoslužbách byly omezeny. Aklamace jako *Amen* či *Aleluja* přebírá

⁵⁷ Tamtéž, str.44; Srov. BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap. XXII, str.88

⁵⁸ GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.145

⁵⁹ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.51

⁶⁰ Tamtéž, str.53

⁶¹ Tamtéž, str.53

⁶² FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.54

⁶³ GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.145

ministrant. Omezuje se *ofertorium*, tj. průvod, ve kterém lid přinášel dary chleba, vína. Přijímal-li obyčejný komunikant, byl mu podán pouze chléb, zatím co víno bylo určeno výhradně kněžím.⁶⁴ Přijímání *sub una* se dělo z obavy, aby krev Páně nebyla nevhodným zacházením nepoučeného lidu znesvěcena.⁶⁵ Také jazyk bohoslužby (latina) byl zcela nesrozumitelným prostému lidu.⁶⁶ V důsledku toho se ze mše stala *disciplina arcani*. Dříve tajuplný obřad jako obrana před pohany, nyní jakýsi tajemný rituál pro křesťanský lid.⁶⁷ V takto silně klerikalizované bohoslužbě se ztratilo vědomí, že svatá večeře Páně je hodem společenství všech křesťanů se vzkříšeným Pánem. Do popředí vystupuje postava kněze jako klíčového aktéra mše.⁶⁸

Ze svaté večeře Páně se stala náboženská podívaná. Živly byly spíše uctívány než přijímány. Z jejího obřadu se stala *epifanie*. Hod, který měl být původně předjímkou hostiny v království nebeském, se stal její plnou náhradou.⁶⁹ S tím souvisí i eucharistická theologie, jež nabyla silných scholastických rysů. Zejména po IV. lateránském koncilu r.1215, kde bylo ustanoveno učení o transsubstanciaci vypracované za pomoci aristotelských pojmů. Koncil ustanovil, že při vyřčení konsekrační modlitby dochází k podstatné (substanciální) proměně živlů chleba a vína ve skutečné tělo a krev Krista.⁷⁰ Od tohoto okamžiku při pozdvihování hostie (od lat. *hostia* – oběť) lid už hleděl na Pána. Tento moment bohoslužby musel být velice působivý, neboť při tajuplných slovech *Hoc est corpus meum...*, pozdvihování hostie a za hlasitého vyzvánění zvonů lid zbožně poklekal a klaněl se. Mše dostala nový střed. Nebyla jím účast na svátosti, ani kázání, ale akt proměňování živlů. Důsledkem bylo rozšíření svátku nazývaného *Corpus Christi*, během kterého byla ve velkém procesí nesena konsekrovaná hostie, která byla hojně adorována okolo stojícím lidem.⁷¹

Mše, služba poskytovaná církví, se stala předmětem výdělku. Od přelomu prvního tisíciletí stoupají v oblibě soukromé mše, které byly slouženy pouze jedním klerikem. Ten byl zároveň liturgem i komunikantem. Privátní mše se stále častěji sloužily

⁶⁴ GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.145

⁶⁵ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.57

⁶⁶ Důvodem bylo to, že místní lidové jazyky se v Evropě teprve tvořily a vyvíjely. Byla obava, že přemíra místních zvláštností ohrozí jednotu církve v bohoslužebném životě. Teprve ve 13. - 14.st. po Kr. se objevují snahy dát lidu modlitby v jeho jazyku, které by se modlili během mše. Avšak nebyly to překlady modliteb kněze u oltáře. Byly to odlišné náhradní texty, jež měly zbožně zaměstnat mysl věřících. Bohoslužba probíhala nezávisle v latině. Lid se nemodlil spolu s knězem, ale k příležitosti mše. (Tamtéž, str.55)

⁶⁷ Tamtéž, str.56

⁶⁸ Tamtéž, str.56

⁶⁹ Tamtéž, str.57

⁷⁰ GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.146

⁷¹ Tamtéž, str.147.

pro zvlášť vymezené účely. Velice často byly slouženy na něčí žádost a jsou známy jako mše votivní (lat. *voveo* – slíbit, žádat). Konaly ve prospěch toho, za koho byla zaplácena.⁷² Věřilo se v její zázračný účinek, že člověk, ať už mrtvý či živý, získá zvláštní přízeň u Boha a bude mu požehnáno. Mše byly nabízeny k příležitostem svateb, pohřbů, na ochranu před pohromami a špatným počasím a dokonce i na ochranu dobytka před nemocemi.⁷³

V této situaci se děly pokusy o bohoslužebnou osvětu lidu, jemuž mše byla zcela cizí. Vysvětlovala alegoricky. Jednotlivé úkony, gesta, roucha aj. byly interpretovány jako symboly dějin spásy.⁷⁴ Mše se polooficiálně vykládala jako scénická realizace historického příběhu Ježíše Krista. Snahou bylo jej aktualizovat. Aktualizace byla chápána jako nekrvavé opakování Kristovy oběti na Golgotě během mše.⁷⁵ Hlavním „hercem“ byl samozřejmě kněz, jehož zájem byla poptávka po mších. Výdělky ze mší se staly pro církevní hierarchii důvodem její nepostradatelnosti. Protože poptávka byla vysoká, nezřídka se stávalo, že v jednom kostele byly potichu slouženy dvě a více mší najednou.⁷⁶ Takováto praxe se stala předmětem ostré kritiky humanisticky smýšlejících reformátorů.

Reformace ve Švýcarsku byla nepřímou závislá na díle německého reformátora Martina Luthera (1483-1546). Ačkoli do ní zasáhl bezprostředním způsobem ve sporu o svatou večeři Páně s Ulrichem Zwinglim r.1529, jeho vliv na smýšlení jeho kolegů reformátorů nebyl tolik zásadní. Švýcarská reformace pramenila především z křesťanského humanismu, který byl tehdy velice rozšířen.⁷⁷

Ačkoli reformátoři dobře věděli, že mše hraje ústřední roli v životě církve a každého křesťana, nebyli v otázce bohoslužebných reforem příliš radikální. Používali zaběhlých pořadů latinské mše s různými úpravami včetně i tak radikálního reformátora, jako byl Ulrich Zwingli, který zavedl radikální změnu v bohoslužbě po vzoru predikativní bohoslužby (*pronaeus*) až r.1525. Zwingliho reforma ovlivnila i Calvinovo pojetí bohoslužby. Proto švýcarská bohoslužba nevychází z latinské mše, jako tomu bylo u Luthera. Jakými cestami se reformátoři dali ukážeme v následujících kapitolách. Zatím jen poznamenejme, že narozdíl od chápání středověké bohoslužby (usmiřujícího aktu s Bohem) reformátoři kladli důraz na bohoslužbu jako na vděčnou odpověď lidu

⁷² FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.57

⁷³ GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.146

⁷⁴ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.58

⁷⁵ Tamtéž, str.58

⁷⁶ Tamtéž, str.58

⁷⁷ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.33

a oslavu Božích spásných činů.⁷⁸ Do popředí se dostala dialogičnost bohoslužby, ve které se Bůh sklání ke svému lidu, který odpovídá na jeho činy a slova „oběťmi“ chval a díků. Abychom získali kontext reforem Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina a jejich pojetí vztahu homilie a svaté večeře Páně, zaměříme svoji pozornost i na ostatní reformátory jako byli Theobald Schwarz, Martin Bucer, Guillaume Farel a John Knox.

3.2. Theobald Schwarz a Martin Bucer

Důležitým momentem pro bohoslužebné reformy ve Švýcarsku byl r.1524. Tehdy v jihoněmeckém městě Štrasburk v kapli sv. Jana byla sloužena nová mše dominikánem Theobaldem Schwarzem (1485-1561).⁷⁹ Pořad bohoslužby změnil jen nepatrně, i když změny svým významem byly veliké. Mnohé z církevní nauky v bohoslužbě ponechal, včetně učení o přítomnosti Krista v živlech.⁸⁰ Jeho bohoslužba ovšem neobsahovala konsekrační modlitbu (vyjadřovala učení o eucharistii jako opakované oběti na Golgotě).⁸¹ Vzývání blahoslavené Panny Marie a ostatních svatých bylo vynecháno.⁸² Zásadní změnou ale bylo vedení bohoslužby v jazyce lidu, tj. německy. První tištěné vydání z r.1524 (dva roky před Lutherovou německou mší) nese název *Teütsche Meß vnd Tauff wie sye yetzung zu Straßburg gehalten werden*.⁸³

Během následujících několika let reformy v mnohém pokročily. Byl zaveden společný zpěv žalmů a hymnů. Apoštolské krédo nahradilo Nicejsko-cařihradské. Přestaly se používat lekcionáře. Písmo se začalo číst způsobem *lectio continua* po větších oddílech. Kázalo se na každé bohoslužbě, jejíž pořad byl v zájmu větší srozumitelnosti zjednodušen. Áronské požehnání nahradilo tehdy užívané římské.⁸⁴ Také došlo ke změnám v názvosloví. „Večeře Páně“ nahradila pojem „mše“, „pastor“ nahradil označení „kněz“, „stůl Páně“ nahradil označení „oltář“ atd. Celá latinská bohoslužebná terminologie byla nahrazena německou.⁸⁵

⁷⁸ BUTTRICK, David G., heslo: *Reformed Liturgy*, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 220

⁷⁹ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.458

⁸⁰ WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.74

⁸¹ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.458

⁸² WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.73

⁸³ PAHL, Imgard, *Coena Domini I*, str. 301

⁸⁴ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.458

⁸⁵ WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.75

Změny se samozřejmě projeví i v pojetí bohoslužebného prostoru. Všude tam, kde byly používány staré kostely (zpravidla bohatě zdobené gotické kostely), byl prostor zjednodušen a uzpůsoben tak, aby co nejméně připomínal staré způsoby mše. Stůl Páně byl posunut blíže k lidu a celebrant se otočil čelem k lidu, aby ho bylo lépe slyšet. Bohoslužby začaly být vedeny z místa za stolem Páně.⁸⁶ Je třeba dodat, že velkou snahou všech reformátorů byla touha po řádném a pravidelném vysluhování večere Páně (Guillaume farel a Ulrich Zwingli byli výjimka).⁸⁷ Byla to reakce na dosavadní úpadkovou praxi pozdně středověké církve. Historickým faktem zůstává to, že ačkoliv svatá večere Páně se v reformovaných církvích slavila s velkou vážností, nebyla součástí každé nedělní bohoslužby.

Po Schwarzových reformních snahách se reformy v následujících letech staly mnohem radikálnějšími. Od třicátých let 16. st. vzrostl ve Štrasburku vliv dalšího dominikánského mnicha Martina Bucera (1491-1551). Tehdy už měl sepsanou bohoslužebnou knihu s titulem *Grund und Ursach* (Štrasburk, 1524),⁸⁸ která se stala „učebnicí“ reformované bohoslužby.⁸⁹ Bucer zastával názor na řádnou bohoslužbu založenou na jasné a prosté zvěsti Písma. Užitek by neměl být zaměřen na tělesné blaho, ale na duchovní zisk. Duch svatý vtiskává slovo Boží do srdcí shromážděného lidu, volá k modlitbám a povzbuzuje ke vzájemné bratrské službě.⁹⁰ Na základě výkladu Sk 2,42 odvodil, že bohoslužba má obsahovat čtení a výklad z Písma, dar almužny (projev vzájemného společenství), svátosti (křest a svatá večere Páně) a denní modlitby (připravené i improvizované).⁹¹ Jeho bohoslužba na počátku třicátých let obsahovala tyto části:⁹²

1. výzva k vyznání hříchů,
2. modlitba za odpuštění hříchů,
3. vyznání hříchů (*absolutio*),⁹³

⁸⁶ William D. MAXWELL, heslo: Reformed Worship, in: A New Dictionary of Liturgy and Worship, str.458; srov. také *Žaltář se všemi církevními zvyklostmi*, Štrasburk 1539 [www]

⁸⁷ MAXWELL, William D., heslo: Reformed Worship, in: A New Dictionary of Liturgy and Worship, str.459

⁸⁸ BUTTRICK, David G., heslo: *Reformed Liturgy*, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 221

⁸⁹ Tamtéž, str.221

⁹⁰ Tamtéž, str. 221

⁹¹ Ve Štrasburku se uchytila celá škála včetně zpívání žalmů a církevních hymnů, kajících, prosebných a přimluvných modliteb, díkůvzdání a požehnání. (OLD, Huges O., heslo: Worship, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.410)

⁹² WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.76

⁹³ Vyznání hříchů, modlitbu i absoluci prováděl pastor zástupně za shromáždění. (Tamtéž, str.76)

4. zpěv žalmu nebo církevního hymnu,
5. čtení z epištol se stručným výkladem,
6. další zpěv s možností zpívat Dekalog v metrickém verši,
7. čtení z evangelia,
8. kázání,
9. Apoštolské krédo zpívané v metrickém verši,
10. přímluvné modlitby,
11. slovní vstup do sakramentální části bohoslužby,
12. slova ustanovení svatě večeře Páně, nikoli ve smyslu konsekrační modlitby, ale jako slova Kristova příkazu,
13. přijímání (ministrant podává chléb a kalich s vínem),
14. děkovná píseň,
15. krátká modlitba,
16. požehnání.

Reformy zdaleka nebyly u konce. Základem bohoslužby byla struktura latinské mše. Postupně se více projevoval vliv tehdy široce oblíbené kazatelské bohoslužby (*pronaeus*). Není divu, neboť Bucer byl členem bratří Řádu kazatelů (*Ordo praedicatorum*). Preface a sanctus byly zrušeny. Také blok večeře Páně přestal být samostatnou částí v bohoslužbě. Slavení svatě večeře Páně se vždy dělo v kontextu kázání. Kazání zpravidla končilo napomenutím o významu jejího slavení a společného přijímání. Pořad slavení svatě večeře, který navazoval na kázání, byl následující:⁹⁴

1. důrazné napomenutí (od 1537) v návaznosti na kázání,
2. vyznání víry nebo zpěv žalmu či písně (přidáno od 1537) s přípravou živlů,
3. napomenutí k modlitbě k Duchu svatému (od 1537 odpadá),
4. všeobecná církevní modlitba s prosbou o svatou večeři Páně,
5. modlitba Páně s doxologií,
6. krátké napomenutí (od 1537 nepovinné),
7. slova ustanovení,
8. pozvání k přijímání,

⁹⁴ PAHL. I., *Coena Domini I*, str.305

9. rozdělení s formulí při podávání (Spendenformel) (v řádech od 1525; 1527 rozšířeno),
10. píseň *Gott sey gelobet* (Bůh buď pochválen) nebo žalm,
11. postkomunio,
12. děkonná modlitba (od 1537 tři formy),
13. požehnání a propuštění.

Při slavení se postupně objevuje společně zpívané vyznání víry ve spojení s modlitbou o Ducha svatého, k níž vyzývá napomenutí s funkcí evangelicky pojatého ofertoria.⁹⁵ Napomenutí k modlitbě o Ducha svatého má svůj základ v řádu z r.1525. Obsahuje rozšíření o dogmatické učení v opozici vůči obětnímu pojetí. Modlitba před slovy ustanovení má více částí. První z nich je podobná přímluvné modlitbě podle německé mše (1524) a závěrečná část byla nově zpracována kvůli novému neobětnímu učení o večeři Páně (1526 a opět 1537).⁹⁶ Vlastní slova ustanovení přestala mít konsekrační charakter a byla pojata jako slova zvěstování. Před jejich přečtením v řádech z r.1526 až 1536 jsou umístěna slova napomenutí ve vztahu k textu kázání.⁹⁷

Dále, kromě zapojení lidu do společného zpěvu, došlo k výrazné změně i v modlitbách. Ty se lišily od zaběhlých forem latinské mše. Například *Orate fratres* se rozvinulo do dlouhé a didaktické modlitby. Byl zaveden obřad odloučení hříšníků od stolu Páně.⁹⁸ Odpovědi lidu (response), byť ne příliš praktikovány, byly nyní zcela vynechány. Těžištěm bohoslužby se stalo kázání, které bylo neúměrně dlouhé (hodinu i více). Velkou škodou bylo opuštění lekcionáře (četlo se *lectio continua*). Mohl být s velkým užitkem nově použit v reformních snahách. Rovněž se přestala používat eucharistická roucha, která ustoupila prosté sutaně s kolárkem či tmavému taláru se štolou.⁹⁹ Bucerova bohoslužba z r. 1539 s názvem *Psalter mit aller Kirchenübung*¹⁰⁰ je revizí výše nastíněných pořadů a obsahovala tyto části:¹⁰¹

⁹⁵ PAHL. I., *Coena Domini I*, str.306

⁹⁶ Tamtéž, str.306

⁹⁷ Tamtéž, str.306

⁹⁸ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.459

⁹⁹ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.458

¹⁰⁰ PAHL. I., *Coena Domini I*, str.305

¹⁰¹ *Žaltář se všemi církevními zvyklostmi*, Štrasburk 1539, [www]

1. vyznání hříchů (*confessio*),¹⁰²
2. slova rozhrěšení (*absolutio*),¹⁰³
3. zpěv žalmu nebo hymnu,¹⁰⁴
4. krátká modlitba za správného ducha, aby kázání a Boží slovo bylo vyslechnuto k užitku,
5. zpěv žalmu,
6. čtení z evangelia a kázání,¹⁰⁵
7. Apoštolské krédo (zpívané), žalm nebo jiný hymnus,¹⁰⁶
8. promluva k lidu od stolu Páně (celebrant řekl: „Pán s vámi“ – bez odpovědi lidu),
9. přímlovná modlitba a modlitba Páně,¹⁰⁷
10. slova ustanovení podle 1K 11,23-25, které je následováno slovy: „Věřte v Pána a vzdávejte mu neustále chvály a díky!“,
11. podávání chleba a kalicha se slovy, nejprve pastor řekne: „Pamatujte, věřte a zvěstujte, že Kristus Pán zemřel za vás“,
12. zpěv písně *Gott sey gelobet* nebo jiného vhodného žalmu,
13. děkovaná modlitba,
14. Áronské požehnání,
15. propuštění se slovy: „Odejděte! Duch našeho Pána ať vyjde s vámi k věčnému životu! Amen“.

V žaltáři se uvádí, že každý den by o být možné vyslechnout tři kázání, že se ve všech farních kostelech měly konat ranní modlitby¹⁰⁸ rozvržené tak, aby člověk mohl přijít alespoň na dvě z nich a neměl tak výmluvy. V katedrále se mělo kázat každý den

¹⁰² Vykonal jej celebrant jménem celého shromáždění, který měl na výběr tři verze (třetím bylo vyznání hříchů podle Dekalogu). (Tamtéž)

¹⁰³ Četla se slova z 1Tm 1,15, J 3,16, J 3,35n, Sk 10,43 nebo 1J 2,1n. (Tamtéž)

¹⁰⁴ Zpěv se uváděl namísto introitu. Někdy se zpívalo také *Kyrie* a *Gloria*. (*Žaltář se všemi církevními zvyklostmi*, Štrasburk 1539, [www])

¹⁰⁵ Pastor přistoupil ke kazatelně, přečetl z některého evangelia tolik, kolik měl v úmyslu vyložit v kázání. Na konci kázání měl v případě vysluhování vysvětlit děj večere Páně a „napomenout lid, aby činil totéž se správnou vírou a pravou zbožností“. V případě křtu vysvětlil jeho tajemství a opět lid napomenul „aby pravdivě zacházel s touto svátostí“. Ve všední dny se nevysluhovalo a kázalo se na ostatní knihy. (Tamtéž)

¹⁰⁶ Po zpěvu kréda, když se konala se večere Páně, se pastor postavil za stůl Páně a promluvil k lidu. (Tamtéž)

¹⁰⁷ Kazatel po modlitbě pronesl krátké napomenutí, pokud tak už neučinil v kázání, že „večere Páně se má slavit s pravou vírou a správnou oddaností, a vysvětlí toto tajemství“. (Tamtéž)

¹⁰⁸ Ranní modlitba měla obsahovat tyto prvky: veřejné vyznání z hříchů, napomenutí z Písma, chvíli pro tichou modlitbu, kterou celebrant uzavřel kolektou (v souladu s tématem nebo podle příležitosti a nálady) a ukončil požehnáním. (*Žaltář se všemi církevními zvyklostmi*, Štrasburk 1539, [www])

kolem osmé hodiny ráno. Zde se konala i večerní kázání. Neděle byla zahajována v katedrále ranní modlitbou, pak následovala vlastní bohoslužba, kterou začínal pastor před stolem Páně.¹⁰⁹ Součástí nedělních bohoslužeb byla i odpolední shromáždění konaná ve štrasburské katedrále, jehož programem byl zpěv žalmů, kázání, společná modlitba, vyučování dětí v Dekalogu, Apoštolského kréda a modlitby Páně. Shromáždění se konala i v době večerní modlitby, kdy se zpívaly žalmy, konala se modlitba s kolektou a vyučovalo. Také to byl čas, kdy se podávaly návrhy ke křtů dětí. Navíc se čtyřikrát do roka prováděla ve farních kostelech katechizace pro celá shromáždění.¹¹⁰

Co se týče běžných svátků bylo dovoleno je dodržovat jen po určitou část dne s výjimkou neděle.¹¹¹ Žaltář dále uvádí, že večere Páně se vysluhovala každou neděli v katedrále a v přilehlých farních kostelech jednou za měsíc.¹¹² Bucerova bohoslužba takřka neustále procházela různými reformami a revizemi. Z tohoto důvodu je velmi obtížné přesně rekonstruovat jeho bohoslužbu. Neexistují ani doslovné překlady.¹¹³

Bucer se významně zapsal do průběhu reformace nejen ve Štrasburku. Byl to on, kdo se snažil urovnat spor o svatou večeri Páně s německým reformátorem Lutherem a jeho přáteli (1529). Byl prvním „ekumenickým“ mluvčím reformace, když spolu s Philippem Melancthonem v Německu organizoval kolokvia s katolickou stranou (1539-1541). I Calvin, v době svého pobytu ve Štrasburku (1538-1541), tyto Bucerovy ekumenické snahy sdílel.¹¹⁴

Bucer své myšlenky reformace nešířil jen ve Švýcarsku a v Německu. Působil i v Anglii, kam r.1548 odcestoval na pozvání arcibiskupa z Canterbury Thomase Cranmera (1489-1556), autora bohoslužebné knihy *Book of Common Prayer* (1549). Bucer byl pozván, aby vyučoval na universitě v Cambridge (1549). Díky tomuto pobytu ovlivnil vznik bohoslužebné knihy *Book of Common Order* (1552).¹¹⁵

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ Žaltář se všemi církevními zvyklostmi, Štrasburk 1539, [www]

¹¹¹ V otázce dodržování velkých křesťanských svátků se píše, aby jim byla věnována pozornost v kázání, po jehož skončení je dovoleno o svátcích pracovat. (Tamtéž)

¹¹² Tamtéž

¹¹³ PAHL, I., *Coena Domini I*, str.305

¹¹⁴ WRIGHT, David F., heslo: *Bucer, Martin* in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.43

¹¹⁵ Tamtéž, str.43

3.3. Ulrich Zwingli

Ulrich Zwingli (1484-1531), patriot své země, humanista a voják byl pastorem při curyšské katedrále (Münster), kde působil od r.1518.¹¹⁶ Jeho reformní působení bylo radikální, krátké a výrazné. Zwingli byl velice zdatný kazatel přesvědčivé biblické zbožnosti. Curyšská reformace byla iniciována především jeho kazatelským působením a lze ji bezesporu označit za reformu slovem. Velkým pomocníkem mu byl přítel a kněz Leo Jud (1482-1542), který na podzim r. 1523 horlivě kázal proti zobrazování v kostelech. Námitky vznesl i proti uctívání svatých navzdory tomu, že mariánská zbožnost v podobě hymnu *Ave Maria* přetrvávala v curyšské bohoslužbě až do r.1563.¹¹⁷ Tato angažovaná kázání spolu s přesvědčením, že materiální věci nemohou být prostředky duchovní zvěsti, tj. že žádný vnější symbol, předmět nebo čin nemůže spasit duši člověka, ovlivnila obecné přesvědčení, že pro pravou zbožnost je jakákoli kostelní výzdoba a obřadnost zbytečná.¹¹⁸ Zwingli sám uctívání svatých, relikvií, zobrazování, další „výbavu“ středověké zbožnosti považoval za zcela zbytečnou. Přebujelou církevní obřadnost označil za nic víc než „hromadu odpadků“ a dobovou zbožnost za „šáškárnou“.¹¹⁹ Po zasedání městské rady v r. 1523 došlo k „očišťení“ všech kostelů a chrámů v Curychu.¹²⁰ Snahou drastických změn bylo zaměřit pozornost posluchačů výhradně na mluvené slovo. Ostrý dualismus duchovního a materiálního odlišuje Zwingliho zejména od Luthera, méně už od Calvina.

Překvapivou se může zdát i reforma hudby v bohoslužbě. I hudba byla předmětem radikálních reforem a r. 1523 byla z bohoslužeb zcela vynechána.¹²¹ Tu nahradila modlitba. Curyšské bohoslužby se staly skutečnými bohoslužbami (mluveného) slova. Zákaz naštěstí neplatil stále a r.1598 se zpěv opět vrátil do curyšských kostelů.¹²² Z toho krátkého výčtu je zřejmé, že Zwingliho bohoslužba ve svém výsledku byla velice prostá, nemuzikální a neokázalá.¹²³

¹¹⁶ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 60

¹¹⁷ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 61

¹¹⁸ Tamtéž, str.61

¹¹⁹ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.131

¹²⁰ Jistý Jan Eck r.1530 ve svém dopise císaři Karlu V. zděšeně popisoval, jak vypadaly kostely v Curychu. Psal, že oltáře byly zničeny a převráceny, obrazy svatých byly poláhány či spáleny či dokonce ve tváři zohaveny, a že kostely připomínaly spíše koňské stáje než dům Páně. (Tamtéž, str.131)

¹²¹ Z rozhodnutí městské rady byly r.1527 zničeny varhany ve všech kostelech v Curychu. (Tamtéž, str.131)

¹²² Církev a vedení města v Curychu tvořily jeden celek, který byl spravován jak zástupci města, tak i církevními představiteli. Zwingliho pojetí víry a politiky nestála v protikladu spíše naopak. Světská spravedlnost mu zdála být chudá a nedokonalá ve srovnání s Boží spravedlností. Proto základem církevně světské správy města bylo Písmo, jehož autoritu musely uznávat obě dvě strany. Městská rada tím stála

Roku 1523, kdy Martin Luther vydal *Formula Missae*, Zwingli publikoval svůj první bohoslužebný spis s názvem *De Canone Missae Epicheiresis*.¹²⁴ V něm na základě svých liturgických studií, a zejména s ohledem k ambrosiánskému ritu, ostře kritizuje Římský misál.¹²⁵ Avšak zpočátku byl konzervativní a většinu z obřadu ponechal nezměněnou včetně jazyka bohoslužby (latina), rouch, gest apod.¹²⁶ Kázání bylo v německém jazyku.¹²⁷ Velké změny učinil v kánonu, který byl prakticky nahrazen čtyřmi modlitbami. Kánon obsahoval výpravnou a poučující rekapitulaci dějin spásy, modlitbu Páně, modlitbu za nasycení nebeským chlebem, modlitbu za dar milosti napodobovat Krista v jeho oddanosti a za jednotu křesťanů v něm. Dále obsahoval prosbu za hodné přijímání se slovy ustanovení svaté večeře Páně.¹²⁸ Součástí modliteb bylo vyzývání Ducha svatého.¹²⁹ Bez nadsázky se dá říci, že v těchto čtyřech modlitbách byla obsažena celá jeho theologie.

Při popisu reformy v Curychu si uvědomme, že jeho reforma byla spíše dílem rozumu než srdce. Proto nelze přehlédnout, že reformovaná bohoslužba díky vlivu Ulricha Zwingliho (a později také střídavého přístupu Jeana Calvina) je nejvíce ze všech tradic západního křesťanstva zatížena na rozumové pochopení jejího obsahu.¹³⁰

Roku 1525 vydal dílo s názvem *De vera et falsa religione comentarius*, ve kterém se zcela zřekl latinské mše. Stalo se tak na Zelený čtvrtek r.1525.¹³¹ S Leo Judem, zavedli službu slova, kde se četl a vykládal především Starý zákon a posluchači byli vyzýváni k odpovědím. Oba se skupinou dalších kazatelů kázali až čtrnáctkrát týdně!¹³² Obyvatelé města Curych tak byli každý den vystaveni silnému vlivu Zwingliho kázání a jeho přátel. Role kázání ve středověké společnosti byla skutečně zásadní. Kázání bylo prakticky jediným veřejným sdělovacím prostředkem středověké kultury a jeho moc byla velká.

na rozhraní Boží a lidské spravedlnosti. Jejím úkolem bylo nejen spravovat město, ale hlavně bojovat proti idolatrii a podporovat v kázání Božího Slova. Úředník na radnici nebyl o nic méně služebníkem Božím, než jím byl pastor. Zwingli usiloval o jednotnou správu církve a města proto, že nebyla zkažená jen církev, ale celý svět a z tohoto důvodu bylo potřeba reformovat i společnost a politiku. (Tamtéž, str.135)

¹²³ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 62

¹²⁴ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.181

¹²⁵ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.181

¹²⁶ BUTTRICK, David G., heslo: *Reformed Liturgy*, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 221

¹²⁷ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.132

¹²⁸ TRIPP, D.H., kap.: *Protestantism and Eucharist* in: *The Study of Liturgy*, str.300

¹²⁹ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str.60

¹³⁰ Tamtéž, str.60

¹³¹ GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.158

¹³² WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 61

Zde je třeba upozornit, že píšeme o dalším zásadním obratu v bohoslužebných reformách ve Švýcarsku. Zatímco Schwarz a Bucer (a Luther) vycházeli z pořadu latinské mše, Zwingli, Farel a později i Calvin byli ovlivněni kazatelskou službou potulných dominikánů, bratří Řádu kazatelů (*Ordo praedicatorum*), a františkánů. Tato služba slova je označována jako *pronaeus*, která neměla svůj pevný bohoslužebný pořad.¹³³ Byla používána při nejrůznějších příležitostech. Vzhledem k tomu, že nebyla řádnou mší, sloužila se pod širým nebem. Tito kazatelé nenosili kněžská roucha. Jejich oděvem byla sutana s kolárkem a talár se štolou.¹³⁴

Zwingli *pronaeus* dobře znal, neboť ji v letech 1519-1523 používal jako přípravu na svou mši.¹³⁵ Nová bohoslužba (slova) měla své těžiště v modlitbě, četní z Písma, kázání a byla zvláštní směsicí pozdně středověké zbožnosti. Obsahovala modlitbu Páně, recitaci *Ave Maria*, kázání, připomínku těch, kdo v předchozím týdnu zemřeli, opět modlitbu Páně a *Ave Maria*, Apoštolské krédo, Dekalog, vyznání vin a odpuštění hříchů (absoluce).¹³⁶ Nároky pro aktivní účast byla znalost Apoštolského kréda, Dekalogu a modlitby Páně.¹³⁷ Je vysoce pravděpodobné, že vliv na Zwingliho bohoslužbu slova měla i tehdy známá kazatelská příručka *Manuale Curatorum* z r.1503 (Johann Ulrich Surgant z Basileje).¹³⁸

Téhož roku vydal svůj druhý bohoslužebný pořad se svatou večeří Páně pod názvem *Action oder bruch des nachtmals, gedechtnus oder danksagung Christi, wie sy uff osteren zu Zürich engehebt wirt, im jahr, als man zalt 1525*, ve kterém jsou změny zaznamenány.¹³⁹ V něm obřad večeře Páně radikálně zjednodušil s tím, že má být slavena čtyřikrát do roka (Vánoce, Velikonoce, Letnice a svátky patronů města Felixe a Regula 11.září).¹⁴⁰ Avšak jeho požadavek nebyl naplněn. Společným hlasováním na městském zasedání bylo rozhodnuto slavit svatou večeří Páně pouze třikrát do roka. Podzimní slavení bylo zamítnuto.¹⁴¹ Bohoslužba měla responsoriální charakter, neboť

¹³³ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.183

¹³⁴ MAXWELL, William D., heslo: Reformed Worship, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.458

¹³⁵ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 61

¹³⁶ Tamtéž, str.61

¹³⁷ LEITH, J.H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.189

¹³⁸ Tamtéž, str.189

¹³⁹ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.182

¹⁴⁰ Tamtéž, str.184 a WHITE, James F., *Protestant Worship*, str.62

¹⁴¹ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.184

si v ní celebranti a lid navzájem odpovídali.¹⁴² Muži a ženy byly rozděleny a recitovaly *Gloria* a Žalm 113.¹⁴³

Jaký byl Zwingliho pořad svaté večeře Páně? Z *De Canone Missae Epicheiresis* (1523) se dovídáme, že po čtení z evangelia, kázání a vyznání víry následoval tento způsob vysluhování:¹⁴⁴

1. preface,
2. *Sanctus*,
3. modlitba „*Te igitur*“ v novém pojetí,
4. modlitba Páně,
5. modlitba „*Deus, qui non modo*“,
6. modlitba „*Tuo igitur*“,
7. modlitba „*Deus, qui per eum*“
8. slova ustanovení 1K 11,23-26,¹⁴⁵
9. pozvání k přijímání,
10. rozdělení,¹⁴⁶
11. díkůvzdání,
12. *Nunc dimittis*,
13. závěrečné modlitby,
14. požehnání.

V *Action oder Bruch des Nachtmals* (1525) je zapsán následující pořad:¹⁴⁷

1. kolekta,
2. čtení z epištoly 1K 11,20-29,
3. *Gloria*,
4. čtení z evangelia (J 6,47-63),
5. Apoštolské vyznání,
6. výzva ke zpytování svědomí před přijímáním,

¹⁴² Tamtéž, str.182

¹⁴³ Tamtéž, str.184

¹⁴⁴ Tamtéž, str.181

¹⁴⁵ Zwingli ke slovům ustanovení přidal v.26, který je klíčovým pro jeho pohopení svaté večeře Páně! (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.181)

¹⁴⁶ Nejprve přijímali celebranti a poté lid. (LAMB, J.A., WHYTE, James A., heslo: Liturgies, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.335)

¹⁴⁷ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.183

7. modlitba Páně,
8. modlitba svaté večeře Páně,¹⁴⁸
9. slova ustanovení podle 1K 11,23-26,
10. rozdělení,¹⁴⁹
11. díkůvzdání: Ž 113 (zpěv),¹⁵⁰
12. závěrečné napomenutí a áronské požehnání (od r.1529),
13. děkovná modlitba,
14. propuštění.

Zwingli ve svých bohoslužebných knihách vytvořil dva oddělené pořady. Jeden pro bohoslužbu slova a druhý se svatou večeří Páně. Tu považoval za další způsob kázání. Samotný obřad večeře Páně, který byl původně odvozen z latinského kánonu, velice zjednodušil.

3.4. Guillaume Farel

Po Zwingliho smrti¹⁵¹ se centrum švýcarské reformace posunulo více na západ do Curychu a Ženevy. Zde působil Jean Calvin, který byl ovlivněn reformátory Martinem Bucerem a Guillaumem Farelem (1489-1565), u kterého se krátce zastavíme.

Farel hodně cestoval a navštívil reformační města Basilej, Štrasburk a Curych. Roku 1532 se usadil v Ženevě, kde šířil své myšlenky reformace. Byl to on, kdo v červnu r. 1536 přesvědčil projíždějícího Calvina s rodinou, aby nepokračoval ve své cestě do Štrasburku.¹⁵² V květnu téhož roku totiž bylo na městském zasedání společným hlasováním rozhodnuto, že občané Ženevy mají žít pod mocí zákona evangelia a Božího slova, nikoli pod vládou papeže.¹⁵³ Farel v Calvinovi viděl velkou oporu pro své reformy v Ženevě.

Zavedl bohoslužbu, jejímž středem bylo naslouchání Božímu slovu. Ačkoli nenamítal nic proti zpívání žalmů v rodné řeči lidu, hudbu postrádala. Svoji bohoslužebnou knihu *La manière et fasson quon tient en baillant le saint baptesme*

¹⁴⁸ Od r.1535 je uvedena jako *Sursum corda: Erhebend üwere hertzen zu gott und sprächend* (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.194); Srov. Calvin a jeho zahájení obřadu svaté večeře Páně (*Prière de sainte cène*). (Tamtéž, str. 349)

¹⁴⁹ Od r.1535 se zároveň četla kap. 13 z Janova ev. (Tamtéž, str.183)

¹⁵⁰ Od r.1535 se používaly i jiné formy díkůvzdání. (Tamtéž, str.183)

¹⁵¹ Zemřel v bitvě s curyšskými vojáky proti katolické armádě 11. září, 1531 u kláštera v Kappel.

¹⁵² GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, str.179

¹⁵³ Tamtéž, str.179

*en la sainte congergation de dieu*¹⁵⁴ publikoval r.1533 v Ženevě a r. 1538 opět editoval pod názvem *Ordre et maniere*.¹⁵⁵

Farel sledoval vzor Zwingliho kazatelské bohoslužby. Proto i chápání svaté večeře Páně bylo obdobné. Nebyla pevnou součástí nedělní bohoslužby. Byla svědectvím víry a znamením duchovního společenství Kristova těla.¹⁵⁶ Samotný obřad v revizi *La manýère et fasson* z r.1533 měl tyto části:¹⁵⁷

1. výzva ke zpytování svědomí před přijímáním s exkomunikací hříšníků a vyznání hříchů,
2. modlitba Páně,
3. vyznání víry
4. slova milosti,
5. slova ustanovení (1K 11,23-26),
6. pozvání ke stolu Páně,
7. rozdělení chleba a vína,¹⁵⁸
8. závěrečná výzva k přímluvným modlitbám a ke zbožnému životu,
9. požehnání.

Jeho bohoslužba neměla příliš velký vliv. Uvádíme ji jen proto, abychom viděli s jakým typem křesťanského shromáždění byl Jean Calvin konfrontován. Byla velice prostá až fádni s důrazem na čtení Písma a kázání, kde svatá večeře Páně měla pozici pouhého jeho dodatku. Farelova bohoslužba byla později přijata v Neuchâtel. Svatá večeře Páně zde byla vysluhována jednou do měsíce a na venkově nanejvýš třikrát do roka.¹⁵⁹

3.5. Jean Calvin

Jean Calvin (1509 -1564) se po příchodu do Ženevy setkal s bohoslužbou zwingliánského typu. Během svého prvního působení se snažil zavést přísnou disciplínu

¹⁵⁴ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 339

¹⁵⁵ Tamtéž, str.339

¹⁵⁶ BUTTRICK, David G., heslo: *Reformed Liturgy*, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 221

¹⁵⁷ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 340

¹⁵⁸ Součástí distribuce chleba a vína byla slova krátké epikletické promluvy: „Jesus le vray sauveur du monde, qui est mort pour nous, estant assis en gloire a la dextre du pere, habite en voz cueurs par son saint esperit, faisant que du tout soyez vivans en luy par vifve foy et parfaicte charite. Amen“. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.345)

¹⁵⁹ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 340

do bohoslužeb, včetně týdenního vysluhování svaté večeře Páně (srov. *Inst.* IV,xiv,8). Pod vlivem okolí polevil ve svých nárocích a přistoupil na kompromis měsíčního vysluhování z ohledu na bývalé katolíky, ale reakce na jeho působení byla ostře odmítavá. On i Guillaume Farel byli r.1538 pro neshody kvůli jejich radikálním postojům z Ženevy vyhoštěni. Farel odešel do Neuchâtel a Jean Calvin do Štrasburku, kam měl původně se svou rodinou namířeno.

Tříletý exil měl zásadní význam na jeho další teologický i bohoslužebný vývoj. Setkal se s Martinem Bucerem, který ho ovlivnil např. v otázce o predestinaci, v učení o svaté večeři Páně,¹⁶⁰ v názoru na čtverou církevní službu včetně presbyterského úřadu a jeho úloze v církvi a hlavně v bohoslužebných reformách. Také důraz na disciplínu, církevní řád a potřebu vzdělávání našel u Calvina kladné odezvy.¹⁶¹

Když přišel Calvin do Štrasburku, Bucer mu svěřil malou skupinu francouzských exulantů. Zde setkal se s jeho bohoslužbou, která byla zjednodušenou verzí Schwarzovy německé mše z r.1524. Svatá večeře Páně se slavila jednou za měsíc a přijímalo se ve stoje.¹⁶² V pohostinných podmínkách exulantů připravil francouzský překlad latinské verze německé agendy.¹⁶³ S překladem se r.1541 vrátil do Ženevy. Tehdy už obsahoval i pořad křtu, ordinaci, příležitostné služby a překlad několika žalmů.¹⁶⁴ Dílo nese titul *'La Forme des Prières et Chantz ecclesiastiques, avec la maniere d'administrer les Sacrements, et consacrer le Mariage: selon la coustume de l'Eglise ancienne* (dokončeno 1542).¹⁶⁵ Stalo se nevlivnější bohoslužebnou knihou celého reformovaného světa.¹⁶⁶ Z jejího názvu je zřejmé, že vzorem rozhodně nebyla tehdejší církevní praxe plná nesčetných svátků, druhů pobožností, uctívání svatých a jejich ostatků. Nebyla jí ani radikální Zwingliho curyšská reforma, ani Schwarzova německá mše. Calvin hledal svůj vzor v apoštolské církvi. Ačkoli velký biblista, věnoval svoji pozornost v otázce bohoslužebných reforem praxi pobiblické církve.¹⁶⁷ Modlitby, písně a žalmy z tohoto vydání byly společně opět vydány v samostatném svazku pro potřeby

¹⁶⁰ WRIGHT, David F., heslo: *Bucer, Martin* in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.43

¹⁶¹ Tamtéž, str.43

¹⁶² MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.459

¹⁶³ Tamtéž, str.459

¹⁶⁴ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.459

¹⁶⁵ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.347

¹⁶⁶ Tamtéž, str.348

¹⁶⁷ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 67

věřících.¹⁶⁸ Takovéto knížky byly ve středověku prakticky neznámé, a proto lze říci, že jsou objevem reformace.¹⁶⁹

Pořad nedělní bohoslužby bez večere Páně měl tyto části:¹⁷⁰

1. citát z žalmu (124.8),
2. vyznání hříchů a slovo milosti přečtené z Písma či absoluce,
3. Dekalog zpívaný v metrickém verši 171 spolu s *Kyrie* po každém přikázání,
4. kolekta,
5. čtení z Písma a kázání,
6. sbírka pro potřebné (almužna),
7. přímluvné modlitby a modlitba Páně (někdy v dlouhé parafrázi),
8. Apoštolské krédo (společně recitované v metrickém verši),
9. žalm v metrickém verši,
10. Áronské požehnání.

Calvin trval na tom, aby se svatá večere Páně slavila každou neděli. Nárok byl radními města Ženeva zamítnut a po vzoru curyšského zvyku bylo stanoveno čtvrtletní vysluhování. Týdenní vysluhování se mu zavést nepodařilo. Calvin se přesto snažil, aby frekvence vysluhování v ženevských kostelech byla taková, aby lidé mohli jít k přijímání alespoň jednou do měsíce.¹⁷² Co se mu podařilo zavést, bylo období přípravy na přijímání.¹⁷³ To začínalo neděli před vysluhováním, kdy bylo oznámeno, že následující týden bude svatá večere Páně. Přijímání tak bylo předznamenáno obdobím sebezpytování. Boží nařízení pro nás jsou neproniknutelná. Smíme alespoň zkoumat sami sebe, zdali máme naději, že patříme mezi vyvolený lid Boží. Důraz na vroucí kajícnost je pozůstatkem pozdně středověké zbožnosti, která vyzdvihuje nehodnost člověka před spravedlivým a rozhněvaným Bohem. Pro Calvina samotného je mnohem podstatnější dosáhnout odpuštění, abychom mohli přijímat, než dosáhnout odpuštění skrze přijímání.¹⁷⁴

¹⁶⁸ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 348

¹⁶⁹ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.459

¹⁷⁰ Tamtéž, str.459

¹⁷¹ Vloženo pravděpodobně z popudu Martina Bucera. (WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 65)

¹⁷² WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 67.

¹⁷³ Tamtéž, str.66.

¹⁷⁴ Tamtéž, str.66

Když se slavila svatá večeře Páně, po kázání byl přidán Dekalog (od r.1549) a během recitace kréda byly připravovány dary chleba a vína.¹⁷⁵ Pořad svaté večeře Páně byl následující:¹⁷⁶

1. modlitba svaté večeře Páně,¹⁷⁷
2. přímluvné modlitby a parafrázovaná modlitba Páně,
3. vyznání víry (společně recitované),
4. recitace slov ustanovení (1K11,23-29),¹⁷⁸
5. exkomunikace hříšníků z kruhu komunikantů a exhortace s vyústěním do *Sursum corda*,¹⁷⁹
6. distribuce živlů za zpěvu žalmů nebo čtení z Písma,
7. akt milosti,¹⁸⁰
8. požehnání.

Roku 1545 ale vydává revizi své bohoslužby. Ta opět nese název *La Forme des Prières et Chantz ecclesiastiques, avec la maniere d'administer les Sacrements, et consacrer la Mariage selon coustome de l'Eglishe ancienne*. Byla vydána ve Štrasburku.¹⁸¹ Obsahovala nedělní bohoslužbu, obřad večeře Páně, obřad křtu a svatby.¹⁸² Úplný pořad nedělní bohoslužby byl:¹⁸³

1. Žalm 124,8 (čtení),
2. vyznání hříchů,
3. čtení z Písma,
4. absoluce,
5. Dekalog (první deska),
6. modlitba,
7. Dekalog (druhá deska),

¹⁷⁵ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 349

¹⁷⁶ Tamtéž, str.349

¹⁷⁷ Tvoří spojnicí mezi bohoslužbou slova. Je směřována k Bohu - Otcí a vyjadřuje vyznání eucharistické víry v duchu Calvinova učení. (Srov. tamtéž, str.355)

¹⁷⁸ Obřad svaté večeře Páně fakticky začínal až slovy ustanovení. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 349)

¹⁷⁹ Stejně s obřadem svaté večeře Páně u Guillaume Farel. (Tamtéž, str.349)

¹⁸⁰ Tamtéž, str.349

¹⁸¹ Byla upravena podle potřeb a zvyků štrasburské komunity. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.348)

¹⁸² WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 67

¹⁸³ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.182

8. žalm,
9. vzývání Ducha svatého,
10. čtení a kázání,
11. velká přímlovná modlitba a modlitba Páně (parafráze),
12. Apoštolské krédo,
13. příprava chleba a vína,
14. modlitba aby se nehodně nepřijímalo a modlitba Páně,
15. ustanovení svaté večeře Páně,
16. vyloučení hříšníků od stolu Páně,
17. slova pozvání a přijímání chleba a vína,
18. žalm,
19. modlitba díkůvzdání,
20. *Nunc dimittis*,
21. Áronské požehnání.

Z uvedeného výčtu vyplývá, že bohoslužba není kanonická. Revize bohoslužby byla užívána jak v Ženevě, tak i ve Štrasburku. Pod tlakem okolností nelpěl na doslovném dodržování pořadů bohoslužeb (např. v ženevské bohoslužbě vynechával *absolutio*, ačkoli si přál aby tomu tak nebylo).¹⁸⁴ Nicméně ve své *Institutio christianae religionis (Inst.)*¹⁸⁵ je přesvědčen, že každá bohoslužba musí začínat vyznáním hříchů (*Inst.* III,iv,11) a absolucí (*Inst.* III,iv,22).

Toto pojetí pramení z Calvinova theologického porozumění člověku a jeho situaci. Žádný člověk není imunní vůči hříchu a vše, co z člověka vychází, je hříchem zasaženo (*Inst.* II,ii,9). Zkažená není jen lidská přirozenost. Hříchem je také ignorance dobroty lidství (humanistický důraz Calvina).¹⁸⁶ Ta může být překonána pouze Boží milostí. Lidé, kteří jí byli obdarováni, Bůh shromažďuje do církve. Zde jsou vyučováni, ukázněováni a společně oslavují svého Vykupitele.¹⁸⁷ Působení Boží milosti se tímto nevyčerpává. Stvořitel dobře ví, že naše schopnosti jsou lidské a omezené.¹⁸⁸ Proto nám ukazuje svou milost po způsobu věcí tohoto světa a sděluje nám duchovní pravdy skrze hmatatelné (*Inst.* IV,xiv,3). Zde nám vychází najevo, jaký byl rozdíl mezi Calvinovým

¹⁸⁴ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.181.

¹⁸⁵ Veškeré odkazy do Calvinovy *Institutio* jsou ze souborného díla CALVINI, Joannis, *Opera Selecta*, vol. III – V.

¹⁸⁶ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 64

¹⁸⁷ Tamtéž, str.64.

¹⁸⁸ Tamtéž, str.64

pojetím a Zwingliho přísné dichotomie materiálního a duchovního. Proto církev, jako viditelné znamení Boží milosti, je pro něj zcela zásadní. Ba co víc je naší matkou (obraz přejetý od církevního otce Cypriana 200-258), tak jako Bůh je naším Otcem (*Inst. IV,i,1*). I pro něj platí, že *extra ecclesiam nula salus* a křest je vstupem do ní a dobře rozlišoval mezi viditelnou církví, a tou pravou, neviditelnou, která je známa pouze Bohu.¹⁸⁹

Jeho bohoslužba byla původně vedena od stolu Páně. Kazatelna se používala v případech čtení z Písma a kázání.¹⁹⁰ Postupem doby se těžiště celé bohoslužby přesunulo na kazatelnu.¹⁹¹ Bohoslužba měla výrazně morální rysy. Nejenže začínala vyznáním hříchů, aby si každý účastník uvědomil, že bez Boží pomoci není schopen dodržovat svatá přikázání, ale navíc se před každým přijímáním četl dlouhý seznam hříchů. Zavedl se obřad předstoupení před stůl Páně, při kterém zjevní hříšníci byli vyloučeni od přijímání.¹⁹² V pravoslavné církvi to jsou především katechumeni (nejsou dosud pokřtěni) a pro Calvina to byli zjevní hříšníci (byť pokřtěni). Není náhodou, že tento obřad je na začátku eucharistické části bohoslužby. Calvin tu sleduje logiku dvojího dělení bohoslužby už z dob apoštolské církve, tj. dělení na tzv. liturgii katechumenů a věřících.

Dalším silně morálním prvkem bohoslužby bylo zavedení jakési duchovní supervize starších, kteří měli na starost dozor nad životem ostatních občanů města a rozhodovali, kdo smí a nesmí přistoupit k přijímání.¹⁹³ Veliký byl důraz švýcarské reformace na uplatňování autority Písma nejen v církevním, ale i v soukromém životě křesťana.

Za Calvinova působení došlo k redukci denních bohoslužeb. Rodinné pobožnosti ale byly vnímány jako dobré či dokonce žádoucí. Svátky svatých byly omezeny ve prospěch nedělních bohoslužeb. Modlitba ve shromáždění měla silně didaktický charakter a byla čtená, nikoli improvizovaná. Bylo zavedeno kázání uprostřed týdne, které mělo poučující charakter a kladlo důraz na morální život křesťana.¹⁹⁴ Přestal se používat lekcionář a následkem toho došlo k vynechání celého liturgického roku. Zachovány byly jen hlavní (christologické) svátky. Písmo se četlo a vykládalo *lectio continua*.

¹⁸⁹ Tamtéž, str.65

¹⁹⁰ BUTTRICK, David.G, heslo: Liturgy, Reformed, in: Encyclopedia of the Reformed Faith, str.222

¹⁹¹ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str. 460; White ale tvrdí opak: WHITE, James F., *Protestant Worship*, str.65!

¹⁹² WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 65

¹⁹³ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 65

¹⁹⁴ Tamtéž, str.67

Sám ve své *Institutio* stručně a výstižně formuluje, co by v bohoslužbě rozhodně chybět nemělo: „*Sic agendum omninoerat, ut nullus Ecclesiae conventus fieret sine verbo, oratibus, participatione Coenae et eleemosynis*“ (*Inst.* IV,xvii,44). V bohoslužbě tedy nesmí chybět (1) slovo (tj. čtení Písma a jeho výklad), (2) modlitby, (3) slavení svatě večeře Páně a (4) dar almužny. Zastavme se u každého z nich a přibližme si krátce jejich význam.

(1) Slovo Boží se má přijímat jak skrze čtení z Písma a kázání, tak i ve svátostech. Hlavní důraz byl kladen na kázání, které je v bohoslužbě slovem Božím.¹⁹⁵ Základem kázání je vždy biblický text. (2) Modlitba ve shromáždění se se prováděla dvojím způsobem: sborovým zpěvem (v metrickém verši) a recitací. Zpívaly se především žalmy, které jsou modlitbami lidu. Skrze ně lid odpovídá Božimu oslovení a potvrzuje svou důvěru, vděčnost a věrnost Bohu (*Inst.* III,xx,31-32). Z tohoto důvodu vyloučil z bohoslužby chór a varhany a zavedl společný zpěv. Zpíval se Dekalog, krédo a po přijímání Simeonovo kantikum (od r.1549). Účelem bylo podtrhnout radostný a zároveň důstojný rys celého shromáždění.¹⁹⁶ Ostatní modlitby (např. vyznání vin, vzývání Ducha svatého a díkyvdání) byly recitovány.¹⁹⁷ (3) Svatá večeře Páně je vzájemným sjednocením se ve víře se vzkříšeným Kristem. Jednota se děje skrze tajuplné působení Ducha svatého.¹⁹⁸ Z citátu vyplývá, že svatá večeře Páně se má vysluhovat vždy v kontextu kázání a vyučování.¹⁹⁹ (4) Dar almužny znamená (zpravidla) finanční „oběť“ pro lidi v nouzi a je spjata s kázáním a svatou večeří Páně tak, jak to popisuje Justin Martyr ve své *Apologii*. Almužna je věnována v duchu Kristova sebedarování.²⁰⁰ Dodejme jen, že Calvin kladl důraz na pedagogický rozměr bohoslužby, která má poučit a vzdělávat ve víře (*Inst.* I,v,2).

3.5.1. Důvod Calvinových obtíží prosadit týdenní slavení svatě večeře Páně

Calvin zvyk spíše jen příležitostného vysluhování označil za ďáblův vynález²⁰¹ a zdůrazňoval, že svatá večeře Páně má být vysluhována alespoň jednou týdně (*Inst.* IV,xvii,44). Proč se jeho názor neprosadil, nyní vysvětlíme.

¹⁹⁵ Viz BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.I, str.8

¹⁹⁶ LEITH, John, H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.185

¹⁹⁷ BUTTRICK, David G., heslo: *Reformed Liturgy*, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 222

¹⁹⁸ Tamtéž, str.222

¹⁹⁹ Kázání a vyučování bylo podle něj důležité jak pro srozumitelnost celé bohoslužby, tak i pro pochopitelnost svátosti vůbec. (LEITH, John, H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.187)

²⁰⁰ BUTTRICK, David G., heslo: *Reformed Liturgy*, in: *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 223

²⁰¹ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.459

Calvin chtěl zreformovat praxi církve, která tehdy byla v hlubokém úpadku. Nenacházel v ní už žádné biblické ani apoštolské opodstatnění. Odpověď na otázku lze najít v historii sahající do období rané církve. V kapitole o vzniku reformované bohoslužby jsme popsali svědectví v *Apologii* Justina Martyra. Další důležité svědectví nacházíme v *Traditio apostolica* římského biskupa Hippolyta.²⁰² Ve svém listě z r.210 po Kr. nabádá ostatní biskupy, aby se navrátili k bohoslužbě, která byla slavena v apoštolské době. Byl znepokojen novátorskými snahami v bohoslužebné praxi církve jeho doby. Proto Hippolyt napsal vzor, v němž stanovil řádný (apoštolský) způsob vysluhování svaté večeře Páně. Jeho pořad měl vliv v dalším vývoji západních církví.²⁰³ Není bez zajímavosti, že i Calvin byl dobře obeznámen s pořadem Hippolytovy bohoslužby. Sám schvaloval, aby svatá večeře Páně v reformovaných církvích byla založena právě na bohoslužebném pořadu tohoto římského biskupa.

Pro úplnost ještě zmiňme snad nejstarší svědectví o křesťanské bohoslužbě (cca 110 po Kr.), které je ale nespolehlivé. Je to Pliniův dopis císaři Trajánovi. Kde se píše, že křesťané měli zvyk scházet se v určený den před rozbřeskem, kdy střídavě recitovali slova Kristova jako Boha, vzájemně si slibovali, že se nedopustí žádného zločinu (krádež, loupež, cizoložství), neporuší své slovo aj. a měli ve zvyku se scházet ke společnému jídlu.²⁰⁴ Hodnota Pliniovy zprávy je snížena skutečností, že informace byly nejspíše získány mučením křesťanů. Nevyplývá z ní ani spojitost slavení společného hodu s ostatními částmi bohoslužby. Svědectví nás bezpečně zpravuje jen o tom, že raně křesťanská bohoslužba se konala pravidelně a měla svoji strukturu. Slavení svaté večeře Páně v ní ale zůstává nejistá. Byla či nebyla součástí bohoslužby? Píše se tu o slavení svaté večeře Páně, nebo jen o hodu lásky - agapé (srov. Jd 1,12)?

Další vývoj byl následující. Už po Konstantinově převratu r.313 po Kr., kdy prudce stoupal počet uchazečů o křest (katechumenů), se současně rozmohl zvyk odkládat křest na co nejpozdější dobu z obavy před křestními závazky. Křest se často odkládal až do hodiny smrti katechumena. Protože nepokřtění neměli přístup k přijímání, účastnili se pouze bohoslužeb katechumenů a stávalo se, že přijímali hned po svém křtu těsně před smrtí.²⁰⁵ S tím se pojí i zesílený důraz na kázeň, aby se chránil oltář před znesvěcením. Požadavky na komunikanty se stupňovaly, aby svátostné společenství

²⁰² BECKMANN, Joachim, *Quellen zur Geschichte des Christlichen Gottesdienstes*, str. 6-8

²⁰³ RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²⁰⁴ Tamtéž

²⁰⁵ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.54

nebylo zlehčeno pochybnými zájmy.²⁰⁶ K zásadnímu obratu v praxi církve došlo v 5.st.po Kr. v době pádu západoirmského impéria. Církev na vstoupila do temného věku barbarství. To se ukázalo nejen v boji o pravověří (např. spor s ariány, ikonoklastický boj aj.), ale hlavně v její bohoslužebné praxi. Jedním z prvních následků invaze barbarů byl prudký úpadek škol a vzdělanosti kněží.²⁰⁷ Žádostem o masové křty kmenů ze severu neodmítala, ani nebyla v pozici, ve které by si to mohla dovolit. Barbaři se staly pány situace a (politický) tlak na jejich přijetí do církve byl velký.

Složitější byla otázka vysluhování svaté večeře Páně a přípravy na ni. Křest ještě automaticky neznamenal účast na přijímání. Církev si nemohla dovolit vysluhovat lidem, kteří, ač pokřtěni, mysleli, jednali, žili jako pohané a nebyli schopni řádné přípravy na přijetí svátosti. Z tohoto důvodu týdenní vysluhování téměř vymizelo.²⁰⁸ Jedno kázání z r.500-530 po Kr. (autor je Caesarius z Arles), ukazuje, v jakém napětí se církev ocitla. Caesarius sice vyzývá k co nejčastějšímu přijímání laiků, ale zároveň pochybuje nad tím, zda jsou toho hodni, když téměř všichni žijí v hříchu a nemají vůli se kát.²⁰⁹ Také koncil v Agde r. 506 po Kr. se snažil řešit zoufalou situaci. Přijímání stanovil na Vánoce, Velikonoce a na Letnice. Avšak nárok byl příliš vysoký a pozdější galské koncily stanovily přijímání alespoň na Velikonoce.²¹⁰ To později r.1215 po Kr. kodifikuje čtvrtý lateránský koncil.²¹¹ Výjimkou byl Řím, kde zvyk vysluhování lidu o nedělích a hlavních svátcích, přetrvával až do osmého století. Ještě ve století jedenáctém papež Řehoř VII. vyzýval lid k častému přijímání. Bohužel skutečnost byla taková, že účast lidu na svaté večeři Páně po pátém století prakticky vymizela a stala se záležitostí kléru. Zvyk byl podpořen i tím, že se rozšířila zbožná úcta před posvátnými předměty a úkony. Ze svaté večeře Páně se stalo *mysterium tremendum*. Úcta vůči všemu svatému se navíc stala nástrojem bránícím profanaci svaté večeře Páně u stále ještě polopohanských kmenů. Mše se vtiskuje do povědomí prostého lidu jako exkluzivní slavnost pouze pro hosty k tomu vybrané. Ve středověku později tato zbožnost ovlivnila učení o transsubstanciaci živlů a přijímání *sub una*.²¹² Skutečně těžké bylo prosadit týdenní vysluhování laikům.

²⁰⁶ Tamtéž, str.54

²⁰⁷ RICKMAR, Gregory , *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²⁰⁸ RICKMAR, Gregory , *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²⁰⁹ Tamtéž

²¹⁰ Tamtéž

²¹¹ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.54

²¹² Tamtéž, str.54, 55, 57

Je ironií dějin, že ten, kdo se odvolává na reformaci a její kořeny, zároveň nedoceňuje tyto upřímné snahy. K jedné dobré změně ve slavení svatě večeře Páně přeci jen došlo. Prosadilo se přijímání *sub utraque* nejen pro celebranty, ale i pro lid.

S tím se rozšířil dvojitý způsob vysluhování ve švýcarské reformaci. První je „zwingliánský“ způsob.²¹³ Pro Zwingliho svatá večeře Páně nebyla ani prostředek milosti, ani nedílnou součástí bohoslužby. Doporučoval vysluhování pouze čtyřikrát do roka jako vzpomínku na Kristovu oběť na kříži. To se mu nakonec nepodařilo prosadit a vysluhovalo se pouze třikrát do roka.²¹⁴ Svatá večeře Páně, podle jeho reformy z r.1525, byla vysluhována tak, že chléb na prostých dřevěných talířích a kalich s vínem byly posílány lidem po lavicích.²¹⁵

Dalším způsobem přijímání je „kalvínský“.²¹⁶ Calvin vykládal svatou večeři Páně jako prostředek Boží milosti a měla být součástí nedělní bohoslužby. Chléb a víno přijímali nejprve celebranti a po nich lid, který postupně přicházel ke stolu Páně. Během vysluhování se zpíval žalm, nebo se četlo z jiného textu.²¹⁷ Tato tvrzení o „zwingliánském“ a „kalvínském“ způsobu vysluhování jsou diskutabilní.

3.6. John Knox

Calvinovy reformy překročily hranice Švýcarska a dostaly se až do Skotska prostřednictvím kněze Johna Knoxe (1514-1571), autora bohoslužebné knihy z r. 1556 s titulem *The Forme of Prayers and ministrations of the Sacraments used in Englishe Congregation at Geneva*.²¹⁸ V ní je zaznamenána první anglicky psaná reformovaná bohoslužba.²¹⁹ Knox ji napsal během svého ženevského exilu před pro-katolickou královnou Marií Tudorovnou. Zde po odchodu z Frankfurtu r.1555 dále působil jako pastor anglických emigrantů. Jedná se sice o překlad Calvinovy bohoslužby z *La Forme des Prières*,²²⁰ ale není doslovný, neboť ji upravil pro potřeby svých souvěrců.²²¹ Bohoslužba obsahovala kající modlitbu spojenou s prosbou o dar milosti, slovo útěchy (jako např. 1Tm 1,15 nebo J 3,16; 3,35-6; Sk 10,43 či 1J 2,1-2), absoluci

²¹³ RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²¹⁴ PAHL, I., *Coena Domini I*, str.184

²¹⁵ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.35; Srov. WHITE, James F., *Protestant Worship*, str.62 a RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²¹⁶ RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²¹⁷ MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.460 srov. RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship* [www]

²¹⁸ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 463

²¹⁹ LAMB, J.A., WHYTE, J. A., heslo: *Liturgies*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.336.

²²⁰ WHITE, James F., *Protestant Worship*, str. 69

²²¹ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.464

(vyslovoval ji hlavní celebrant, jehož role v bohoslužbě byla spíše kněžská),²²² žalm nebo hymnus namísto introitu (mohl následovat zpěv *Kyrie* a *Gloria*), krátkou modlitbu před čtením z Písma za dobré slyšení Božího slova, čtení z evangelia (způsobem *lectio continua*), kázání,²²³ zpěv Apoštolského kréda v metrickém verši nebo zpěv žalmu či hymnu a modlitbu *Orate fratres* (s ofertoriem Římské mše). Rovněž obsahovala také výzvu *Sursum corda*, která byla součástí preface.²²⁴

Po svém návratu do Skotska r. 1559 se zasadil o vznik Skotské konfese a jeho ženevskou bohoslužebnou knihu Skotská církev r.1562 přijala pod názvem *The Forme of Prayers and ministration of the Sacraments* (1556). O dva roky později byla rozšířena o úplný žaltář v metrickém verši a pojmenována jako *Book of Common Order*.²²⁵ Skotská církev jeho bohoslužbu používala v tomto upraveném pořadí:²²⁶

1. vyznání hříchů,
2. slovo milosti,
3. zpěv žalmu v metrickém verši,
4. modlitba za správné slyšení Písma,
5. čtení z Písma,
6. kázání,
7. díkůvzdání,
8. přímluvné modlitby,
9. modlitba Páně,
10. Apoštolské krédo,
11. dar almužny,
12. slova ustanovení,
13. výzva ke zpytování svědomí před přijímáním,

²²² Absoluce byla: „Let each make confession in his heart with St Paul in truth [‘that I am chief’ in some additions], and believe in Christ. So in his Name do I pronounce forgiveness unto you for all your sins and I declared you to be loosed of them in earth so that ye may be loosed of them also in heaven and in all eternity. Amen“ (WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.77)

²²³ Čtení a kázání při svatě večeři Páně bylo vždy z evangelií. Čtení z ostatních knih Písma a jejich výklad se dělo při ostatních bohoslužbách. (WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.77)

²²⁴ WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.76

²²⁵ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str. 465; Kniha byla používána nejen ve Skotsku, ale i mezi anglickými puritány. V období od r.1564 až do r.1638 prošla mnoha revizemi a stala se známou i pod jinými názvy jako *Book of Common Prayer* nebo *Psalm Book* a nebo jako tzv. *Knox’s Liturgy*. V Anglii byla obecně známa pod názvem *Forme of Prayers* a také jako tzv. *the Waldegrave Liturgy*, *the Middleburg Liturgy*, či *The Genevan Form*. (MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.459)

²²⁶ LAMB, J.A., WHYTE, J. A., heslo: *Liturgies*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, str.336

14. konsekrační modlitba, která obsahovala adoraci, dík za stvoření a vykoupení, anamnesi a doxologii,
15. lámání,
16. přijímání (nejprve celebranti pak ostatní lid)
17. díkůvzdání,
18. zpěv žalmu 103,
19. Áronské nebo apoštolské požehnání.

Knoxova svatá večeře Páně z r.1556 obsahovala: (1) zdůraznění, že celá naše lidská přirozenost je zkažena hříchem, a že sami si Boží království nezasloužíme. (2) Důraz na skutečnost, že Slovo se stalo tělem, otevírá možnost naší obnovy a posvěcení skrze Ježíše Krista, které se děje při přijímání těla a krve Krista. (3) Důraz, že když se nám Pán vydává viditelným způsobem, a když říká: „Vezměte a jezte z toho všichni ..“, znamená, že věříme, že je skutečně přítomen v těchto vnějších znameních a je v nás a my v něm. (4) Zdůraznění, že toto se koná na památku a oslavu Pána v pravé zbožnosti a vděčnosti za jeho vtělení, smrt a požehnané přijímání. V něm přijímáme jeho celého, pravého Boha a člověka, pro náš věčný život.²²⁷

Její pořad z r.1556, který sledoval Calvinův vzor, byl následující:²²⁸

1. příprava chleba a vína za zpěvu žalmů,
2. slova ustanovení podle 1K 11,23-29,
3. výzva ke zpytování svědomí před přijímáním,
4. vyloučení hříšníků z kruhu komunikantů,²²⁹
5. akt pokání,
6. slova ujištění o Boží milosti,
7. povzbuzení mysli věřících,²³⁰

²²⁷ WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, str.77

²²⁸ PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.464

²²⁹ Doslovné znění z r.1556 je toto: „Therefore if any of you be a blasphemer of God, an hinderer or slauderer of his worde, an adulterer, or be in malice or enuie, or in any other greuous cryme, bewaylle your synnes, and come not to this holy table: lest after the takyng of this holy sacrament, the diuell entre into you as he entered into Judas, and fill you full of all inguities, and bring you, to destruction, bothe of bodye and soule“. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.473)

²³⁰ Blízké části *Sursum corda* avšak zaměřeno pouze na mysl věřících: „[...] For the only waye to dispose our soules to receiue norishment, reliefe, and quikening of his substance is to lift vp our mindes by fayth aboute all thinges worldye and sesible, and therby to entre into heauen, that we may finde, and receiue Christ, where he dwelleth vndoubtedlye verie God, and verie man, in the incomprehensible glorie of his

8. děkonná modlitba,²³¹
9. distribuce žvlů²³² z rukou hlavního celebranta po přísluhujících lidem za recitace z Písma,
10. děkonná modlitba po přijímání zakončena zpěvem Ž 103,
11. modlitba,
12. četba Ž 103,
13. požehnání.²³³

4. Theologie reformátorů Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina

Reformovanou bohoslužbu jsme definovali jako oslavu Boží slávy, která se koná jménem Ježíše Krista. Je pokračováním kázání jeho evangelia a oslavou svátostí. Pokračuje v jeho skutcích milosti, kde iniciátorem je Duch svatý. Zdůraznili jsme, že kritériem každé reformované bohoslužby je Písmo. To v pozitivním slova smyslu znamená, že bohoslužba má být formována podle toho, co je v Písmu přikázáno, nebo podle toho, co se dá z Písma přímo odvodit. V negativním slova smyslu to znamená, že to, co není v Písmu přikázáno, či je dokonce zakázáno a nelze z něho odvodit, nemá být součástí žádné reformované bohoslužby. Samotný akt bohoslužby je výrazem zbožnosti shromážděné obce, kterou zároveň zpětně formuje.²³⁴

Jaká je theologie reformované bohoslužby? Odpověď není jednoduchá. Je to dáno tím, že reformace začala na několika místech pod vlivem hned několika reformátorů. Přesto se pokusíme nastínit hlavní theologické postoje reformátorů Ulricha Zwingliho (1484-1531) a Jeana Calvina (1509-1564), aby bylo zřejmé, jaká z nich pramení theologie bohoslužby s ohledem na pojetí vztahu homilie a svaté večeře Páně.

4.1. Ulrich Zwingli

Pro humanistu, kazatele a vojáka Zwingliho byla Lutherova reformační hesla *sola gratia, sola fide* a *sola scriptura* blízká. Stejně jako Luther a Calvin byl přesvědčen, že *sinne Christus nulla salus*. Proto ve třetí tezi svých šedesáti sedmi článků z r.1523 říká: „Potom spíše jedinou cestou k blaženosti je Kristus všem, kteří kdy byli, jsou

father, to whome be all praise, honor and glorie now nad euer“. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.475)

²³¹ Po ukončení exhortace se hlavní celebrant přesunul ke stolu Páně, kde usedl a pokračoval děkonnou modlitbou. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.477)

²³² Hlavní celebrant lámal chléb a podával pomocným celebrantům, kteří jej spolu s vínem dál rozdávali věřícím. (PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, str.477)

²³³ Požehnání bylo áronské (Nu 6,24 - 26) nebo pavlovské. (Tamtéž, str.478)

²³⁴ OLD, Hughes O., heslo: Worship, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 410

a budou“.²³⁵ Na základě toho vidí církve jako společenství těch, kdo skutečně náleží Bohu skrze víru, když v následující osmé tezi píše: „Z toho vyplývá: zaprvé, že všichni, kdo žijí v hlavě (tj. v Kristu), jsou oudové a dítka Boží, a tak církve neb společenství svatých je nevěstou Kristovou: církví obecnou“.²³⁶ Ačkoli nikdy neobdržel doktorát z teologie, byl dobře vzdělán ve scholastickém učení označovaném jako *via antiqua*, kterou poznal na svých studiích v Basileji.²³⁷ Bůh byl pro něho *summum bonum*, Stvořitel, zdroj všeho, co jest. Tento Bůh netvoří náhodně, ale s určitým záměrem. Není jakýmsi reservoárem nespoutané energie, kterou by nahodile používal tu či jinde. Bůh je středem vši skutečnosti, jehož moc tkví v jeho moudrosti, vševědoucnosti a prozřetelnosti.²³⁸

Jedním ze Zwingliho theologických hlavních postojů bylo ostré rozlišení mezi Stvořitelem a stvořením, které mělo dalekosáhlé důsledky v pojetí vztahu kázání a svaté večeře Páně. Ve svém rozsáhlém komentáři šedesáti sedmi článků pro tzv. první disputaci v Curychu se ptá: „Je tomu tak. Proč hledáme pomoc u stvoření?“²³⁹ Touto otázkou poukazuje, že skutečně velkým hříchem lidí je přisuzování Božských atributů stvořeným věcem (idolatrie), kterou definuje těmito slovy: „Kdo takovému stvoření dává zapravdu, vytváří si boha beze cti a dává ji těm, kdož jsou po Bohu. To je pravé modlářství“.²⁴⁰ Reformace pro Zwingliho byla v zásadě bojem za skutečnou a pravou (boho)službou jedinému a pravému Bohu. Za touto jednoznačnou výzvou stojí dvě jeho přesvědčení o pozemské situaci člověka. Zaprvé člověk je zcela závislý na Bohu, neboť je živ jen ze shovívavosti a dobroty Boží. Podobně jako Augustin, tvrdil, že kdyby Bůh od nás odvrátil svůj zrak, byť jen na malou chvíli, propadli bychom se do nicoty. Zadruhé, člověk má být zcela oddán Bohu, neboť tento požadavek pramení z prvního přikázání Dekalogu (Ex 20,2-3).²⁴¹

Dalším rysem jeho teologie byl masivní důraz na Písmo. Bible stála v centru curyšské reformace. Tu započal bohoslužbou na Nový rok 1519, kdy shromáždění

²³⁵ Doslovné znění je: „*Dannenher der enig weg zur sälligkeit Christus is aller, die ie warned, sind und werdend*“ (GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.120)

²³⁶ Doslovné znění je: „*Uss dem volgt: Zu eim, das alle, so in dem houpt läbend, glider und kinder gottes sind, und das ist die kilch oder gemeinsame der heyligen, ein hussfrouw Christi: Ecclesia catholica*“ (Tamtéž, str.120)

²³⁷ Luther byl naopak zastáncem teologie označované jako *via moderna*. (Tamtéž, str.121)

²³⁸ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.123

²³⁹ Doslovné znění je: „*Nun ist es ie also. Warumb suchen wir denn hilff by der creatur?*“ (Tamtéž, str.121)

²⁴⁰ Doslovné znění je: „*Welicher sölchs der creatur zugibt, zücht got sin eer ab unnd gibt sy dem, der mitt gott. Is ein ware abgöttery*“ (Tamtéž, str.121)

²⁴¹ Tamtéž, str.122

šokoval tím, že zamítl tradiční lekcionář, který dle jeho názoru, zbytečně kouskoval texty Písma.²⁴² Zwingli začal evangeliem podle Matouše, pak pokračoval výkladem Skutků apoštolských, listem Timoteovi, Galatským, prvním a druhým listem Petrovi. Každou knihu procházel oddíl po oddíle (*lectio continua*) až do r. 1525, kdy přešel na kázání ze Starého zákona.²⁴³ Volal po čistém, prorockém výkladu Písma bez jakýchkoli lidských dodatků a bez jakéhokoli strachu z argumentace proti Písmu. To byl vskutku velký Zwingliho počín, který následoval i reformátor Jean Calvin. Zwingli, který neprošel osobním bojem víry jako Luther, curyšskou reformu započal v duchu hesla humanistů *ad fontes*. Byl přesvědčen, že církev lze očistit jedině kázáním na základě studia Písma (*sola scriptura*).²⁴⁴

Důležitou událostí bylo přijetí Písma městskou radou jako autority ve veřejných věcech. Ta r.1520 vydala mandát, který dovoloval svobodně kázat ze Starého a Nového zákona.²⁴⁵ Další výrazný rys nacházíme v homilii z r. 1522, kdy kázal řeholnicím o jasnosti a neomylnosti slova Božího, v němž vysvětlil své theologické porozumění Písmu. Snažil se jim vysvětlit, že pravé pochopení Písma nepramení z lidských nauk, jako jsou theologie a filosofie, ale z Písma samého působením Ducha Božího.²⁴⁶ Navzdory despektu vůči scholastickým autoritám, vážil si Zwingli tzv. sofistů (tj. církevních otců). Byl to právě Augustin, který mu pomohl rozlišit autoritu Písma od tradice. Na základě toho ostře zastával reformační princip *sola scriptura*.²⁴⁷

Položme si otázku, co tím myslel, když mluvil o (živém) Božím slovu? Je Písmo slovem Božím? Zajisté ano, ale jak rozumět výrazu „slovo Boží“? Boží slovo je především vtělené Boží Slovo-Ježíš Kristus. Zwingli odkazoval i na evangelia jako

²⁴² GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.127

²⁴³ Tamtéž, str.113

²⁴⁴ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.34

²⁴⁵ Toto rozhodnutí bylo potvrzeno a upřesněno ještě následujícího roku. Městská rada požadovala, aby se kázalo z Písma s vyloučením Tomáše Akvinského, Dona Skota a dalších theologů. To bylo znovu potvrzeno při tzv. první disputaci v Curychu r.1523, kdy se opět Písmo shledalo jako neomylný soudce v debatě mezi curyšským reformátorem a římskými oponenty. (GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.127)

²⁴⁶ Tamtéž, str.126

²⁴⁷ Další významná událost v otázce autority Písma se stala v červnu r.1525. Zwingli tehdy zavedl ranní exegetické semináře nazývané *Prophetzei*. Konaly se každý den, kromě pátku a neděle, v sedm hodin ráno (v zimě o hodinu později). Všichni, kteří sloužili v církvi, včetně studentů bohosloví, se shromažďovali v curyšské katedrále k intenzivnímu výkladu Písma. Četlo se latinsky, řecky a hebrejsky. Zwingli a další kazatelé jej vykládali německy. Shromáždění byla veřejná. Základem seminářů byla slova ap. Pavla z prvního listu do Korintu, kde se píše o prorockých darech mluvení k duchovnímu užitku, napomenutí a povzbuzení (1K 14,3nn). Jejich vliv byl veliký. Staly se modelem pro reformované akademie a semináře po celé Evropě. Plodem těchto setkání byly nesčetné výklady a komentáře včetně nového překladu curyšské bible. (Tamtéž, str.129)

na slovo Boží, avšak rozuměl tím, že nikoli pouze to, co je v Písmu napsáno, je slovem Božím. Slovo Boží je v podstatě vše, co Bůh lidem zjevil (a dodejme, co ještě zjeví).²⁴⁸ Tak jak Boží spása není omezoována hranicemi *ecclesia visibilis*, tak ani Boží slovo není omezeno jen na písemnou formu. Zwingli tím nechtěl umenšovat autoritu Písma, spíše naopak. Jeho autorita se zakládá především na nevyčerpatelném zdroji, na svatém Bohu. Proto je Písmo *svaté* a je slovem Božím.

Jak ale rozpoznat, že v Písmu skutečně nacházíme slovo Boží? Skrze svědectví Ducha svatého, který inspiroval už proroky a apoštoly při jeho vzniku. Duch musí být přítomen při čtení Písma a výkladu, abychom mu správně porozuměli.²⁴⁹ Zde se ocitáme u skutečně radikálního kroku Zwingliho pojetí autority Písma. Je to rozchod se všemi církví schválenými metodami výkladu. Tím, že slovo Boží může být bezprostředně kýmkoli porozuměno z Ducha svatého, zastával nadřazenost Písma nad tradicí, která byla pro něj jen tradicí lidskou. Za rozhodující považoval vnitřní osvětlení člověka Duchem svatým: „Nerozumím Písmu jinak, než jak se samo vykládá skrze Ducha Božího; nepotřebuje žádného lidského usuzování“.²⁵⁰

Nadřazení Písma vůči tradici neznamená její svévolné zavržení. Zwingli respektoval a hájil především první čtyři ekumenické koncily (Nicea 321, Konstantinopolis 381, Efez 431, Chalcedon 451) spolu s Apoštolským, Nicejsko-cařihradským a Athanasianovým krédem. Shodně s německým reformátorem Martinem Lutherem, uznával jejich autoritu proto, že jejich dokumenty, jsou s to obstát ve zkoušce Písmem, neboť vyjevují Krista-Spasitele, a jsou proto z Ducha Božího.²⁵¹

Psalí jsme, že Zwingliho bohoslužba byla velice prostá a nemuzikální. Také jsme se zmínili o drastických změnách v bohoslužebném prostoru, jenž byl „očištěn“ od obrazů, soch světců a vůbec veškeré výzdoby. Theologické pozadí těchto reforem je následující. Během tzv. první disputace v Curychu v lednu r.1523 vznesl zásadní námitku proti uctívání blahoslavené Panny Marie a ostatních svatých. Argumentoval proti uctívání relikvií, používání růženců a honosných bohoslužebných rouch. Nenechal se přesvědčit oponentem Janem Fabri (biskup konstantský, zástupce za římskou stranu), který se mu snažil vysvětlit, že to vše jsou stupínky pomyslného Jákobova žebříku,

²⁴⁸ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str. 128

²⁴⁹ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str. 128

²⁵⁰ Doslovné znění je: „*Ich verston die geschriff nit anders, dann wie sy sich selbst durch den geist gottes usslagt; bdarff keins menschlichen urteils*“.(Tamtéž, str.128)

²⁵¹ Tamtéž, str.129

který nám ukazuje cestu do nebe.²⁵² Zwingli zdůrazňoval bezprostřednost Boží milosti, jež je dosažitelná jedinečně skrze Krista a přístupná jedinečně v Duchu svatém. Své přesvědčení hájil tím, že není potřeba žádného žebříku mezi člověkem a Bohem, protože každý věřící má skrze svou vlastní víru bezprostřední přístup k Bohu (srov. Žd 4,16).²⁵³ Tím ale nechtěl zostudit či jinak pomluvit svaté ani Pannu Marii. To, proti čemu vznášel námitky, byla scestná důvěra ve spásu prostřednictvím jakýchsi náboženských pomůcek místo přímé důvěry samotnému Bohu.

Proč byl Zwingli tolik ostrý v argumentaci vůči vyobrazování a dalších forem obřadné zbožnosti? Měl k tomu tři důvody. Zaprvé tím docházelo ke zrelativizování autority Písma.²⁵⁴ Zadruhé Zwingliho scholastické vzdělání (*via antiqua*) z něj činilo velmi citlivého theologa vůči zobrazování. Dobře znal učení o bytostném vztahu mezi obrazem a zobrazovaným.²⁵⁵ Zatřetí byl proti ceremoniální zbožnosti. Viděl ji jako náhražku za pravou zbožnost čisté víry. Ta byla pro něj především důvěrou v jediného a dobrého Boha, jenž může ulevit našim bolestem a odvrátit od nás každé zlo a obrátit nás k jeho slávě a získat užitek jeho svatého lidu.²⁵⁶ Zwingli zdůrazňoval, že nemá být k Písmu nic přidáno, ani nic odebráno.²⁵⁷

4.1.1. Spor o svatou večeři Páně

Doposud jsme hovořili o Písmu a jeho výkladu. Písmo v teologii a v bohoslužbě vždy hrálo a dodnes hraje zásadní úlohu. Je velkou ironií dějin, že se reformátoři rozešli s římskou církví na základě společného důrazu *sola scriptura*, ale sami se nebyli schopni shodnout na tomtéž základě v otázce svaté večeře Páně. Zwingli, který rozvinul svoji teologii svatého křtu v polemice s anabaptisty a římským učením, své pojetí formuloval v polemice s Martinem Lutherem (1483-1546) a jeho přáteli.²⁵⁸ Sešli se v Marburgu r.1529 a během čtyřdenní disputace se shodli na odmítnutí mše jako ceremoniálního představení. Souhlasili s obnovením plného společenství komunikantů při svaté večeři Páně a s přijímáním *sub utraque* jak pro kněží, tak i pro prostý lid. Shodli se, že bohoslužba má být vedena v rodném jazyce lidu. Za důležité společně

²⁵² Tamtéž, str.130

²⁵³ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.112

²⁵⁴ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.131

²⁵⁵ Pro Zwingliho obrazy měly skutečnou moc, třebaže destruktivní či démonickou. Například způsob zobrazování svatých žen bylo pro něj tak barvitě a atraktivní, že mohl zcela snadno pokoušet zejména muže a naopak vyobrazení světců mohl stejně pokoušet i ženy. (Tamtéž, str.131)

²⁵⁶ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.132

²⁵⁷ Zwingli byl ochoten tolerovat takové projevy zbožnosti jako je znamení kříže při modlitbě či kněžská roucha. (Tamtéž, str.132)

²⁵⁸ Tamtéž, str.150

považovali Boží slovo. Svátosti (svatý křest a večeře Páně) byly pro ně *verbum visibilis* (srov. *Inst.* IV,xiv,6), které považovali za doplněk čteného a slyšeného slova Božího. Společně neuznali mši jako (opakovanou) oběť církve nabízenou jménem lidu. Odmítli učení o předpodstatňování živlů (transsubstanciaci).²⁵⁹ Celkem se shodli se ve čtrnácti bodech. V novém pojetí svaté večeře Páně ale zůstali v příkrém rozporu. Nastíháme krátce tento spor.

Zwingli stavěl „Božské“ („duchovní“) do protikladu k „tělesnému“ („hmotnému“) i v případě dvou Kristových přirozeností. Mísit duchovní s tělesností, hmotou či smyslovostí mu připadalo jako nedovolená profanace svátosti.²⁶⁰ Svě pojetí z r.1525 vyložil v *De vera et falsa religione comentarius*. Pro Luthera to byl šok. Vysvětloval si, že u Zwingliho pojetí došlo ke ztrátě objektivitě (externity) spásy, tj. že svátost je ohrožena představou, že užitek a dar spásy přináší až víra.²⁶¹

Svatá večeře Páně pro Luthera znamenala *novum testamentum*, protože je Kristovým darem církvi (srov. Lk 22,20), ale Zwingli upřednostňoval jiný výklad. Ta je *commemoratio* Kristovy oběti. Proto pokaždé, kdy ji církve slaví, koná ji na jeho památku a zároveň tím vyjadřuje svoji věrnost svému Pánu a Spasiteli. Luther zdůrazňoval *hoc est* zatímco Zwingli *hoc facite*.²⁶² Luther trval na doslovném výkladu slov *hoc est*, zatímco Zwingli ono „*est*“ vykládal jako „*significat*“.²⁶³ Luther při výkladu upřednostňoval slova *hoc est corpus meum*, zatímco Zwingli zakládal svůj výklad na slovech *spiritus est qui vivificat caro non prodest quicquam verba quae ego locutus sum vobis spiritus et vita sunt* (J 6,63) a kladl důraz na spásný účinek Ducha svatého. Dále namítal proti přijímání těla a krve Krista přítomné v chlebu a víně to, že Kristus vstoupil na nebesa a sedí na pravici Boží. Luther odpověděl, že Kristus sice sedí po pravici Boží, ale ta je všude (učení o *ubiquitě*). To znamená s pravici Boží, která se nachází všude, je i Kristus kdekoli tělesně přítomen. Navíc všudypřítomnost Kristovy božské přirozenosti se sdílí s jeho lidskou přirozeností (učení o sdílení podstat: *communio idiomatum*), a tudíž kdekoli je Kristus duchovně přítomen, je přítomen

²⁵⁹ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.147

²⁶⁰ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.79

²⁶¹ Lutherova výtku na ztrátu objektivitě svaté večeře Páně nebyla spravedlivá. Zwingli o objektivitě věděl, protože svatá večeře Páně byla „znamením“ odkazujícím ke Golgotě, nikoli k procesům lidského nitra a zbožnosti. (Tamtéž, str.84)

²⁶² GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.148

²⁶³ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed tradition*, str.35

i tělesně.²⁶⁴ Luther dále odpověděl, že tělo Kristovo se nejí v doslovném slova smyslu, ale v mystickém.

Naproti tomu Zwingli neměl žádné potíže tvrdit, že Kristus je při slavení svatě večeře Páně přítomen pouze duchovně podle své božské přirozenosti. Oslavené Kristovo tělo setrvává po pravici Boží. Kristus nemůže být kdekoli tělesně přítomen, protože o něm platí, že *non est hic surrexit enim* (Mt 28,6) a *et iam non sum in mundo et hii in mundo sunt et ego ad te venio* (J 17,11). Ani vzkříšení ani Kristovo nanebevstoupení jej nezbavuje jeho lidské přirozenosti.²⁶⁵

Svatá večeře Páně byla pro Luthera pokračováním Kristovy inkarnace (Kristus je fyzicky i duchovně přítomen ve své církvi). Proto i církev je místem, kde je Kristus skutečně přítomen. To pramení z jeho slov, když řekl, že chléb a víno *jsou* jeho tělem a krví.²⁶⁶ Víra u něj hrála zpočátku důležitou roli. V době, kdy vrcholil marburgský spor, však kladl stále větší důraz na objektivitu (externitu) Božího daru při jejím slavení.²⁶⁷ Každý kdo přijímal chléb a víno, přijímal zároveň tělo i krev Kristovu bez ohledu na jeho duchovní stav. Kdyby přijímal a nerozpoznával, že jí a pije tělo a krev Páně, přijímal by sobě k odsouzení (srov. 1K 11,29).²⁶⁸ Protože Kristus svému lidu skrze svátost uděluje odpuštění a utěšuje, je svatá večeře Páně prostředkem Boží milosti. Je místem, kde se slovo Boží stává slyšitelné, viditelné a hmatatelné. Chléb je pro útěchu a uzdravení. Je životem pro umírající, pokrmem pro hladové a pravým pokladem pro chudé a potřebné.²⁶⁹ Svátosti pro Luthera nebyly povinností (*officium*), ale byly ustanoveny pro užitek (*beneficium*) člověka.²⁷⁰

Naopak pro Zwingliho svatá večeře Páně vůbec nebyla prodloužením Kristovy inkarnace. Radikálně se rozešel s pojetím opakované nekrvavé oběti při jejím slavení. Oběť jednou na Golgotě vykonaná se nedá opakovat. Lze ji pouze připomínat (srov. *hoc facite in meam commemorationem*, Lk 22,19). Je především znamením (*signum*),

²⁶⁴ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.153

²⁶⁵ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.154

²⁶⁶ To se ukázalo i ve způsobu přijímání. Luther zpravidla sám při přijímání klečel a adoraci Krista (konsekrovaných živlů) považoval za křesťanský a zbožný úkon. (Tamtéž, str.155)

²⁶⁷ V průběhu času se ukázalo, že Lutherova obava ze Zwingliho pojetí, byla oprávněná. Večeře Páně se stala, a mnohdy zůstala, vskutku *signum professionis*, tj. pouhým výrazem určitého postoje, smýšlení, touhy a prožitku bratrství. Ta v tomto pokleslém chápání zpečetuje, co my bez tak v sobě máme, a přivádí k výrazu, co i bez ní společně prožíváme a k čemu se hlásíme. Zwingliho bychom se pro toto subjektivisticky zkrácené pojetí večeře Páně dovolávali neprávem. Že mu nezabránil, to je pravda. (FILÍPI, P., *Hostina chudých*, str.81)

²⁶⁸ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.156

²⁶⁹ Také Calvin svatou večeří Páně vykládal jako lék pro nemocného (*aegros ad medicinum*) (*Inst. IV,xvii,42*).

²⁷⁰ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.157

kterému lze rozumět pouze ve víře. A proto jíst a pít znamená *věřit*, že Ježíš Kristus je pravý chléb, o kterém platí, že je *panis vivus qui de caelo descendi* (J 6,51).

Jediná cesta (*Der eynig Weg*) ke spáse je Kristova smrt na kříži. Zwingli uctívání živlu chleba a vína odmítal. Bůh sám má být uctíván, nikoli maso a krev, protože *caro non prodest* (J 6,64), jak často tvrdil. Svatá večeře Páně je především díkůvzdáním a chvalořečením shromážděného lidu, který Bohu děkuje a vzdává chválu za milost, kterou ve víře přijal. Rozhodující je víra shromážděného lidu kolem stolu Páně.²⁷¹ Svátosti obecně byly pro něj navýsost událostí společenství věřících nikoli jednice. Byly znamením, prostřednictvím kterých věřící člověk v církvi vydával svědectví Kristu. Byly přísahou (*sacramentum*) věrnosti vzkříšenému Pánovi jako pravých *milites Christi Iesu* (2Ti 2,3). Pro Zwingliho byla víra předpokladem účasti na svátosti, což ale neznamená, že by víru způsobila. Ten, kdo ve svátosti a svátost samu působí, je především Duch svatý, který tu je *causa efficiens*, jehož nástroji jsou Boží slovo a svátosti (*causae instrumentales*).²⁷² Svátostí ve smyslu *ex opere operato* se nic neděje a nic nepůsobí!²⁷³ Zwingli důrazem na víru nemínil žádnou subjektivní věřivost, ale působení Ducha svatého, jehož projevem je přiznání se ke Kristovy oběti. Ačkoli zamítá učení o transsubstanciaci, aplikuje jej na shromáždění. Při slavení svaté večeře Páně nedochází k přeměně živlu, nýbrž k proměně celého shromáždění (komunikantů).²⁷⁴ V polemice se významným způsobem uplatnil i christologický důraz (*solus Christus*).

Navzdory snaze co nejlépe vysvětlit a přesvědčit druhou stranu o svém pojetí reformátoři se v otázce svaté večeře Páně neshodli. Zwingliho pojetí bylo jak lutherskou, tak i švýcarskou stranou odmítnuto. Za lutherskou stranu se ve 13.čl. Augsburské konfese vyjádřil Filip Melanchthon, kde se píše o svátosti jako o znamení (*signum*) a svědectví (*testimonium*), které jednou odkazuje k víře a podruhé k Boží vůli vůči nám a víra je tímto odkazem povzbuzována.²⁷⁵ Až r. 1549 se za švýcarskou stranu k otázce vyjádřil Jean Calvin spolu s J. Bullingerem, nástupcem

²⁷¹ Tamtéž, str.155, 156, 157

²⁷² FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.82

²⁷³ Nicméně přes radikální Zwingliho odmítnutí tato zásada platí. Mluvíme zde o středověké zásadě *ex opere operato*, která má svůj základ u Augustina. Ta vznikla na základě střetu s donatisty, kteří tvrdili, že svátost vysluhovaná nehodným knězem není účinná. Zásada *ex opere operato* zdůrazňuje objektivní platnost svátosti. Její účinek není dán kvalitou vysluhujícího a ni přijímajícího, nýbrž Kristovou obětí. Svátost platí pro trvalé Kristovy zásluhy. (Tamtéž, str.51)

²⁷⁴ Tamtéž, str.81

²⁷⁵ Tamtéž, str.80

Ulricha Zwingliho. Ti v tzv. curyšské dohodě (*Consensus Tigurinus*) píší o svátosti jako o znamení a pečeti Boží milosti.²⁷⁶

4.2. Jean Calvin

Jean Calvin (1509-1564) je nazýván mužem Knihy. Tento vysoce vzdělaný humanista a pastor v sobě pozoruhodným způsobem skloubil hned několik postav. Byl učenec, theolog, exeget, kazatel a pastor v jedné osobě. Po své smrti zanechal velkou písemnou pozůstalost. Je autorem nejvlivnějšího reformačního díla *Institutio christianae religionis* (1559),²⁷⁷ z něhož zde budeme čerpat. Je autorem rozsáhlých biblických komentářů, kázání, traktátů a pojednání. Dopisoval si s mnoha učenci tehdejší Evropy a napsal bohoslužebné a katechetické spisy. Jako ctitel hudby se zasadil o vznik ženevského žaltáře, který měl zásadní vliv na zbožnost následujících generací.²⁷⁸ Ženeva se za jeho působení stala skutečně centrem evropské reformace. Calvinovy theologické postoje jsou následující.

Jeho *negotium cum Deo* lze vyjádřit následujícím způsobem. Úkolem člověka na zemi je poznat Boha a sebe sama.²⁷⁹ Otázka *quid Deus sit* není důležitá. Smíme pouze vědět *qualis Deus sit* a to pouze na základě jeho sebezjevení. Svým důrazem na poznání Boha a sebe sama chtěl poukázat, že k poznání sebe sama lze dojít pouze skrze poznání Boha. Když Calvin píše o *duplex cognitio Dei*, není to vyjádřením věčné duality Božího a lidského. Je vyjádřením poznání Boha - Stvořitele, jehož manifestací je stvořený svět, a Boha - Vykupitele, zjeveného v Kristu.²⁸⁰ Byl si vědom důležité úlohy lidské zkušenosti v poznání Boha a sebe sama. Tu rozlišuje na obecně náboženskou a specificky křesťanskou. Člověk je náboženský tvor (*homo religiosus*). To vyvodil z každodenní lidské zkušenosti. Náboženskost člověka tkví v tom, že je v něm zaseto semeno náboženství (*Inst. I,iv,1*), které nelze vykořenit (*Inst. I,iv,4*). Naše přirozená religiozita dosvědčuje, že Bůh je Otec (*Inst. I,v,3*), že svět je spravován Boží prozřetelností (*Inst. I,xvi,3*), že naše vůle není zcela svobodná (*Inst. II,ii,3*). Ze specifické křesťanské zkušenosti vyvodil, že Písmo je Boží slovo (*Inst. I,vii,5*), že je potřeba dne odpočinku (*Inst. II,viii,32*), že Bůh je věrný i v neštěstí (*Inst. III,viii,3*), že víra je vždy smíšená s nevírou, ale nemůže být nevírou přemožena (*Inst. III,ii,4* a

²⁷⁶ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.80

²⁷⁷ Veškeré odkazy do Calvinovy *Institutio* jsou ze souborného díla CALVINI, Joannis, *Opera Selecta*, vol. III – V.

²⁷⁸ WHITE, James F., *Protestan Worship*, str.66

²⁷⁹ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.189

²⁸⁰ Tamtéž, str.190

37). Výnosem tohoto semena náboženství je buď idolatrie, nebo pravá zbožnost, o níž Calvin píše: „*Pietatem voco coniunctam cum amore Dei reverentiam quam beneficiorum eius notitia conciliat*“ (*Inst.* I,ii,1). Idolatrie je pravý opak zbožnosti. Stejně jako u Zwingliho to je prisuzování atributů Boha čemukoli stvořenému.²⁸¹

Calvin situaci člověka ve světě přirovnává k labyrintu. Boha lze poznat z řádu stvořeného světa, lze na základě jeho stop ve stvoření dospět až k němu samotnému, ale nemůže vstoupit do přímého vztahu s ním. Není to možné, protože to by Adam musel zůstat bezúhonný (sov. *Inst.* I,ii,1). V podmínkách padlého člověka nelze mít přirozený vztah s Bohem. Člověk, ve falešné snaze být sám sebou, nechápe Boha jako pravý zdroj všeho dobra. Zcela zapomněl na sebe jako na stvoření, jež je *imago Dei*. Člověk se Bohu odcizil a bloudí. Bůh, aby překonal propast mezi člověkem a jím, se mu dal poznat ve zjevení. Proces Božího zjevení Calvin označuje jako *attemperatio*, tj. že nadpřirozený Bůh se ve svém zjevení přizpůsobuje člověku tak, aby byl schopen zjevení přijmout.²⁸² Boží zjevení má dvojitý význam. Zaprvé Bůh se svobodně rozhodl, že se světu zjeví ve svém Synu. Zadruhé Syn, vtělené Boží Slovo, se manifestuje v *opera Dei* jako svědek a posel Boží slávy.²⁸³

V otázce autority Písma zastával následující pojetí. Aby člověk nebloudil, Bůh mu dal poznat svoji vůli skrze Písmo. To člověkovi pomáhá nahlédnout na skutečný stav světa.²⁸⁴ Platí, že (1) „*a Deo esse Scripturam*“ (*Inst.* I,vii,5). (2) Je dokonalé Boží slovo zjevené v nedokonalém lidském jazyce, o kterém víme, že „*certo certius constituimus [...] hominum ministerio, ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse*“ (*Inst.* I,vii,5). (3) Jeho pravost je dosvědčována vnitřním svědectvím Ducha svatého (*Inst.* I,vii,4).²⁸⁵ Toho Ducha, který inspiroval písaře Starého a Nového zákona. Účelem Písma je ukázat, co je pro nás užitečné o Bohu vědět. Je pro naše poučení, proto řádná theologie by nikdy neměla překročit hranice Božího zjevení Písma, které je měřítkem každé bohoslužby.²⁸⁶ Pouze poznání Boha a sebe sama ospravedlňuje lidskou existenci. Calvin, podobně jako Luther, prohlašoval, že Písmo je základem církve (*Inst.* I,vii,2).

²⁸¹ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.190

²⁸² GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.192; Toto Boží *attemperatio* Calvin vysvětluje v komentáři ke knize Ezechiél 9,3-4. V *Inst.* I,xiii,1 píše zase o *accomodatio*.

²⁸³ Tamtéž, str.192

²⁸⁴ Tamtéž, str.199

²⁸⁵ „*Atqui testimonium Spiritus omni ratione praestantius respondeo. Nam sicuti Deus solus de se idoneus est testis in suo sermone: ita etiam non ante fidem reperiet sermi in hominum cordibus quam interiore Spiritus testimonio obsigentur. Idem Spiritus qui per os Prophetaru loquutus est, in corda nostra peneret necesse est, ut persuadeat fideliter protulise quod divinitus erat mandatum*“.

²⁸⁶ Calvinův theologický ostrovtip se ukázal v odpovědi na otázku „*quid ante creatum mundum egisset Deus*“, když napsal, že „*fabricasse inferos curiosus*“ (*Inst.* I,xiv,1).

Bůh v touze být člověku nablízku se sám stal člověkem a vyjádřil svoji vůli v Písmu. Pouze skrze tato *oracula Dei* smí člověk dosáhnout pravého poznání Boha jako Vykupitele a sebe jako toho, kdo je zachraňován.²⁸⁷

4.2.1. Trojiční učení

Ani Luther ani Zwingli nevěnovali přílišnou pozornost učení o svaté Trojici. Calvin ale byl neústupným obráncem této nauky. Zastával klasické chápání tajemství Trojice:

„*Nempe quum profiteamur nos credere in unum Deum, sub Dei nomine intelligi unicam et simplicem essentiam, in qua comprehendimus tres personas vel hypostaseis.*” (*Inst.* I,xiii,20)

Vyvstává tu otázka, zdali Calvin touto klasickou definicí Trojice nezrazuje svůj biblický princip theologie. Theologické pojmy jako *persona*, οὐσία a ὑποστασις a *Trinitas* v zásadě nejsou biblickými pojmy. Jak známo, Calvin se po Bohu neptal *quid Deus sit*, ale *qualis Deus sit*. Z tohoto stanoviska hájil učení o svaté Trojici. Ta je nepostradatelnou, protože svědčí o božství Ježíše Krista a o spáse, kterou pro nás vydobyl.²⁸⁸ Chápal a vykládal svatou Trojici především soteriologicky. V polemice, zejména s theologem Servetem (mísil Syna a Ducha svatého se stvořením) se snažil uchovat čistě biblickou zvěst o *verbum caro factum est* (*Inst.* I,xiii,22). Proto ve své *Institutio* umístil učení o svaté Trojici do bohoslužebného kontextu, přesněji řečeno do kontextu křtu, který se má konat ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého.²⁸⁹ Jeho rozlišení osob uvnitř Trojice, které nazýval *substitencies*, není jejich rozdělením. Je jeden Bůh, který se nám zjevil jako Otec, Syn a Duch svatý.²⁹⁰ Účelem vyznání víry ve svatou Trojici neznamena snahu o pochopení a proniknutí do mysteria jejího bytí, ale je přesvědčením, že nelze mlčky stát před tajemstvím Boží přítomnosti.²⁹¹

4.2.2. Klíčová témata v Calvinově bohoslužbě

Celou Calvinovu theologickou práci lze charakterizovat jako snahu o autentickou spiritualitu, snahu o *modus vivendi* v Duchu svatém, který je založen

²⁸⁷ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.193

²⁸⁸ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str. 200

²⁸⁹ Tamtéž, str.200

²⁹⁰ Tamtéž, str.201

²⁹¹ Tamtéž, str.201

na Božím slově žitém v kontextu církve v duchu hesla *solī Deo gloria*.²⁹² Dosud jsme se ale nezmínili o důležitých tématech v bohoslužbě jako jsou víra (*fides*), pokání (*poenitentia*), modlitba (*oratio*), řád (*ordo*) a církev (*ecclesia*). Calvin si bez nich nedokázal představit nejen bohoslužbu jako takovou, ale i život křesťana vůbec.

4.2.2.1. Víra

O víře píše: „*Nunc iusta fidei definitio nobis constabit si dicamus esse divinae erga nos benevolentie firmam certamque cognitionem, quae gratuita in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum sanctum et revelatur mentibus nostris et cordibus obsignatur*“ (*Inst.* III,ii,7). Jistota v Boží shovívavost není něco vrozeného. Víra je nadpřirozený dar Ducha svatého. Je jeho dílem (*Inst.* III,i,4). Označením víry, jako znalosti (*cognitio*), neznamená redukci spásy na jakýsi intelektuální výkon gnostického rázu. Znalost o Bohu je spojena s aktem víry, o kterém platí, že *cordis esse magis quam cerebri, et affectus magis quam intelligentiae* (*Inst.* III,ii,8).

Znalost víry je živoucím vědomím o Bohu a dvojitý aspekt. Je dílem Božího Ducha a zároveň lidskou odpovědí, kterou ti, jež byli Bohem vyvoleni, vstupují do nového života v Kristu (*insitio in Christo*).²⁹³

4.2.2.2. Pokání

Následkem víry je pokání: „*Iam quum utrunque nobis conferat Christus, et utrunque fide consequamur, vitae scilicet novitatem, et reconciliationem gratuitam*“ (*Inst.* III,iii,1). Pokání je „*esse veram ad Deum vitae nostrae conversionem, a sincero serioque Dei timore profectam, quae carnis nostrae veterisque hominis mortificatione, et spiritus vivificatione conset*“ (*Inst.* III,iii,5). To má být provázáno tělesným umrtvováním a duchovním oživováním, které není jednorázovou událostí. Je celoživotním úkolem křesťana. Vyznání hříchů tvoří nedílnou součást Calvinovy bohoslužby.

4.2.2.3. Modlitba

Znázvu dvacáté kapitoly *De Oratione, quae praecipuum est fidei exercitium, et qua Dei beneficia quotidie percipimus* třetí knihy je zřejmé, že modlitba je hlavním projevem křesťanské víry. Jejím prostřednictvím máme každý den užitek z Božích

²⁹² Tamtéž, str.201

²⁹³ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str. 225

dober. Přání Boha, abychom se modlili, není jeho příkaz. Modlitba je důležitá, protože pomáhá v růstu a vzdělávání se ve víře.²⁹⁴

Calvin vykládá čtyři základní pravidla modlitby. Zaprvé máme se modlit uctivě, neboť stanout v Boží přítomnosti znamená být hluboce pohnut před jeho majestátem (*Inst.* III,xx,5). Zadruhé modlitba má být upřímná a kající (*Inst.* III,xx,29). Musí vyvěrat *de profundis cordi* (srov. Ž 130). Zatřetí se musíme vzdát každé důvěry v sebe sama a pokorně prosit za odpuštění. Účelem každé modlitby je vzdávat Bohu čest a slávu. Postoj modlitebníka má být následující: „*omni propriae gloriae cogitatione se abdicet, omnem dignitatis opinionem exuat, omni denique sui fiducia decedat*“ (*Inst.* III,xx,8). Začtvrté se máme modlit s důvěřivou nadějí: „*prostrati et subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur*“ (*Inst.* III,xx,11). Základem naděje je adresát modlitby: milosrdný Otec, Bůh útěchy, ke kterému se obracíme skrze Ježíše Krista, jeho Syna a našeho Pána, v němž jsou potvrzeny a naplněny všechny Boží přísliby a v Duchu svatém, který je naším učitelem v modlitbě.²⁹⁵ Tato pravidla o soukromé modlitbě platí i v bohoslužebných shromážděních. Těžiště bohoslužby se nachází v modlitbách (srov. *Inst.* III,XX,29), proto hrají klíčovou úlohu v reformované bohoslužbě. Mají být vedeny ve srozumitelném jazyce. Modlitbou je i zpěv žalmů a hymnů.

4.2.2.4. Řád

Kázeň a řád jsou slachami (*pro nervis*) těla církve, které ji drží pevně pohromadě.²⁹⁶ Pronikají organizací celé církve. Calvinův zájem o řád a formy bohoslužebných shromáždění souvisel s důrazem na posvěcení křesťanského života. Ohniskem posvěceného života křesťana je každé bohoslužebné shromáždění jako *ecclesia visibilis*. Věřící se v něm neshromažďují jen jako jednotlivci, ale i jako členové téhož těla, ve kterém „*eos beneficia Deus confert, inter se mutuo comunicent*“ (*Inst.* IV,i,3).

Aby vzájemná komunikace byla v církvi co nejlepší, potřebuje dobré vedení a správu. Církev potřebuje úřad. Calvin rozlišoval úřad učitele, starších (presbyterů), jáhnů a pastora (duchovního).²⁹⁷ Úřad učitele se zakládal na vzdělávání věřících.

²⁹⁴ Tamtéž, str.228

²⁹⁵ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str. 230

²⁹⁶ Tamtéž, str.235

²⁹⁷ Tamtéž, str.241

Úřad starších nechápal podle věkového určení, ale podle toho, kdo stojí v čele obce (Ř 12,8). Na základě verše z 1 Tm 5,17 rozlišoval dvojí význam úřadu: (1) označení těch, kteří důstojně vedou křesťanskou obec a nejsou povinni zastávat úřad učitele a (2) moudrých mužů, kteří se spolu s pastory podílejí na církevních sněmech, uplatňují disciplínu a rozhodují v otázkách morálky srov (*Inst.* IV,iii,8). Úřad se zakládal především na službě potřebným (dnes bychom to označili jako pastorační péči).²⁹⁸

Nejdůležitějším úřadem byl úřad pastora. Jeho úkolem bylo reprezentovat Božího Syna, šířit království Boží, mít péči o spásu duší a spravovat církve jako Boží dědictví (*Inst.* IV,iii,1). Tento úřad lze získat pouze ordinací jako aktem požehnání před Bohem a křesťanskou obcí. K jeho vykonávání je potřeba darů Ducha svatého.²⁹⁹ Autorita pastora tkví v dobrém vzdělání v Písmu, aby mohl správně vést bohoslužebné shromáždění. Musí být schopen vykládat Písmo tak, aby pravdy Písma byly přístupné každému posluchači (srov. 2Tm 2,15).³⁰⁰ Zde se dostáváme k úloze kázání pastora. Měl by mít k tomu správné vlohy a účelem kázání mělo být především poučení posluchače. Kázání nemělo být pouze pravověrné, ale praktické, aplikovatelné v životě a náročné.³⁰¹ Pastor je tedy zodpovědný za kázání, vedení bohoslužeb a správu obce zároveň.³⁰²

4.2.2.5. Církev

S řádem je úzce spojeno klíčové téma bohoslužby - církve. Calvinovo pojetí se formovalo v opozici s tehdy obrozujícím se katolicismem a rozrůstajícím se sektářstvím v řadách reformovaných církví. Byl si vědom, že ne každé křesťanské shromáždění, které se označuje jako církev, církví skutečně je. Snažil o jasné určení, jak církve poznat (srov. *Inst.* IV,i,11). Znal klasické rozlišení církve (*sanctam ecclesiam catholicam*) a cenil si jeho významu. Je to volání po jednotě, svatosti, obecnosti a po apoštolství každého křesťanského shromáždění, v němž vystupuje tvář církve ve viditelné formě (*Inst.* IV,i,9). Skutečně hmatatelné znaky pravé církve nacházel, stejně jako Luther, v řádném kázání evangelia a vysluhování svátostí.³⁰³

²⁹⁸ Tamtéž, str.240

²⁹⁹ Tamtéž, str.242

³⁰⁰ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str. 242

³⁰¹ Tamtéž, str.243

³⁰² K úloze, zodpovědnosti a váženosti kazatele se Calvin obšírně věnuje v komentářích k pastorálním epištolám (1Tm, 2Tm a Tt).

³⁰³ BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap. XVII, str.60

Calvinova eklesiologie má dva póly: Boží akt vyvolení a (bohoslužebné) shromáždění církve. Ty patří neodmyslitelně k sobě a je mezi nimi neustálé napětí. Církev je vystavena velkému nebezpečí, že se v ní mohou rozšířit falešné nauky a tím jí hrozí zánik. Byl si dobře vědom, že pozemská církev je *corpus permixtum* (srov. Mt 13,25-30), a proto jeho snahou nebylo dosáhnout ideálního stavu neviditelné církve.³⁰⁴ Viditelná církev (*ecclesia externa*) má být pro křesťana matkou a školou víry zároveň. Matkou, protože se v ní křesťan rodí a je v ní opatrován. Školou, protože křesťan v církvi vyrůstá a je v ní vyučován po všechny dny svého života (*Inst.* IV,i,4). Církev není institucí, kterou lze promovat jako jakoukoli jinou školu. Jedinou myslitelnou „promocí“ v ní je Boží soud.³⁰⁵

4.2.3. Svatá večeře Páně

Mateřský charakter církve Calvin viděl v udílení jejích svátostí (svatého křtu a večeře Páně). Křest je vstupem do církve a jejího (bohoslužebného) života. Je vstúpením do Krista (srov. Ř 11,17nn) a potvrzením víry ve vyvolení.³⁰⁶ Jeho nauka o svaté večeři Páně, stojí mezi učením Luthera a Zwingliho.

Pro Calvina (stejně jako pro Zwingliho) byly svátosti *symbola foederum* (*Inst.* IV,xiv,6), které mají své předobrazy už ve Starém zákoně (křest v obřizce – srov. Ko 2,11-15 a svatá večeře Páně v paschálním hodu beránka – Mt 26,17nn par.).³⁰⁷ Charakteristické pro „svátosti“ Židů a svátosti církve je, že obsahují Boží příslib a příkaz k jejich vykonávání. O vztahu homilie a svátosti platí, že jsou proklamací téhož evangelia, ale různým způsobem. Svátost je *verbum visibilis* (srov. *Inst.* IV,xiv,6), které doplňuje slovo slyšené. Hmatatelným způsobem uskutečňuje to, co bylo vysloveno. Slova ustanovení a vlastní akt svátosti proto tvoří jednotu. Jedno bez druhého není svátostí. Tedy v okamžiku, kdy přistoupí slova ustanovení svátosti k aktu odpovídajícím slovům ustanovení svátosti, děje se svátost Kristem založená a přikázaná skrze působení Ducha svatého a přijímána ve víře.

Svatá večeře Páně jako *verbum visibilis* je pro Calvina aktem Božího sebepřizpůsobení se k nedokonalým lidským schopnostem rozpoznat Boží jednání (*attemperatio*). Zwingli ale popisoval svatou večeři Páně jako uzdu k ukáznění

³⁰⁴ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.238

³⁰⁵ Tamtéž, str.238

³⁰⁶ GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.239; Barth tento postoj nazývá kognitivní sakramentalizmus. (BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, IV,4, str.130)

³⁰⁷ BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.XIX, str.76

smyslových potřeb člověka. Vysvětloval, že ve slově svátosti slyšíme Boží hlas, společně proléváme krev a lámeme tělo Páně po způsobu chleba a vína. Slouží k utvrzení našich smyslů pro dílo víry.³⁰⁸ Calvin, Písmo - slovo Boží označoval ve vztahu k dokonalé Boží řeči Boha za jakési dětské žvatlání (*Inst. I,xiii,1*).³⁰⁹ Jsme tělesní, a proto nás Bůh instruuje věcmi tohoto světa s ohledem na naše nedokonalé schopnosti (*Inst. IV,xiv,6*).³¹⁰ Svatá večeře působí nejen na sluch, ale i na ostatní naše smysly (*Inst. IV, xiv,6*). Protože člověk není schopen ve své narušené přirozenosti dokonale poznat Boha, jsou tu svátosti, které vydávají svědectví o dobré Boží vůli a lásky vůči nám lépe než pouhé slovo (*Inst. IV,xiv,6*). Zvláštní důraz kladl na hlasitě a srozumitelně vyřčené slovo při vysluhování svátosti (srov. *Inst. IV,xvii,39*).

K otázce svaté večeře jako opakované Kristovy oběti se (nejen) Calvin vyjádřil jednoznačně záporně. Funkce svaté večeře Páně je nabízení a předkládání Krista (*Inst. IV, xiv, 17*).³¹¹ Její slavení není opakováním Kristovy oběti. Je jejím zpřítomněním. V jistém smyslu se oběť při svaté večeři Páně přeci jen děje. Jsou to oběti chval a díkůvzdání, které Bohu dlužíme a nabízíme (*Inst. IV,xviii,13*). Doplňme jen, že chléb a víno byly pro Zwingliho znamením usmíření mezi Bohem a člověkem.³¹²

Calvin souhlasil s Zwinglim, že Kristus je tělesně přítomen na pravici Boží, a proto není možné, aby byl zároveň přítomen ve chlebu a víně (*Inst. IV,xvii,12*). Souhlasil i s Lutherem, že svatá večeře Páně není jen jakýmsi prázdným symbolem, ale je prostředkem skutečné účasti na těle Kristově (*Inst. IV,xvii10-11*) a přijímáním užítka spásy. Její důležitou součástí je i příprava na ní - období sebezpytování. Otázkou je, jak může Kristus sedět na pravici Otce a zároveň být přítomen při svaté večeři Páně? Zde se ukazuje theologický ostrovtip Jean Calvina. To, že Kristus sedí na pravici Boží, ale neznamená, že při svaté večeři není skutečně přítomen. Účinným faktorem je Duch svatý. Otázkou není, *kde* je Kristus, ale *jak* se nás Bůh dotýká a dává nám podíl na Kristu. Bůh tak činí zcela svobodně Duchem svatým, který je poutem jednoty Otce

³⁰⁸ BROMILEY, Geoffrey W., heslo: Lord's Supper, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.225

³⁰⁹ Calvin se ptá: "*Quis enim vel parum ingeniosus non intelligit Deum ita nobiscum, ceu nutrices solent cum infantibus, quodammodo balbutire? Proinde tales loquendi formae non tam ad liquidum exprimunt qualis sit Deus, quam eus notitiam tenuitati nostrae accommodant*".

³¹⁰ Calvin píše: „*Sacramenta igitur exercitia sunt quae certiozem verbi Dei fidem faciunt: et quia carnales sumus, sub rebus carnalibus exhibentur: ut ita pro traditis nostrae captu nos erudiant, et, perinde ac pueros paedagogi manu ducant*“.

³¹¹ Calvin píše: „*Quamobrem fixum maneat, non esse alias Sacramentorum quam verbi Dei partes: quae sunt offere nobis ac proponere Christum, et in eo caelestis gratiae*“.

³¹² BROMILEY, Geoffrey W., heslo: Lord's Supper, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.225

a Syna.³¹³ Calvin o Duchu svatém píše: „*Spiritus sanctus (quem non omnibus promiscue Sacramenta advenunt, sed quem Dominus peculiariter suis confert) is set qui Dei gratias secum affert, qui dat Sacramentis in nobis locum, qui efficit ut fructificent*“ (Inst. IV, xiv,17) a shrnuje: „*Quod ergo mens nostra non comprehendit, concipiat fides, Spiritum vere unire quae locis disiuncta sunt*“ (Inst. IV,xvii,10). Bystrým vyvážením mezi pojetím Luthera a Zwingliho Calvin ukázal, že svatá večeře Páně není jen objektivním děním (Luther),³¹⁴ ani jen záležitostí víry (Zwingli), nýbrž je založeno na svobodném Božím rozhodnutí v působení Ducha svatého.³¹⁵ Calvin v učení o svaté večeři Páně po vzoru církevních otců zdůraznil její trojiční aspekt s pneumatologickým vysvětlením.

Položme si otázku: Jaký je užitek ze svaté večeře Páně? Podle Zwingliho nás odkazuje k historicitě Kristova ukřižování a vzkříšení. Živly vylučují jakékoli falešné spiritualizování svaté večeře. Svědectví, že *verbum caro factum est* (J 1,14), víru vyživuje a rozmnožuje.³¹⁶ I u Calvina je účinek svaté večeře popisován podobně. Ta člověka ve víře podporuje (*sustinent*), jeho víru vyživuje (*alunt*), potvrzuje (*confirmant*) a rozmnožuje (*adaugent*) (Inst. IV,xiv,7). Jednota s Kristem je pak právě ovoce této svátosti (Inst. IV,xvii,2)³¹⁷ a platí, že svátosti *Christum Sacramentorum omnium materiam substantiam esse* (Inst. IV,xiv,16). Jakákoli odlišnost u stolu Páně mizí. Mladí, staří, černí, žlutí a bílí, muži, ženy a děti, bohatí i chudí, chytří i hloupí a další jsou při přijímání jedno s Kristem a v Kristu (srov. Ř 12,5; 1K 10,17; Ga 3,29; Ef 2,14 aj.).

V otázce o učení o svaté večeři Páně reformátoři odmítli transsubstanciační učení. S ním se úzce pojí nauka o automatické účinnosti. Člověk přijímal buďto řádně, tj. ke své spáse, nebo nehodně (např. ve stavu smrtelného hříchu), tj. ke svému odsouzení.³¹⁸ Calvin, ani ostatní reformátoři, s odsouzením transsubstanciace, svátostnou účinnost jako takovou neodsoudili. Odsoudili pouze učení o automatické účinnosti. Psal-li Calvin o řádném vysluhování, mínil tím účinnou jednotu s Kristem,

³¹³ FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.85

³¹⁴ Lutherova výtku na ztrátu objektivnosti svaté večeře Páně ale nebyla spravedlivá. Zwingli o této objektivitě věděl, když svatá večeře Páně byla „znamením“ odkazujícím ke Golgotě, nikoli k procesům lidského nitra a zbožnosti. (Tamtéž, str.84)

³¹⁵ Srov. FILIPI, P., *Hostina chudých*, str.85

³¹⁶ BROMILEY, Geoffrey W., heslo: Lord's Supper, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.226

³¹⁷ „*Magnum vero fiduciae ac suavitatis fructum ex hoc sacramento colligere possunt piaie animae, quod testimonium habent in unum corpus nos cum Christo coaluisse, ut quicquid ipsius est, nostrum vocare liceat*“.

³¹⁸ Tamtéž, str.227

pokud byla při vysluhování řádně vyřčena slova ustanovení (*Inst. IV,xvii,39*)³¹⁹ a pokud bylo vysluhováno v moci vnitřní milosti Ducha svatého (*interiorem Spiritus gratiam*) (*Inst. IV,xiv,17*). A protože lidská víra je slabá, potřebuje být posilována. Svatá večeře Páně je pro ni jako lékem (*aegros ad medicinum*) (*Inst. IV,xvii,42*).

5. Shrnutí a doplnění

Švýcarští reformátoři kladli velký důraz na autoritu Písma. Jejich theologie tím byla silně ovlivněna. Nebyla však pouze biblickou theologií. Jak Calvin tak i Zwingli byli představiteli *theologia gloriae*. Cílem a smyslem theologie má být především oslava jediného a svatého Boha. Ten byl pro ně Pánem světa, suverénem dějin a garantem zjevení a morálních hodnot. Lidskou historii chápali jako místo pro uskutečňování Boží vůle a účelem života člověka bylo její naplňování. Calvinovo theocentrické pojetí je charakterizováno jako theologie Trojjediného Boha se soteriologickým důrazem.³²⁰ S tím se pojí otázka spásy lidské duše, která má být podřízena výhradně slávě Boží.

Ani Calvin ani Zwingli neměli zájem vytvořit novou křesťanskou theologii. Svou víru vyjadřovali v jazyce a stylu své doby. Proto je reformovaná theologie v jádru theologií obecně křesťanskou. Liší se pouze tím, jak je dělána.³²¹

1. je podřízena autoritě Písma jako pravého Božího slova, tj. Písmo je její normou,
2. má vždy objasňovat lidskou náboženskou zkušenost, která ale není vždy spolehlivá; lidská zkušenost je ambivalentní, neboť se děje v podmínkách hříchu, a proto vyžaduje střízlivé posouzení; to, že Boží zjevení překračuje lidskou zkušenost (viz Calvinovo *attemperatio* či *accomodatio*), neznamená, že zjevení a zkušenost stojí v protikladu; reformovaná theologie se neomezuje na výklad lidské zkušenosti, ani ji neobchází,
3. účelem theologie (bohoslužby) je oslava Boha a spása duše; má utvářet život člověka a jeho společnost; je zaměřena na praktická témata křesťanského života; jejím velkým důrazem je etika a morální jednání,
4. reformovaná theologie je charakteristická svojí jasností a zřetelností, není spekulativní.

³¹⁹ „*Quaecunque enim ex Coena nobis provenit utilitas, verbum re quirir; sive in fide confirmandi ad officium, praedicatione opus est*“.

³²⁰ LEITH, John H., heslo: Reformed Theology, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str. 368

³²¹ Tamtéž, str.368

Theologickou tradici, vzešlou z curyšské a ženevské reformace, můžeme charakterizovat i dalším způsobem, podle jejího ostrého rozlišení mezi Stvořitelem a stvořením (Zwingli). Pojetí Boha a světa se odrazilo v christologii, v učení o svátostech a v eklesiologii.³²² Reformovaná theologie je charakteristická svým důrazem na Boží prozřetelnost. Boží jednání vždy předchází jednání lidské (Zwingli, Calvin). Dalším jejím rysem je silný christologický důraz (důraz na Boha-Stvořitele jako Boha-Vykupitele; Calvin). Z toho vyplývá, že stvoření a spása spolu úzce souvisí. Zároveň nelze říci, že spása je něco víc než stvoření, nebo že spása je jeho dovršením. Spása stvoření proměňuje.³²³ Dalším rysem je ostré odmítání záměny a oddělování Evangelia od Zákona. Evangelium tkví v Zákoně a Zákon v Evangeliu. Boží milosrdenství, Boží moc, posvěcení a ospravedlnění milostí z víry, nemohou být od sebe oddělovány ani navzájem zaměňovány.³²⁴ Reformovanou theologii lze nejlépe pochopit v termínech Boží slávy a lidského vykoupení.

V otázce svaté večeře Páně zdůrazněme a doplňme toto. Jako *verbum visibilis* vyžaduje řádné vysluhování ve srozumitelném jazyku a zřetelný úkon svátosti. Překombinovaný obřad význam svátosti spíše zakrývá, než objasňuje. Svatá večeře Páně jako večeře, nikoli oběť církve, zve každého křesťana ke stolu Páně, nikoli k oltáři. Živly jsou nezbytnou součástí svátosti. Jejich adorace a procesí s nimi je reformované bohoslužbě cizí. Nezbytnou součástí svátosti jsou její slova ustanovení. Modlitba, díkůvzdání, zpěv hymnů či žalmů, společné vyznání víry a hříchů také patří k řádnému vysluhování.³²⁵

Zwingli chtěl zavést v Curychu čtvrtletní vysluhování, ale neuspěl. Také Calvin v Ženevě se svým požadavkem týdenního vysluhování (*Inst.* IV,xvii,13) nebyl neúspěšný. Skutečnost, že je to především Kristus, pravý kněz a učitel víry, z jehož rukou přijímáme svátost, neznamená, že hodnota svátosti závisí na (morální) kvalitě pastora. Garantem svátosti je její Autor - Ježíš Kristus. Víra je nutná pro účinnost svátosti (Zwingli, Calvin). Každý komunikant by měl zpytovat své svědomí, než k ní přistoupí. Lidé, u nichž je zjevné, že nemají snahu litovat svých hříchů a činit nápravu, by neměli být k přijímání pozváni.³²⁶ Kristus, který nabízí sám sebe, se nabízí k naší spáse, nikoli k zavržení. Svatá večeře Páně byla ustanovena s požehnáním

³²² Tamtéž, str. 368

³²³ Tamtéž, str.369.

³²⁴ LEITH, John H., heslo: Reformed Theology, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.369

³²⁵ BROMILEY, Geoffrey W., heslo: Lord's Supper, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.228

³²⁶ Tamtéž, str.228

a díkůvzdáním, ne se slovy soudu a odsouzení (srov. Mt 26,26-29par.). Zavržení nepramení z nehodného přijímání, ale z pohrdání svátostí (*Inst.* IV,xvii,33; srov. Mt 12,23-32).

Důsledky popsaných theologických postojů se ukazují v rysu a charakteristice bohoslužby. Zaprvé veškerá bohoslužebná praxe má být podložena Písmem v duchu hesla, co není v Písmu přikázáno, je zakázáno³²⁷ na základě svědectví Ducha svatého. Umění, estetika a krása jsou podřízeny theologické srozumitelnosti. Nejdůležitějším je sestupování Boha k nám jako Otce Syna - Ježíše Krista v Duchu svatém. Pravá bohoslužba nemá být utvářena podle lidských představ, ale na základě Božího zjevení.³²⁸ Zadruhé má být srozumitelná (srov. *lingua sine animo summopere Deo displicet*; *Inst.* III,xx,33). Vysluhování svátostí se má dít v kontextu kázání a v duchu poučení. Celá bohoslužba, její symbolika a provádění svátostí má být zřetelná (srov. *Inst.* IV,xiv,3-4). Hudba v bohoslužbě je vnímána dvojím způsobem. Není důležitá (Zwingli, Farel), nebo je a má být usměrněna tak, aby byla přiměřeným způsobem vážným, důstojným, podporovala účinek slova (kázání) a srozumitelnosti bohoslužby (Calvin).³²⁹ Ta má být uspořádána tak, aby odpovídala úrovni a schopnostem shromáždění a tím co nejlépe vedla k poučení ve víře.³³⁰ Začtvrté má být prostá a neokázalá. Proto její obřad má být sporý, snadný k vykonávání, důstojný a jasný (*Inst.* IV,x,14).³³¹ Křest i slavení svaté večeře Páně se má obejít bez vší teatrálnosti a pompéznosti, která mate věřící lid (*Inst.* IV,xv,19 a IV,xvii,43).³³² Účinkem bohoslužby by měla být rostoucí láska, důvěra v Boha a ohleduplnost vůči bližnímu.³³³ Reformovaná bohoslužba je pojímána jako vděčná odpověď vykoupeného lidu a oslava

³²⁷ Na základě této biblické kritiky nepovažoval Calvin za důležité čas ani den bohoslužby (*Inst.* III,xx,29 a II,vii,33-34). Barva vína (*Inst.* IV,vii,43), klekání při modlitbě, které schavloval, považoval za předmět volby, pokud by to posloužilo lepší (bohoslužebné) osvětě věřících (*Inst.* IV,x,30).

³²⁸ LEITH, J.H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.175

³²⁹ LEITH, J.H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.177

³³⁰ Calvin kladl velký důraz na učitelský úřad v církvi. Katechetická výuka předcházela prvnímu přijímání (konfirmaci). Písmo bylo vykládáno na veřejných přednáškách a členové církve byli vzdělávání ve svobodných uměních, aby rozuměli nejenom Písmu, ale i Božímu dílu ve světě (*Inst.* I,v,2).

³³¹ „[...] *Proinde modus ut retineatur, illam in numero paucitatem, in abservatione facitatem, in significatione dignitatem quae etiam claritate constat, retinere necesse est*“.

³³² Calvin k otázce křtu píše: „*Quanto igitur satius erat, omissis theatricis pompis, quae simplicium oculos prestringunt, et mente hebetant*“ a k otázce svaté večeře Páně píše: „*Omnes obiuro, qui vel levi aliquo pietatis studio tanguntur, annon evidentem perspiciant, et quanto praeclarior Dei gloria hic respondeat, et quanto affluentior spiritualis consolationis suavitas ad fideles redeat, quam in istis friquidis et histrionicis nugis, quae nullum allium usum afferunt nisi ut stupentis populi sensum fallant*“.

³³³ LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, str.176

svatého Boha, jehož spása je pro člověka nezaslouženým darem. Na závěr krátce zdůrazněme pět charakteristických rozměrů.³³⁴

1. *kérigmatická dimenze*: Ježíš Kristus na zemi kázal evangelium o království Božím a církev v tomto jeho kázání pokračuje; kázání evangelia je bohoslužbou, protože velebí Boží řád a svědčí o Boží svrchovanosti; zpěv žalmů a církevních písní vydávají svědectví o svrchovaném Bohu,
2. *epikletická dimenze*: ukazuje se tam, kde je Bůh oslovován a volán, tj. při každé modlitbě; jako ve Starém zákoně se nesmělo zneužívat Boží jméno (viz Dekalog), v Novém zákoně bylo důležité Boží jméno světit (viz modlitbu Páně); proto reformovaná bohoslužba klade zvláštní důraz na pokorné oslovení Boha hned v jejím úvodu (Calvin); důležité je oslovení Boha jako Otce a prosba o Ducha svatého před čtením z Písma, kázáním a ve slavení Kristových svátostí,
3. *profetická dimenze*: je volání po Boží slávě a spravedlnosti, jež je těžko rozlišitelná mezi násilím a nespravedlností světa; Boží sláva se nejvíce ukazuje ve společenství, které Boha oslavuje s vědomím jeho svatosti a požadavku po spravedlnosti (srv. Mi 6,6-8; Am 5,21-24; Iz 6,3-8 aj.); bohoslužba jako oslava Boží slávy vede k pokoře a vzájemné službě lásky (srv. Mt 22,36-39; Ř 12); její důležitou součástí je sbírka - dar almužny a služba potřebným,
4. *mudroslovná dimenze*: moudrost tkví v Božím slově - Písmu, jeho studiu, v rozjímání nad ním (srv. Ž 1,1-3), v znalosti, vyučování, kázání a především v dodržování příkazů v něm zapsaných (srv. Dt 4,6; 17,19 aj.); Bůh má v moudrosti zalíbení (Př 8,30); je velkou moudrostí vědět o Božím tajemství vtělení Božího Slova - Syna (J 1,14-18; 1K 2,9 aj.); mudroslovná dimenze pomáhá plně pochopit důležitost homilie v reformované bohoslužbě,
5. *dimenze Boží smlouvy*: v reformačním chápání bylo starozákonní svědectví o smluvním vztahu mezi Bohem a jeho lidem bráno vážně zejména v otázce svátostí (srov. Ex 24, kde jsou čtena slova smlouvy, lid přísahá věrnost a závazek je stvrzen pokropením krví a společný hodem); svatá večeře Páně je novou smlouvou zpečetěnou Kristovou krví (1K 11,25); křest je znamením Boží smlouvy, stejně jako je u obřízky Židů a je přísahou víry Pánu a Veliteli Ježíši Kristu (Zwingli).³³⁵

³³⁴ OLD, Hughes O., heslo: Worship, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, str.410-411

³³⁵ Srov. GEORGE, T., *Theology of the Reformers*, str.140

6. Bohoslužba slova jako specifikum reformace.

V úvodu jsme „Boží slovo“ rozlišili na stvořitelské slovo Boha, na Ježíše Krista - vtělené Boží Slovo, na Písmo - zapsané Boží slovo a na homilii (kázání slova Božího).³³⁶ Slovem Božím proto rozumíme vtělené, zapsané a zvěstované slovo. „Boží slovo“ má také význam oslovení. To předpokládá Boží svobodné zjevení člověku na jedné straně a lidské přijetí tohoto zjevení na straně druhé. Oslovení působí změnu na obou stranách (viz příběh proroka Jonáše) a z Boží strany zahrnuje dvojí. Vůli učinit se zjevným člověku a snahu vyvolat lidskou odpověď na toto sebeodhalení.³³⁷ Pojem „Boží slovo“ nám odkrývá křesťanskou bohoslužbu jako dialog, jehož iniciátorem je sám Bůh. Kontextem každé pravověrné bohoslužby je svědectví, že je to trojjediný Bůh, který vede bohoslužbu a je v ní oslovován a oslavován shromážděním věřících.

Ukažme nyní, jak se tyto tři významy slova Božího od sebe liší a co mají společného. Pojem „zjevení“ neodlišujeme od Ježíše Krista a od jeho usmiřující oběti na kříži. „Zjevení“, „Ježíš Kristus“ a „usmíření“ jsou pro synonyma. Říci „zjevení“ znamená říci jedním dechem, že „slovo se stalo tělem“ (J 1,14).³³⁸ Moc Božího slova se stala v Ježíšovi a jeho zázracích *doslova* viditelnou a hmatatelnou. Jeho slova a činy ztělesňují zvěst o spáse člověka (srov. Ko 1,19,20; 1Te 2,13). Kristus sám je to právě a věčné Slovo Boží - Evangelium spásy (srov. J 14,6).³³⁹

Vztah Ježíše Krista - vtěleného Slova Božího a Písma je komplementární. Písmo svědčí o Božím sebezjevení v Ježíši Kristu. (Ř 10,4; 2K 1,20; 5,19).³⁴⁰ Písmo jako slovo Boží je pokračováním v Božím díle a svědčí o svém nekonečném zdroji (Zwingli; srov. Iz 55,11). Jeho moc vychází ze svědectví těch, kdo přijali Boží oslovení a činy ve víře přímo od Boha (Calvin, *Inst.* I,vi,2). Proto svědectví biblického kánonu připojuje církev do řady proroků a apoštolů a umožňuje jí, aby byla oslovována tím samým Božím slovem, jakým byli oslovováni její předchůdci.³⁴¹ Věrohodnost Písma spočívá v tom, že Bůh skrze něj každého oslovuje a Duch svatý vydává niterné svědectví o jeho pravdivosti (*ab arcano testimonio Spiritus*; Calvin, *Inst.* I,vii,4).

³³⁶ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.32

³³⁷ Tamtéž, str.32

³³⁸ Barth píše: „Revelation in fact does not differ from the person of Jesus Christ nor from the reconciliation accomplished in Him, To say revelation is to say The Word become flesh“. (BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, I/1,1, str.119)

³³⁹ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.33

³⁴⁰ Tamtéž, str.33

³⁴¹ Tamtéž, str.33

Hodnota kázání jako slova Božího má svůj základ v Ježíšově výroku, když říká: „Kdo slyší vás, slyší mne, a kdo odmítá vás, odmítá mne. Kdo odmítá mne, odmítá toho, který mě poslal“ (Lk 10,16).³⁴² Kázání vychází z Písma, jehož fundamentem je vtělené Slovo - Ježíš Kristus.³⁴³ Kázání je lidským výtvozem. Nesmíme ale zapomenout na jeho zvláštnosti. Evangelium proklamuje, povolává ke službě, zve do společenství věřících s Kristem a nabádá k dodržování Božích příkazů.³⁴⁴ V tomto smyslu není jen lidským výtvozem. Lidskou odpovědí na Boží slovo v kázání má být společné vyznání víry.³⁴⁵

Pojem „slovo Boží“ používáme, abychom ukázali, že ta část bohoslužby, ve které se čte Písmo a káže, má svůj zdroj a střed v Ježíši Kristu a manifestuje Boží záměr vyvolat odpověď ve shromáždění věřících.³⁴⁶

6.1. „slovo jako střed bohoslužby

Kořeny bohoslužby slova nacházíme už ve Starém zákoně. Veřejné předčítání Tóry a její výklad ve shromáždění se stal důležitým rysem náboženského života Izraelců v poexilní době (Neh 8). S tím úzce i souvisí synagogální tradice, kde veřejné předčítání Tóry a její výklad se stal součástí sobotních bohoslužebných shromáždění (Lk 4,14-21).³⁴⁷ Raná církev převzala tento model a adaptovala si ho v tomto duchu: (1) zahájení pozdravem celebranta a odpověď shromáždění, (2) čtení, (3) žalm nebo jiná duchovní píseň, (3) jedno nebo více dalších čtení, (4) kázání, (5) propuštění těch, kdo nejsou členy církve, (6) modlitby, (7) propuštění či požehnání věřících. Její první část až do konce kázání byla veřejným shromážděním, měla převážně didaktický charakter a chyběly v ní modlitby. Druhá část bohoslužby slova s modlitbami byla určena jen pro

³⁴² NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.33

³⁴³ Tamtéž, str.34

³⁴⁴ Barth píše: „Preaching does not reflect, reason, dispute, or academically instruct. It proclaims, summons, invites, and commands“. (BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, IV, 3, 2, str. 869)

³⁴⁵ Barth píše: „Indeed, it cannot really be this unless it is first the confession of the community, in which the human response to the Word of God is the common word of all, and the *muta consolatio fratrum* does not take place in a corner between individuals but is the objective and obligatory work of all to all. This common response in the common hearing of the Word of God, the confession commonly spoken and received in the renewal of the common knowledge, is the first element in the public worship of Christians. It may include the common recitation of a creed“. (BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, IV,2, str.700)

³⁴⁶ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.34

³⁴⁷ BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, [www]

členy církve.³⁴⁸ Ve Skutcích apoštolských máme ale svědectví, že služba slova byla konána spolu se slavením svaté večeře Páně (Sk 20,7nn). Zdá se, že bohoslužba slova existovala samostatně vedle její svátostné varianty.³⁴⁹

Myšlenka raně křesťanské bohoslužby slova nachází svou odezvu v reformovaných církvích hned několikerým způsobem. Zaprvé kázání je těžištěm bohoslužebného shromáždění, kde vše ostatní je podřízeno jeho prospěch.³⁵⁰ Příkladem je tzv. „sendvičový model“. V něm mohou období křesťanského roku, výběr textů, a organizace shromáždění být utvářeny tvůrčím způsobem. Bohoslužba však zpravidla nevytváří smysluplný celek. Kázání, po kterém bezprostředně následuje závěrečná píseň a požehnání, je odděleno od čtení z Písma. Zdůrazňován je především jeho profétický aspekt. Bohoslužba je vedena způsobem „one man show“, kdy kazatel takřka svévolně organizuje její jednotlivé části zpravidla bez ohledu na období křesťanského roku a situaci ve shromáždění. Ten není respektován pro svá duchovní obdarování, ale z prostého faktu, že jej takto shromáždění vnímá. Z kázání se stává spíše exhibiční vystoupením jednotlivce, než svědectví víry celého shromáždění. Téma kázání závisí zcela na výběru kazatele.³⁵¹

Organizace této bohoslužby se ukazuje i v pojetí prostoru. Kazatelna stojí ve středu místnosti a stůl Páně či křtitelnice jsou zpravidla umístěny (pokud vůbec) někde stranou. Pro ospravedlnění tohoto pojetí slouží argument, že kázání má také svátostný charakter. Tento postoj však pramení z ignorace základních pravidel křesťanské bohoslužby a neúcty ke svátostem. Proměnlivost bohoslužebného pořadu, kde slovo (kázání) hraje centrální roli, zamlčuje trinitární, eschatologické a doxologické rysy křesťanské bohoslužby.³⁵² Paradoxem je to, že v naprosté flexibilitě všech jejích částí je nejenže zcela ignorován vztah homilie a bohoslužebného pořadu, ale také i samo kázání přestává být nejdůležitější částí.³⁵³

³⁴⁸ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.43

³⁴⁹ Tamtéž, str.43

³⁵⁰ BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, [www]

³⁵¹ Biblickým vzorem pro tento typ bohoslužby někdy slouží šestá kapitola z knihy proroka Izaiáše, kde vv.1-4 znamenají božské zjevení věřícím, v.5 pokání a vyznání nehodnosti přijmout toto zjevení, vv. 6-8 pak znamenají ujištění o očistění od hříchů a odpuštění, v.8 nové přijetí slova Božího a v.8b lidskou odpověď. Kázání zde má funkci vyjasnit a interpretovat Boží zjevení v Písmu tak, aby věřící byli oddaní a vydávali svědectví. (NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.45)

³⁵² Tamtéž, str.44

³⁵³ Tamtéž, str.45

Dalším způsobem pojetí bohoslužby slova je důraz na svědectví o Bohu v Ježíši Kristu a Boží milosti, která přichází jak prostřednictvím kázání, tak i čtením z Písma, které je základem kázání. Theologickým předpokladem je chápání slova jako prostředku milosti. Nástrojem Božího díla ve světě je slovo (Písmo a kázání). To je slovem vzkříšeného a živého Pána, je řečí evangelia Ježíše Krista.³⁵⁴ Ohniskem bohoslužby se stává veřejné předčítání Písma a jeho výklad. Předsedající je více duchovním, než pouhým kazatelem či leadrem shromáždění. Jeho úkolem je vést shromáždění k vyslechnutí svědectví o Bohu obsaženém v Písmu a vyzvat jej ke svědectví jako aktivní manifestaci Boží milosti.³⁵⁵

Aby svědectví Písma a jeho výklad byly co neúčinnější, je třeba používat pečlivě vybraných a seřazených textů. Vhodným řešením je lekcionář. Je strukturován tak, aby pokryl šíři biblického svědectví po celý církevní rok. Proto je v reformovaných církvích používán *The Revised Common Lectionary*.³⁵⁶ Používání lekcionáře má několik výhod. Zprvé ukazuje kazatele ve výběru textů a strukturování jednotlivých čtení. Zadruhé seřazení biblických čtení lépe vyjadřuje šíři zvěsti Písma (žalm, Starý zákon, Evangelium a epištola). Zatřetí struktura jednotlivých čtení v průběhu církevního roku lépe ukazuje smysl dějin spásy. Začtvrté téma kázání není vybíráno podle libosti kazatele. Písmo samo vyvstává jako autoritativní slovo Boží. Nepodléhá osobě kazatele.³⁵⁷

Bohoslužba slova má navzdory svým nedostatkům dvě nesporné výhody. Účasti na ní je přáno komukoli, kdo ji navštíví, aniž by mu její svátostné části byly z jakéhokoli důvodu odpírány, neboť jsou vynechány. Fyzická přítomnost není podmínkou pro účast. Dnes už je běžné slyšet v rádiu, vidět v televizi či na internetu bohoslužbu v přímém přenosu. Sledováním, společnou modlitbou, čtením z Písma či dokonce i zpěvem se člověk, který z nejrůznějších příčin nemůže být přítomen, může účastnit bohoslužby, jako by přítomen byl. Dostupnost je její výhodou. Námitkou může být to, že ke skutečně plnému obecenství církve patří i aktivní (fyzická) účast ve shromáždění spolu s lidmi, které znám a mohu s nimi sdílet svoji víru a že skutečně k plnému vyjádření významu evangelijní zvěsti nedochází během kázání, ale až při přijímání svátosti. Námitky jsou oprávněné a ukazují hranice výhod bohoslužby slova. Nediskvalifikují ale její sílu oslovit skutečně široké spektrum lidí prostřednictvím

³⁵⁴ Tamtéž

³⁵⁵ Tamtéž

³⁵⁶ BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, [www]

³⁵⁷ Tamtéž

moderních sdělovacích prostředků. Shromáždění místní církve tím není omezeno zdmí kostela či modlitebny.³⁵⁸

6.2. „s“lovo a svátost jako střed bohoslužby

Po několik generací se reformovaná bohoslužba v opozici vůči římskokatolické praxi profilovala do bohoslužby slova. Římskokatolická bohoslužba se naopak utvářela jako přísně sakramentální oslava. Tradice se tím od sebe vzdálily a vůči sobě uzavřely. Ještě před druhou světovou válkou byla v reformovaných církvích běžná praxe příležitostného vysluhování. Svátá večeře Páně byla chápána jako znamení památky na smrt Kristovu (Zwingli) s důrazem, aby člověk nepřijímal nehodně (Calvin). Tato situace přetrvávala díky nezájmu o ekumenický dialog mezi církvemi.³⁵⁹ V důsledku působení reformního liturgického hnutí v římskokatolické církvi došlo ale k překonání vzájemných rozdílů a k navázání prvních kontaktů. To bylo předzvěstí velkých změn.

Reformovaní theologové si postupně uvědomovali důležitost slova a svátosti v křesťanských shromážděních. Do popředí jejich zájmů se novým způsobem dostal vztah Písma a bohoslužby. Zvýšil se jejich zájem o ekumenismus a praxi rané církve, církve nerozdělené. Nově zaměřili svoji pozornost na kořeny světové reformace.³⁶⁰

Reformovaná theologie slova stále vidí oslavu svaté večeře Páně jako (byť nezbytný ale přesto) doplněk k bohoslužbě slova.³⁶¹ Postupně se ale prosazovat názor, že slovo a svátost jsou společně více srozumitelnými, bezprostřednějšími, bližšími biblickému a konfesijnímu dědictví církví a lépe podtrhují eschatologický rys celé bohoslužby.³⁶² Homilie a svátá večeře Páně na základě Kristova vtělení jsou zřetelným příslibem jeho druhého příchodu (parusie). Vztah kázání a svátosti začal být vysvětlován více doxologicky. I Bůh je posluchačem a účastníkem našich shromáždění. Proto jsme v nich povzbuzováni k oslavování jeho jména a činů. Jednota slova a svátosti lépe ukazuje trojiční, eschatologickou a doxologickou povahu křesťanské víry.³⁶³

³⁵⁸ Viz dokumenty II.vatikánského koncilu. Jedná se zejména o *Inter Mirifica*, který se speciálně věnuje problematice hromadných sdělovacích prostředků (*Inter Mirifica*, [www]), a o dokument *Sacrosanctum Concilium*. (SC 20), který počítá s jejich využitím. (*Sacrosanctum Concilium*, [www])

³⁵⁹ NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.39

³⁶⁰ Např. Hughes O. Olds, *The Patristic Roots of Reformed worship* (1976)

³⁶¹ BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.XIX, str.74

³⁶² NORÉN, Carol M., kap.: The Word of God in Worship: Preaching in Relationship to Liturgy, in: *The Study of Liturgy*, str.41

³⁶³ Tamtéž, str.42

Snaha o sblížení reformovaných církví s ostatními církvemi je snahou kritickou. Platí, že bohoslužebné shromáždění je základním předpokladem pro život křesťana³⁶⁴ a je v každém svém bodě lidským činem.³⁶⁵ Proto je bohoslužba reformovatelná. Jediným našim Božským nařízením, které vždy platí, je uctívat Boha v Duchu a pravdě (J 4,23; srov. Calvin, *Inst.* IV,x,14). V reformovaných církvích přesto docházelo k postupným změnám v chápání bohoslužby a slova a svátosti v ní.

Zásadní obrat v navazování styčných bodů v otázce reforem bohoslužby nastal po II. vatikánském koncilu (1962-1965). Tehdy vzájemná vůle dorozumět se a komunikovat plně zazněla. Reformovaní theologové už otevřeně hájí, že kázání a svátost jsou legitimními součástmi reformované bohoslužby. Ukazují, že kázání nemůže nahradit svátost (a naopak).³⁶⁶ Římskokatoličtí theologové zase zdůrazňují svátostný charakter kázání a snaží se o obnovení jeho významu v jejich tradici.³⁶⁷

Dokumenty tohoto koncilu dodnes hrají důležitou roli v ekumenické dialogu. Je jím např. *Sacrosanctum Concilium* (SC). Jeho výroky jsou blízké či dokonce shodné s reformovaným pojetím, jako jsou např.: že Kristus je ve shromáždění přítomen skrze slova Písma a že je to on, kdo svátosti udílí (SC 7),³⁶⁸ že Písmo má mimořádný význam v bohoslužbě a je její inspirací (SC 24), že je doporučováno používání mateřského jazyka (SC 36.2 a 54),³⁶⁹ že jasnost, jednoduchost a srozumitelnost bohoslužby je důležitá (SC 21, 34 a 50),³⁷⁰ že je možné přijímat *sub utraque* (SC 55),³⁷¹ že aktivní účast shromážděného lidu v bohoslužbě je žádoucí (SC 27, 30 a 56), že bohoslužba je především prokazování úcty Boží velebnosti,³⁷² obsahuje poučení ve víře a je dialogem mezi Kristem a jeho lidem (SC 33), že svátosti jsou svátostmi víry, že

³⁶⁴ Barth doslova píše: „Assembling for divine worship is selfevidently the centre of presupposition of the whole Christian life, the atmosphere in which is lived“. (BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, vol. IV,2, str.640)

³⁶⁵ Barth píše: „Even public worship as the centre of the life of the community is at every point a human action. It is men who confess, who baptize, who administer the Lord's Supper, who pray 'Our Father'“. (BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, IV,2, str. 709)

³⁶⁶ Představitelé tohoto postoje jsou např. Barth, K., *Preaching of the Gospel* (1963), J.-J. Allmen, *Preaching and Congregation*, (1962) nebo *Worship-it's Theology and Practise* (1965) nebo *The Lord's Supper* (1969), Hageman H.G., *Pulpit and Table* (1962) nebo také Arndt, E.J.F, *The Font and the Table* (1962) a další.

³⁶⁷ Představitelé toho postoje jsou např.: Rover, T.D., heslo: Theology of Preaching III, in: *New Catholic Encyclopedia* (1967), Schillebeeckx, E.H., kap.: Word and Sacrament and the Church, in: *Listening* (1969), Skudlarek, W., *The Word in Worship* (1981), Sloyan, G.S., *Worshipful Preaching* (1984) a další.

³⁶⁸ Srov. BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.I str.8 a kap.XIX, str.75

³⁶⁹ Srov. „[...] *lingua sine animo summopere Deo displiceat*“. (*Inst.* III, xx, 33) a BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.XXII, str.89 a kap.XXIII, str.90

³⁷⁰ Srov. „*Quanto igitur satius erat, omissis theatricis pompis, quae simplicium oculos prestringunt, et mentes hebetant [...]*“. (*Inst.* IV, xv,19)

³⁷¹ Srov. BULLINGER, H., *Das Zweite Helvetische Bekenntnis*, kap.XXI, str.87

³⁷² Srov. tamtéž, kap.V, str.16

je důležité, aby jim lid rozuměl, že víru předpokládají, živí a vyjadřují (SC 59), že lid, poučen výkladem slova Božího, se má aktivně účastnit na slavení svaté večeře Páně (SC 48), že obřad křtu má být prostý a slavný (SC 66),³⁷³ aj. Také společné chápání homilie a svaté večeře Páně jako navzájem souvisejících částí bohoslužby jsou projevem konsenzu mezi církvemi (SC 56).³⁷⁴

Pochopení bohoslužby jako společného díla lidu církve (λειτουργία), kterým se angažuje na spásném díle Krista pro tento svět, nacházíme v předmluvě k limské bohoslužbě dokumentu ekumenické konvergence (1982).³⁷⁵ Souhrnem můžeme říci, že společnou snahou v bohoslužebných otázkách včetně vztahu homilie a svaté večeře Páně mezi církvemi bylo nastolit jejich rovnováhu.

6.3. Reformované církve jako církve S/slova

Pojetí kázání a svaté večeře Páně v reformované bohoslužbě jako jejího středu bylo vlivem ekumenických vztahů zásadním způsobem ovlivněno. Svatá večeře Páně si postupně získává pevné místo zejména tam, kde je reformační heslo *ecclesia reformata semper refomanda* bráno vážně. Homilie a svatá večeře Páně začínají být brány jako rovnocenné, navzájem související a nedílné součásti řádné reformované bohoslužby. Původní záměr reformátorů reformovat úpadkovou bohoslužebnou praxi pozdně středověké církve zejména tím konečně dochází svého naplnění. Píšeme, že *dochází*, nikoli že už došlo svého naplnění. Proces ještě není u konce. V reformovaných církvích stále přetrvává praxe příležitostného vysluhování a ignorování reformních (a reformačních!) snah v období po II.vatikánském koncilu.

Důraz, že reformované církve jsou církvemi Božího slova, je v praxi stále jednostranně interpretován ve prospěch (tradičního) zájmu o mluvené Boží slovo (kázání). Středem bohoslužby stále zůstává pouze homilie. Z reformovaných církví se staly církve nikoli Božího slova, ale církve slov.

Má ale Boží slovo podobu pouhých slov? Nikoli. Kázání má svůj základ v kánonu Písma, jehož fundamentem je vtělené Boží Slovo - Kristus. Proto reformovaná

³⁷³ Srov. CALVIN, *Inst.* IV,xv,19

³⁷⁴ Srov. Bullinger, H., *Das Zweite Helvetische Betenntnis*, kap.XVII, str.60

³⁷⁵ „The liturgy is an act of the community. This is even indicated in the etymology of the term “liturgy” - *leitourgia* - service of the people. It is not a clerical solo performance but a *concert* of the whole Christian community, in which certain of its members play a special part, in accordance with their different charismata and mandates. At ecumenical meetings, the liturgy of the Word will be shared by worship leaders (officiants) of several traditions, while the liturgy of the eucharist will associate as assistants of the principal celebrant those authorized by their own church to concelebrate on such occasions. “ (The Lima Liturgy, [www])

bohoslužba, kde slovo a svátost jsou rovnocennými prvkami, lépe a přesvědčivěji ukazuje její duchovní význam. Reformované církve mají být církvemi *Slova a slova zároveň!* Námitky proti tomuto pojetí ze strany zastánců bohoslužby slova krátí Boží zjevení na pouhou verbální rovinu. Nespornou silou a svědectvím sakramentální bohoslužby je fakt, že poté, kdy byl Kristus hlásán, je v ní osobně přítomen.

7. Vztah svaté večeře Páně a homilie v odkazu reformátorů Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina

Reformované církve jsou církvemi Božího Slova. Ulrich Zwingli a Jean Calvin jsou představiteli dvou různých porozumění tohoto tvrzení.

Ulrich Zwingli svým důrazem na Písmo a především na kázání položil za střed bohoslužby mluvené slovo Boží. Písmo považoval za neomylné, proto jej postavil nad církevní tradici. Klíčovým byl výklad z Ducha svatého. Toto pojetí spolu s Calvinovým důrazem na Písmo jako na fundament bohoslužby se stalo charakteristické pro reformované pojetí. Model, který vychází z chápání slova jako středu a těžiště bohoslužby, nachází své stěžejní vyjádření u curyšského reformátora a je do dnešních dnů velmi rozšířen.

Zwingliho důraz na Boží slovo se odrazil v pojetí vztahu homilie a svátosti. Písmo a jeho výklad pro něj znamenal víc než svátosti. Svátosti hrály druhotnou roli. Svatá večeře Páně byla dodatkem ke kázání a svatý křest přísahou víry. Svatá večeře byla pro něj *commemoratio* Kristovy oběti. Proto ji církve slaví na Kristovu památku a vyjadřuje tím věrnost svému Pánu a Spasiteli. Je připomínkou a znamením (*signum*), kterému lze rozumět pouze očima víry.³⁷⁶ Je díkyvdáním a chvalořečením věřícího lidu, který tímto způsobem Bohu děkuje a vzdává chválu za milost, kterou ve víře přijal. V otázce působení Ducha svatého zdůrazňoval, že při slavení svaté večeře Páně nedochází k přeměně živlů, ale k proměně shromáždění věřících. Kristus je přítomen pouze duchovně podle své božské přirozenosti. Zwingliho reformní snahy byly v zásadě bojem za pravou (boho)službu jedinému, svatému Bohu. Byly ale spíše dílem rozumu než srdce.

Představitelem druhého pojetí je Jean Calvin. Slovo a svátost zde tvoří celek a jsou základem bohoslužby. Přopomeňme, že jeho stěžejní dílo nese titul *La Forme des Prières et Chantz ecclesiastiques, avec la maniere d'administrer les Sacrements*,

³⁷⁶ V reformační diskuzi se objevilo v zásadě dvojí porozumění pojmu *signum*. *Signum* jako znamení Boží milosti a nebo znamení určitého postoje víry a přesvědčení (*signum professionis*).

et consacrer le Mariage: selon la coutume de l'Eglise ancienne (1542). Z názvu je patrné, co bylo vzorem pro jeho bohoslužbu: praxe rané církve. Zavést týdenní vysluhování se mu nepodařilo. Podařilo se mu ale zavést jinou praxi, která byla součástí vysluhování - období přípravy na oslavu svaté večeře Páně. To bylo časem sebezpytování, aby věřící přijímali v pokoře a poslušnosti, nikoli nehodně. Jeho bohoslužba tím získala výrazné morální rysy. Před přijímáním byl čten seznam přestoupení Božího zákona a zaveden obřad předstoupení před stůl Páně. Calvin stanovil jakési bohoslužebné minimum čtyř bodů, které by řádná křesťanská bohoslužba měla obsahovat. Je to čtení Písma s výkladem, modlitba, oslava svaté večeře Páně a dar almužny. Písmo je základem církve, bohoslužby, pro poučení člověka a pomáhá mu naplňovat úkol poznat Boha a sebe sama. Bohoslužba se koná ve jménu Trojjediného Boha. V pojetí duchovního a fyzického byl Calvin oproti Zwinglimu střízlivější. Člověk je duchovní i tělesná bytost. Proto Bůh své zjevení omezuje tak, aby bylo přístupné a srozumitelné člověku (*attemperatio*). Bůh nám sděluje své duchovní pravdy skrze smysly vnímatelné věci. Předměty tohoto světa mohou nést duchovní zvěst.

Tyto postoje se ukazují i v Calvinově pojetí svaté večeře Páně a jejího vztahu k homilii. Kristus je tělesně přítomen na pravici Boží. Není možné, aby byl zároveň přítomen při slavení svaté večeře Páně. Ta je pravým prostředkem na skutečné účasti na těle Kristově. V ní přijímá člověk užitek spásy Kristovy oběti. Chléb a víno nejsou jen pouhými symboly. Na otázku, jak může být Kristus na pravici Otce a zároveň být přítomen při svaté večeři Páně, odpovídá, že mocí Ducha svatého. Svatá večeře Páně není pouze objektivní dění (Luther), ale ani jen záležitostí víry (Zwingli). Je svobodným Božím rozhodnutím v působení Ducha svatého. Calvin v učení o svaté večeři Páně zdůraznil její trojiční aspekt s pneumatologickým vysvětlením a soteriologickým zájmem. Svatá večeře Páně jako prostředek spásy člověka jeho víru podporuje, utvrzuje, vyživuje a rozmnožuje. Proto má být nedílnou součástí bohoslužby a má se vždy konat v kontextu kázání.

7.1. Kázání, svátost a víra

V reformačních diskuzích se objevoval problém vztahu homilie a svátosti ve spojení s otázkou víry. Víra je buď předpokladem a důsledkem účasti na svátosti (Zwingli), nebo jejím průvodičem (Calvin).³⁷⁷ Vystává tu ale několik otázek: Jsou kázání a svatá večeře Páně navzájem samostatnými prostředky, skrze které Duch svatý působí víru?

³⁷⁷ Filipi, P., *Hostina chudých*, str.82

Lze je svévolně zaměňovat? V čem je „řeč“ svaté večeře Páně jiná než řeč homilie? Jaký je mezi nimi rozdíl?

V pozadí těchto otázek stojí myšlenka slova a stolu Páně, které někdy bývají vnímány protikladně. Myšlenka slova klade důraz na proklamaci Písma jako mluveného slova Božího. Vydává svědectví o vtěleném Slově - Ježíši Kristu. A nejen to, vyřčená slova Písma se stávají živým a jednajícím (prorockým) slovem Boha ve shromáždění. Účinkem je zrod nebo posila víry. V tomto smyslu není prostředkem spásy pouze svátost, ale i slovo.³⁷⁸ Myšlenka stolu Páně zdůrazňuje důsledek slov Písma a jeho výkladu. Je to akt osobního přijetí svátosti jako důležité součásti křesťanské identity a duchovního růstu. Je to výraz přesvědčení, že aspektem bohoslužby je oslava Boží milosti.³⁷⁹

Heidelberský katechismus (1563) otázku homilie, svátosti a víry vykládá takto. Duch svatý v nás působí víru prostřednictvím kázání evangelia a přijímáním svátostí ji utvrzuje (ot.č.65).³⁸⁰ Z toho vyplývá, že kázání předchází svátost, která předpokládá víru kázáním probuzenou. Bohoslužebným vyjádřením tohoto schématu je, že krédo má své místo po kázání a před svatou večeří Páně.³⁸¹ Katechismus dále vysvětluje, proč byly svátosti ustanoveny: aby člověk skrze jejich užívání lépe porozuměl evangeliu a jsou mu pečeti milosti, odpuštění hříchů a věčného života (ot.č.66).³⁸²

Zde se odkrývá specifikum svaté večeře Páně. Je posilou pro kolísající víru člověka a svatým znamením pro její růst. To, co má jaksí navíc oproti kázání, je její hmatatelnost. Demonstruje tím duchovní smysl a význam slov kázání. Logika vztahu homilie a svaté večeře Páně (duchovního dění a jeho viditelného zprostředkování) je „tak jistě - jak jistě“: *Tak jistě* bylo Kristovo tělo za mne lámáno a jeho krev vylita, *jak jistě* vidím a chutnám chléb a víno z kalicha. Toto pojetí ale ve svém důsledku vede k názoru, že svatá večeře Páně je jakousi inscenací za účelem lepší názornosti zejména pro ty, kteří nepadnou chápou duchovní význam evangelia. Svatá večeře Páně se tak stává pouhou pomůckou pro vzdělávání ve víře.³⁸³

Lepší zdůvodnění jejího významu nacházíme v otázce č.79. Katechismus na základě textů ap. Pavla vykládá, že svatá večeře Páně dává pravou účast na těle a krvi Kristově působením Ducha svatého a účast na jeho dobrodiních skrze jeho utrpení

³⁷⁸ BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, [www]

³⁷⁹ Tamtéž

³⁸⁰ *The Heidelberg Catechism*, [www]

³⁸¹ Filipi, P., *Hostina chudých*, str.82

³⁸² *The Heidelberg Catechism*, [www]

³⁸³ Filipi, P., *Hostina chudých*, str.83

a poslušnost.³⁸⁴ Prosazuje se zde myšlenka společného sdílení (koinónia) dober z Kristových zásluh.³⁸⁵

7.1.1. Svatá večeře Páně jako pouhá *commemoratio* Kristovy smrti?

Aby svatá večeře Páně přestala být jakýmsi vzpomínkovým rituálem či názorným předvedením slov evangelia, ale skutečným sjednocením se s Kristem, je třeba si uvědomit její duchovní význam, který má dvojí dimenzi: (1) osobní a transformující, (2) veřejnou a prorockou.³⁸⁶

(1) Osobní a transformující, protože ztělesňuje nepodmíněnou Boží lásku v Ježíši Kristu, kterou každý přijímá ve své víře. Účinkem je proměna každého aspektu života komunikanta. V tomto smyslu je prostředkem spásy. Přijímání nemá být aktem pouze těch, kdo jsou toho hodni, ale i výrazem touhy nechat se Bohem přetvářet a obnovovat. To vyžaduje nové chápání přípravy na přijímání. Nemá být pouze časem zpytování svědomí a pokání, ale i časem otevření se Božímu vlivu skrze modlitbu, půst, čtení Písma a ztišení. Svatá večeře Páně se teprve poté stává díkůvzdáním (εὐχαριστία) v pravém slova smyslu.³⁸⁷

(2) Veřejná, protože svědčí o tom, že komunikanti se skrze ni stávají součástí lidu, který Bůh povolává z beznaděje do plného života (Zwingli). Přijímání je veřejným vyjádřením naděje v toto Božího povolání. Prorocká je díky jejího důrazu, že současná lidská situace není cílem dějin spásy. Při přijímání chleba a vína přijímáme Slovo Života - Ježíše Krista. Pokaždé když slavíme svatou večeři Páně, soustředíme se v Duchu svatém svou vírou na Vzkříšeného a na Boží definitivní vítězství nad smrtí. Oslava svaté večeře Páně tak ztělesňuje osvobození člověka ze smrti a je výzvou k (prorockému) boji proti bezpráví a manipulaci jakéhokoli druhu (srov. Ž 33,5; Př 21,3; Kaz 5,7; Jr 22,3 aj.).³⁸⁸

8. Závěr.

Tato práce je studií vztahu homilie a svaté večeře Páně v reformované bohoslužbě v odkazu Ulricha Zwingliho a Jeana Calvina. Oba vzali za základ kazatelskou bohoslužbu (*pronaeus*), která není bohoslužbou kanonickou. Jejím středem je kázání. Calvin ji ale uchopil jinak než Zwingli. Zdůrazňoval, že i slavení svaté večeře Páně v ní

³⁸⁴ *The Heidelberg Catechism*, [www]

³⁸⁵ Filipi, P., *Hostina chudých*, str.83

³⁸⁶ BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, [www]

³⁸⁷ BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, [www]

³⁸⁸ Tamtéž

má mít své místo. Inspiraci pro své reformy hledal v apoštolské církvi. Proto je představitelem sakramentální reformované bohoslužby právě on. Zwingli se o toto nesnažil. Je představitelem bohoslužby slova.

Teze, že homilie a svatá večeře Páně jsou středem reformované bohoslužby, je pravdivá i nepravdivá. A naopak chápat reformovanou bohoslužbu pouze jako nesakramentální variantu také není jednoznačné.

Ukázali jsme, že bohoslužba slova navzdory jejím výhodám není plnohodnotným křesťanským shromážděním. Nevyjadřuje a ani plně nezprostředkovává zásadní biblickou zvěst o Božím slovu a jeho činu, tj. že Slovo se stalo tělem. Dále jsme prokázali, že kázání má svůj základ v Písmu, jehož základem je Ježíš Kristus. Proto homilie a oslava vtělení Božího Syna (svatá večeře Páně) teprve společně vyjadřují jednotu Božího slova a činu. To je jejich principiální podstata.

9. Seznam literatury a elektronických zdrojů

ADAM, Adolf, *Liturgika, křesťanská bohoslužba její vývoj*, Praha: Vyšehrad 2001, přeložil: Václav Konzal a Pavel Kouba

BARTH, Karl, *Church Dogmatics*, vol. I.1; IV,2; IV,3,2; IV,4,2, Edimburgh: T.& T. Clark, ed.: Bromiley, G.W., Torrance, T.F., přeložil: G.W Bromiley

BECKMANN, Joachim, *Quellen zur Geschichte des Christikichen Gottesdienstes*, Carl Bertelsamnn Verlag, 1956

BROMILEY, Geoffrey W., heslo: Lord's Supper, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, ed.: Donald K. McKim, Westminster/John Knox Press: Louisville, Kentucky; Saint Andrew Press: Edimburgh,1992

BULLINGER, Heinrich, *Das Zveite Helvetische Betenntnis, Confessio Helvetica posterior*, ed. Walter Hildebrandt a Rudolf Zimmermann, Zwingli-Berlag: Zürich, 1938

BUTTRICK, David G., heslo: Reformed Liturgy, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, ed.: Donald K. McKim, Westminster/John Knox Press: Louisville, Kentucky; Saint Andrew Press: Edimburgh,1992

CALVINI, Joannis, *Opera selecta*, vol. III, IV, V, Monachii in Aedibus Chr. Kaiser, 1928, 1931, 1936, ed.: Petrus Barth, Builelmus Niesel

GEORGE, Timothy, *Theology of the Reformers*, Broadmann Press, 1988

FILIPI, Pavel, *Hostina chudých*, Kalich, 1991

LAMB, J.A., WHYTE, James A., heslo: Liturgies, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, SCM Press Ltd, 1986, ed.: J.G.Davies

LEITH, John H., *Introduction to the Reformed Tradition*, John Knox Press: Atlanta, 1981

LEITH, John H., heslo: Reformed Theology, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, ed.: Donald K. McKim, Westminster/John Knox Press: Louisville, Kentucky, 1992

MARSHALL, I. Howard, heslo: New Testament Worship, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, ed. J.G.Davies, SCM Press Ltd, 1986

MAXWELL, William D., heslo: *Reformed Worship*, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, ed.: J.G.Davies, SCM Press Ltd, 1986

OLD, Hughes O., heslo: Worship, in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, ed.: Donald K. McKim, Westminster/John Knox Press: Louisville, Kentucky, 1992

PAHL, Irmgard, *Coena Domini I*, Die Abendmahlsliturgie der Reformationkirchen im 16./17. Jahrhundert, Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1983

The Study of Liturgy, ed.: Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edvard Yarnold SJ and Paul Bradshaw, SPCK London and Oxford University Press New York, 1992

TOMKINS, O., heslo: Ecumenical Worship, in: *A New Dictionary of Liturgy and Worship*, ed.: J.G.Davies, SCM Press Ltd, 1986

TRIPP, D.H., kap.: *Protestantism and Eucharist* in *The Study of Liturgy*, ed. Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edvard Yarnold SJ and Paul Bradshaw, SPCK London and Oxford University Press New York, 1992

WAKEFIELD, G.S., *An Outline of Christian Worship*, T&T Clark: Edinburgh, 1998

WHITE, James F., *Protestant Worship*, Westminster John Knox Press Louisville, Kentucky, 1989

WRIGHT, David F., heslo: Bucer, Martin in *Encyclopedia of the Reformed Faith*, ed.: Donald K. McKim, Westminster/John Knox Press: Louisville, Kentucky, 1992

Elektronické zdroje

BRATCHER, D., *Word and Table Reflections on a Theology of Worship*, <<http://www.crivoice.org/wordtable.html>> [cit. 21/01/2007]

HAGEMAN, Howard G., *Reformed Worship: Yesterday and Today*, in *Theology Today*, 1961, roč.18, č.1, <<http://theologytoday.ptsem.edu/apr1961/v18-1-article3.htm>> [cit. 21/01/2007]

INTER MIRIFICA, Dekret o hromadných sdělovacích prostředcích, <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19631204_inter-mirifica_cs.html> [cit. 25/03/2008]

RICKMAR, Gregory, *An Introduction to Reformed Worship*, Gregory RICKMAR's Eternal Space, <<http://pws.prserv.net/RICKMAR/aitrw.htm>> [cit. 27/10/2007]

Thayer's Greek Lexicon, BibleWorks, verze 6.0 [CD ROM], 1992-2003 BibleWorks, LLC, dostupné na fakulní síti ETF UK

THE HEIDELBERG CATECHISM, <<http://www.reformed.org/documents/index.html?mainframe=http://www.reformed.org/documents/heidelberg.html>> [cit. 27/10/2007]

THE LIMA LITURGY, World Councils of Churches, <<http://www.wcc-coe.org/wcc/what/faith/lima-e.html>> [cit. 09/01/2008]

The Westminster Confession (1647), Center for Reformed Theology and Apologetics (CRTA), <http://www.reformed.org/documents/index.html?mainframe=http://www.reformed.org/documents/westminster_conf_of_faith.html> [cit. 10/08/2007]

SACROSANCTUM CONCILIUM, Konstituce o posvátné liturgii
<http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html> [cit. 16/03/2007]

WHITE, James F., *A Protestant Worship Manifesto*, Religion- online
<<http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1278>> [cit. 21/10/2007]

WILLIAMSON, G. I., *The Regulative Principle of Worship*, First Reformed Presbyterian Church, Cambridge, Massachusetts,
<http://www.reformedprescambridge.com/articles/ICRC_RPW_Final.pdf> [cit. 28/04/2007]

Žaltář se všemi církevními zvyklostmi, Štrasburk 1539
<<http://www.catharina.cz/findInSection.do?sectionId=2372&easySearch=zvyklostmi>>
[cit. 09/10/2007]